

e/ävä
PERINTÖ
.....

AURA KIVILAAKSO JA LEENA MARSIO (TOIM.)

Elossa

LUONTO JA ELÄVÄ KULTTUURIPERINTÖ

Copyright Museovirasto ja tekijät

Ulkoasu ja taitto: Lagarto

ISBN 978-951-616-289-1

Julkaisun linkit on tarkistettu ja todettu toimiviksi 8.8.2017.

Kannen kuvat ylhäältä alas ja vasemmalta oikealle:

la Ahonen / Vastavalo.fi | Ari Niippa / Vastavalo.fi |

Risto Puranen / Vastavalo.fi | Risto Puranen / Vastavalo.fi | Sampo Kiviniemi / Vastavalo.fi

Tuija Sievänen | Hannu Laatonen / Vastavalo.fi | Suomen Latu

AURA KIVILAAKSO JA LEENA MARSIO (TOIM.)

Elossa

LUONTO JA ELÄVÄ KULTTUURIPERINTÖ

MUSEOVIRASTO

Helsinki 2017

Risto Puranen / Vastavaihti

LUKIJALLE

Tämän verkkojulkaisun tavoitteena on lisätä näkyvyyttä, herättää keskustelua ja vahvistaa elävän perinnön näkökulmaa erityisesti luontoon ja ympäristöön liittyen. Julkaisu on syntynyt osana aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta tehdyn Unescon yleissopimuksen (2003) toimeenpanotyötä.

Sopimuksen tarkoituksena on edistää aineettoman kulttuuriperinnön tunnistamista ja vaalimista. Suomessa sopimus tuli voimaan vuonna 2013, ja sen toimeenpanon koordinoimista vastaa Museovirasto.

Alan asiantuntijat valottavat julkaisussa luontoon liittyvää elävää aineetonta kulttuuriperintöä monelta eri näkökannalta. Kiitämme lämpimästi kirjoittajia hyvästä työstä! Toivomme, että verkkojulkaisu löytää lukijansa eri puolilta Suomea ja monista luontoon liittyvistä ryhmittymistä.

Julkaisun toimittajina ovat toimineet aineettoman kulttuuriperinnön koordinaattori Leena Marsio sekä erikoisasiantuntija Aura Kivilaakso Museovirastosta.

SISÄLLYSLUETTELO

	JOHDANTO	7
	Leena Marsio ja Aura Kivilaakso	
1	LUONNOSSA VIRKISTÄYTYMINEN PITÄÄ YLLÄ YHTEYTTÄ LUONTOON JA KULTTUURIPERINTÖÖN	16
	Tuija Sievänen	
2	VAPAAEHTOISET HOITAVAT KULTTUURIYMPÄRISTÖÄ - JA HUOLEHTIVAT SAMALLA HYVINVOINNISTAMME	23
	Sini Hirvonen	
3	SUOMALAINEN MÖKKIKULTTUURI.....	34
	Kati Pitkänen	
4	ELÄVIÄ SUHTEITA METSÄÄN JA PERINTÖÖN.....	43
	Reetta Karhunkorva, Airi Matila ja Leena Paaskoski	
5	SUOJELEVA HARRASTUS.....	51
	Ilona Hankonen	
6	KOTISEUTUJEN RAKKAAT PERINNEKASVIT	63
	Maarit Heinonen	
6	HORTAN VIEMÄ - KUN JOKAINEN HORTOILU TARJOAA ELÄMYKSEN	70
	Heidi Junkkari	
8	PERINNEHOIDOT SUOMESSA	79
	Päiviö Vertanen	
9	SAAMELAISTEN PERINTEINEN TIETO MUUTTUVASSA ILMASTOSSA JA GLOBAALISSA MAAILMASSA	91
	Klemetti Näkkäljärvi	

JOHDANTO

Leena Marsio ja Aura Kivilaakso

Ympäröivä luonto, maantieteellinen sijainti, ilmasto ja suhteemme niihin muokkaavat meille tärkeitä perinteitä monella tavalla. Elävä aineeton kulttuuriperintö tarkoittaa tässä julkaisussa tietoja, taitoja, tottumuksia, ajatusmalleja ja uskomuksia, jotka kumpuavat ihmisten suhteesta luontoon ja paikastamme maailmankaikkeudessa. Näitä voivat olla esimerkiksi perinteinen tieto ja viisaus omasta ympäristöstä, tieto paikallisesta kasvistosta ja eläimistöistä, perinteiset parannusmenetelmät sekä kaikki se toiminta, jota luonnossa teemme.

Elävä perintö ja Unescon sopimus

Aineeton kulttuuriperintö on elävää perintöä, joka on läsnä ihmisten arjessa. Se voi olla esimerkiksi suullista perinnettä, esittäviä taiteita, juhlaperinteitä, käsityötaitoja tai luontoon ja maailmankaikkeuteen liittyvää tietotaitoa.

Unescon Yleissopimus aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta hyväksyttiin vuonna 2003, ja siihen on liittynyt jo 174 maata (06/2017). Suomi saattoi yleissopimuksen voimaan vuonna 2013, ja sen toimeenpanosta vastaa Museovirasto. Sopimuksen tarkoituksena on edistää aineettoman kulttuuriperinnön tunnistamista ja vaalimista.

Unescon sopimuksen tavoitteena on edistää aineettoman kulttuuriperinnön suojelua ja lisätä tietoisuutta aineettomaan kulttuuriperinnön merkityksestä paikallisella, kansallisella ja kansainvälisellä tasolla. Sopimus vahvistaa siten keskinäistä yhteisymmärrystä sekä tarjoaa kansainvälistä yhteistyötä ja apua aineettoman kulttuuriperinnön suojeluun.

Aineeton kulttuuriperintö tarkoittaa Unescon sopimuksen yhteydessä ilmiöitä, jotka elävinä ja muuntuvina säilyvät sukupolvilta toiselle. Aineeton kulttuuriperintö on samanaikaisesti perinteistä, nykyhetkessä olevaa ja elävää. Sopimuksessa keskitytään vaalimaan sellaista perinnettä, jolla on juuret menneisyydessä, mutta jota edelleen harjoitetaan. Perintö voi olla peräisin naapurikylästä tai maailman toiselta puolelta, jolloin se on kulkenut meille maahanmuuttajien mukana. Jaamme erilaisia perinteen muotoja. Samoin kuulumme moneen erilaiseen yhteisöön ja jaamme erilaisia perinteitä eri ryhmien kanssa.

Yhteisölähtöisyys on erityisen keskeinen sopimuksen toimintaperiaate. Elävä perintö voi olla kulttuuriperintöä vain silloin, kun itse yhteisöt, ryhmät tai yksilöt, jotka luovat, säilyttävät tai välittävät sitä, edelleen tunnistavat sen omakseen. Ilman yhteisöjen tunnustus-

ta ei kukaan ulkopuolinen voi määritellä, kuuluuko ilmiö tai käytäntö heidän kulttuuriperintöönsä. Sopimuksen alla ei siis korosteta jonkin tietyn perinteen ainutlaatuisuutta tai erityistä arvoa. Keskeistä on, että on olemassa ryhmä ihmisiä, jolle jokin perinne on niin merkittävä, että se nähdään kulttuuriperintönä.

Unescon aineettoman kulttuuriperinnön luettelot

Aineettoman kulttuuriperinnön yleissopimuksessa määritellään muun muassa kansainväliset luettelointimenettelyt. Luetteloiden tarkoituksena on tuoda näkyvyyttä elävälle perinnölle eri puolilla maailmaa ja jakaa hyviä käytäntöjä maiden kesken.

Ihmiskunnan aineettoman kulttuuriperinnön luettelon (*The Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity*) tarkoituksena on paremman näkyvyyden ja yleisen tietoisuuden nostaminen sekä kulttuurista moninaisuutta kunnioittavan vuoropuhelun edistäminen. Tällä laajimmalla listalla on 366 kohdetta (12/2016). Luontoon ja maailman-kaikkeuteen liittyvät tiedot ja käytännöt edustavat nykyisellään Unescon luettelon koh-teissa pienintä osaa (15 %, 66 kohdetta). Esimerkiksi ranskalainen hevostaito sekä maan ruokakulttuuri löytyvät tästä joukosta. Akupunktio ja moksibustio perinteisessä kiinalaisessa lääketieteessä, Tyynellämerellä sijaitsevan Vanuatun hiekkapiirroukset sekä katkaravunpöydä ratsain Oostduinkeressä Belgiassa ovat myös päässeet Unescon luetteloon luontoon liittyen.

Kiireellistä suojelua vaativan aineettoman kulttuuriperinnön luettelon (*List of Intangible Cultural Heritage in Need of Urgent Safeguarding*) päämääränä on suojella uhanalaista kulttuuriperintöä sekä edesauttaa kansainvälistä yhteistyötä suojelutoimenpiteiden toteuttamiseksi. Yhteensä listalla on tällä hetkellä 47 kohdetta.

Parhaiden suojelukäytäntöjen rekisteri (*Register of Best Safeguarding Practices*) sisältää sellaisia kansallisia, seudullisia ja alueellisia ohjelmia, projekteja ja toimia aineettoman kulttuuriperinnön suojelemiseksi, jotka Unescon komitean näkemyksen mukaan parhaiten toteuttavat yleissopimuksen periaatteita. Yhteensä rekisterissä on 17 kohdetta.

Aineettoman kulttuuriperinnön luetteloihin tulee vuosittain enemmän hakemuksia kuin sinne hyväksytään. Sihteeristön resurssit käsitellä hakemuksia ovat rajalliset, ja näin ollen vuosittain päätetään, kuinka paljon luetteloihin otetaan kohteita. Määrä on viime vuosina ollut noin 50 hakemusta. Kansainvälisiin luetteloihin pääsemisestä päättää vuosittain kokoontuva aineettoman kulttuuriperinnön hallitustenvälinen suojelukomitea, jossa on mukana 24 eri maata.

Rihealueet

Juhlat ja tavat
Musiikki ja tanssi
Esittävä taidete
Suullinen perinne
Käsityötaidot
Ruokaperinteet
Pelit ja leikit
Luonto ja
maailmankätkö
Hyvät käytännöt

Osallista

Oryella
Lisää ilmiö
Lisää hyvä käytäntö
Lisää kuva

**Kansallinen
luettelo**

Etsiävy

Muut

Tuoreet muutokset
Säätynäinen sivu
Elävä perintö
Facebookissa

Jaa

ELÄVÄN PERINNÖN WIKILUETTELO

Tällä sivustolla esitellään esimerkkejä elävästä perinnöstä Suomessa. Elävää kulttuuriperintöämme tunnustetaan ja tallennetaan osana Unescon aineettoman kulttuuriperinnön yleissopimusta. Sivuston sisällöt ovat yhteisöjen luottamia ja sillä ylläpitää Museovirasto.

Tule mukaan tekemään perinne näkyväksi ja ilmoita ilmiö yhteiseen wikiluetteloon. Tehdään yhdessä, vaalitaan ja siirretään eteenpäin.

Tervetuloa taikoiisiin!

Elävän perinnön wikiluetteloon kertynyt jo 120 esimerkkiä yli 150 taholta. Kolmisenkymmentä niistä liittyy luontoon, esimerkkeinä saunominen, jokamiehenoikeudet, marjastus ja sienestäminen, umpi-hankihiihto sekä tukkilaiskijat.

Sopimuksen toimeenpano Suomessa - wikiluettelointia ja rinkitoimintaa

Yleissopimus ja siihen liittyvä toimintaohjeisto antavat raamit toiminnalle, mutta jättävät sopimusmaille runsaasti liikkumatilaa löytää omanlaisensa tapa toteuttaa sen velvoitteita.

Unescon sopimukseen kuuluu myös aineettoman kulttuuriperinnön luettelointi kansainvälisellä sekä kansallisella tasolla. Luettelointi on työkalu, jonka avulla voidaan tunnistaa, kuvata ja välittää tietoa elävästä perinteestä.

Suomessa on ryhdytty rivakasti toimeen sopimuksen toteuttamiseksi. Luettelointi on aloitettu alkuvuodesta 2016 avaamalla [Elävän perinnön wikiluettelo](#). Se tarjoaa erilaisille yhteisöille mahdollisuuden esitellä omaa aineetonta kulttuuriperintöään sekä saada uutta tietoa elävistä perinteistä Suomessa. Samalla luettelo on yksi tilaisuus osallistua elävän perinnön monimuotoisuuden vaalimiseen. Luettelo on elävä asiakirja, jota täydennetään ja päivitetään jatkuvasti. Reilussa vuodessa wikiluettelo on kerännyt **120 esimerkkiä** yli 150 eri taholta.

Wikiluetteloon kootaan esittelyjä elävästä perinteestä. Se voi käsittää niin laajalle levinneitä perinteitä ja tietotaitoa kuin pienten ryhmien tapakulttuuria. Ehdotuksia luetteloon voivat tehdä erilaiset yhteisöt eli esimerkiksi yhdistykset, organisaatiot tai ryhmä yksityishenkilöitä.

Wikiluettelosta on mahdollista tehdä ehdotuksia [Elävän perinnön kansalliseen luetteloon](#), jonka ensimmäinen hakukierros järjestettiin keväällä 2017. Tästä luettelosta on mahdollisuus hakea Unescon kansainvälisiin aineettoman kulttuuriperinnön luetteloihin. Päätökset kansalliseen luetteloon otettavista sekä Unescon luetteloihin tehtävistä ehdotuksista tekee Opetus- ja kulttuuriministeriö.

Keskeinen työkalu sopimuksen toteuttamisessa Suomessa ovat [elävän perinnön ringit](#). Rinki toimii koordinoivana elimenä ja solmukohtana, jossa kunkin alan perinteen harjoittamisesta, siirtämisestä, koulutuksesta, tutkimuksesta, dokumentoinnista ja tallentamisesta vastaavat toimijat voivat kohdata. Se voi muun muassa herätellä kansallista keskustelua, järjestää seminaareja ja tapahtumia sekä luoda uusia kumppanuuksia ja hankkeita. Elävän perinnön ringeillä on myös asiantuntijarooli aineettoman kulttuuriperinnön kansallisessa luetteloinnissa.

Lähivuosien tavoitteena on muodostaa elävän perinnön rinki kullekin viidestä Unescon aineettoman kulttuuriperinnön osa-alueista. Tähän mennessä on perustettu [luontoringi](#), [käsityörinki](#) sekä kansanmusiikin ja -tanssin rinki viemään Unescon sopimuksen toimeenpanoa eteenpäin omilla toimialoillaan. Luontoringi on perustettu keväällä 2016, ja siinä on tällä hetkellä mukana yli 20 toimijatahoa. Ringin toimintaan liittyen järjestettiin seminaari [Elossa – luonto ja elävä perintö](#) marraskuussa 2016. Kansallismuseolle kokoontui 130 luontotoimijaa, kulttuuriympäristötyön ammattilaista ja järjestöaktiivia koko päivän seminaariin ja työpajoihin. Myös tämä julkaisu on syntynyt luontoringin toiminnan tuloksena.

Kestävä kehitys keskiössä

Kestävä kehitys on tärkeä teema myös aineettomaan kulttuuriperintöön liittyvän Unescon sopimuksen toteuttamisessa. Taustalla on vuonna 2015 YK:n jäsenmaiden solmima Agenda 2030 – kestävän kehityksen tavoitteet ja toimintaohjelma.

Aineettoman kulttuuriperinnön sopimusmaiden yleiskokous hyväksyi kesällä 2016 osion, jossa käsitellään aineettoman kulttuuriperinnön yhteyksiä muun muassa sosiaaliseen ja taloudelliseen kehitykseen, ympäristön kestäväan käyttöön sekä rauhan edistämiseen. Mitä tällä sitten käytännössä tarkoitetaan? Esimerkiksi maanviljelyssä kaivataan edelleen sitä hiljaista tietoa, joka on siirtynyt polvelta toiselle – samoin kasvilääkinnässä, lumivyö-

Erilaiset metsään ja luontoon liittyvät harrastukset ja luonnossa liikkuminen ovat merkittävä osa suomalaista elämäntapaa. Jokamiehenoikeudet mahdollistavat pääsyn luontoon.

ryjen torjunnassa tai perinteisten lajien kasvattamisessa. Kestävälle pohjalle rakentuva elävään perintöön liittyvä turismi voi osaltaan olla luomassa reilumpaa tulonjakoa. Yhteisöillä on halussa paljon sellaista pitkälle kehittyntä perinteistä tietotaitoa, joka voi antaa oman panoksensa kestävän kehityksen edistämiseen.

Käytännössä tämä tarkoittaa esimerkiksi yhteistyötä kestävän kehityksen asiantuntijoiden ja kulttuuriperintöalan toimijoiden välillä, jotta aineeton kulttuuriperintö näkyisi erilaisissa suunnitelmissa ja ohjelmissa myös kulttuurisektorin ulkopuolella. Sopimuksen jäsenvaltioiden suositellaan kannustavan sellaista tutkimusta, joka auttaa ymmärtämään perinteiden ja kestävän kehityksen yhteyttä koskien yhtä lailla terveydenhuoltoa, ruokaturvaa, koulutusta tai sukupuolten välistä tasa-arvoa. Samoin tulisi hyväksyä sellaisia laillisia, teknisiä, hallinnollisia ja taloudellisia keinoja, jotka auttavat esimerkiksi huomioimaan yhteisöjen kulttuurista taustaa opiskelussa, kunnioittamaan yhteisöjen tekijänoikeuksia oman kulttuurinsa tuotteisiin tai ansaitsemaan kestävällä tavalla elantonsa aineettomaan kulttuuriperintönsä liittyen.

Elävällä perinnöllä – niillä tiedoilla, taidoilla ja käytännöillä, joita ihmiset ovat kehittäneet omissa elinympäristöissään – on merkitystä yhteiskunnan kehitykselle laajemminkin.

Samalla tämä näkökulma tarjoaa uusia sektorirajat ylittäviä yhteistyömahdollisuuksia elävän perinnön toimijoille ja vahvistaa perinteiden yhteiskunnallista merkitystä.

Luonto ja elävä perintö

Luonto on suomalaisille tärkeä identiteetinrakentaja, virkistyspaikka ja resurssi. Tähän julkaisuun on koottu luontoa, luontosuhdetta ja elävää perintöä eri näkökulmista käsitteleviä artikkeleja.

Kirjan aloittaa **Tuija Sieväsen** artikkeli luonnon virkistäytymiskäytöstä ja nykyisten luontoon liittyvien vapaa-ajanviettopojen arjesta selviytymiseen liittyvistä juurista. Vaikka monien maamme suosittujen ulkoiluharrastusten toteuttamisen tarkoitus on ajan kuluessa muuttunut, ovat ne edelleen eläviä, kaukaa menneisyydestä juurensa ammentavia perinteitä.

Sini Hirvonen käsittelee artikkelissaan puolestaan *Kulttuuriympäristö ja kansalainen* -hankkeen yhteydessä toteutetun laajan kyselyn pohjalta kansalaisten vapaaehtoistyöllään antamaa panosta kulttuuriympäristötyössä. Selvitys näytti, että vapaaehtoistyöllä on oletettua suurempi merkitys kulttuuriympäristön hoitamisessa. Vuosina 2015–2017

Jarmo Niskala

Kalastukseen liittyy monenlaisia perinteitä. Lippoaminen on yksi niistä.

Elävän perinnön wikiluettelossa on kolmisenkymmentä luontoon liittyvää esimerkkiä. Yksi niistä on Suomen pystykorva ja eräperinteen vaaliminen.

toteutetussa hankkeessa selvitettiin ensimmäistä kertaa valtakunnan tasolla kolmannen sektorin kulttuuriympäristötoimijoiden työtä.

Mökkeily on yksi merkittävimmistä suomalaisten luonnon virkistyskäytön muodoista ja osa kollektiivista identiteettiämme, mielimaisemiamme ja lomanviettomuotoja. **Kati Pitkäsen** artikkeli käsittelee mökkeilyyn liittyvään aineettomaan kulttuuriperintöömme liittyviä käsityksiä, perinteitä ja mökkeilyn historiallista taustaa. Pitkäsen mukaan suomalaisilla on voimakkaita ja varsin yhdenmukaisia käsityksiä siitä, miltä mökillä näyttää, mitä siellä kuuluu tehdä, kenelle mökkeily kuuluu ja mitä mökkeilyllä tarkoitetaan.

Suomen asukkailla on aina ollut erityinen suhde metsiin. Metsät ovat olleet muun muassa tärkeä luonnon resurssi sekä tunteita ja toimintaa herättävä merkitysten paikka. **Reetta Karhunkorva, Airi Matila ja Leena Paaskoski** avaavat artikkelissaan näkökulmia metsiin liittyvään elävään perintöön. Artikkelin keskeisenä käsitteenä on elävä metsäkulttuuri, jota Suomessa on erilaisissa muodoissaan lähes loputtomasti.

Ilona Hankonen selittää artikkelissaan luonnonsuojelun ja luontoharrastuksen keskinäistä suhdetta. Luontoharrastus on paikallisyhteisöön kiinnittyvää, luontoon liittyvää tiedontuotantoa sekä sivistystä. Vakavimmillaan se edellyttää harrastajaltaan harjaan-

tumista ja pitkäaikaista sitoutumista. Artikkelin avaa luontoharrastusta harrastajan kokemuksellisesta näkökulmasta.

Monen viljelykasvin historia Suomessa ulottuu satojen vuosien päähän. Maatiaiskasvit eroavat jalostetuista lajikkeista syntyvän osalta. **Maarit Heinonen** käsittelee julkaisussa tuttuja, suomalaisiin puutarhoihin vakiintuneiden perinnekasvien taustoja sekä sitä, miten perinnekasvitkin ovat ihmisten toiminnan tuottamaa elävää perintöä. Perinnekasvit ovat syntyneet pitkäaikaisen kansan viljelyn harjoittamisen seurauksena.

Viime vuosina villivihannesten ja -yrttien harrastaminen on kokenut uuden nousun. **Heidi Junkkarin** artikkeli käsittelee hortoilon maailmaa. Hortoilu ei ole pelkkää luonnonantimien hyötykäyttöä, vaan myös elämyksiä ja hyvinvointia tuottavaa harrastamista.

Päiviö Vertanen avaa artikkelissaan puolestaan suomalaisten perinnehoidon historiaa, nykypäivää ja tulevaisuuden näkymiä. Perinnehoidot ovat sukupolvelta toiselle siirtyneitä, perimätietoon ja pitkään kokemukseen perustuvia kansanparannustaitoja. Monille tuttuja saunomisen ja hieronnan lisäksi Suomessa harjoitetaan edelleen myös esimerkiksi jäsenkorjausta ja märkäkuppautta.

Julkaisun viimeisessä artikkelissa **Klemetti Näkkäläjärv**i kirjoittaa saamelaiden perinteisestä tiedosta muuttuvassa ilmastossa ja globaalissa maailmassa. Artikkelin kuvaa saamelaiden luontosuhdetta ja luontoon liittyvää tietoa ja niitä haasteita, joita muuttuva ilmasto, globalisaatio sekä yhteiskunnalliset ja saamelaisyhteisön muutokset aiheuttavat perinteiselle tiedolle.

Lähteet

Kanerva, Anna; Mitchell, Ritva (toim.) (2015) Elävä aineeton kulttuuriperintö. Loppuraportti.

Cuporen verkkojulkaisu 28. Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätiö Cupore.

http://www.cupore.fi/verkkojulkaisu_28.php

Kotiseutuliitto (2015) Kotiseutu-vuosikirja 2015. Aineettoman läsnäolo – Kulttuuriperinnön tulkintoja. Artikkelikokoelma.

<http://www.kotiseutuliitto.fi/julkaisu-ja-tuotteet/kotiseutu-vuosikirja/kotiseutu-vuosikirja-2015>

Marsio, Leena (2014) Aineeton kulttuuriperintö. Esimerkkejä Unescon 2003 yleissopimuksen toteuttamisesta verrokkimaissa. Cuporen verkkojulkaisu 24. Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätiö Cupore. http://www.cupore.fi/verkkojulkaisu_24.php

Museovirasto (2015) Elävä perintö! Unescon yleissopimus aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta. Suunnitelma kansallisesta toimeenpanosta.

<http://www.nba.fi/fi/ajankohtaista/tiedotearkisto?Article=6211>

Museovirasto (2016) Aineettoman kulttuuriperinnön toimenpideohjelma 2016–2018.

<http://www.aineetonkulttuuriperinto.fi/fi/File/2960/toimenpideohjelma.pdf>

Museovirasto (2017) Itsetekemisen perinne – käsityöt elävänä kulttuuriperintönä.

Aura Kivilaakso, Marketta Luutonen ja Leena Marsio (toim.)

<http://www.aineetonkulttuuriperinto.fi/fi/toimeenpano-suomessa/julkaisut/itsetekemisen-perinne>

Museovirasto (päiväämätön) Elävän perinnön wikiluettelo.

<https://wiki.aineetonkulttuuriperinto.fi/>

Unesco (2003) Text of the Convention for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage.

<http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00022#part3>

Unesco (2011) Infokit. Intangible cultural heritage domains.

<http://www.unesco.org/culture/ich/doc/src/01857-EN.pdf>

Unesco (2016). Operational Directives for the implementation of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Heritage.

<http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00026>

Unesco (päiväämätön). Lists of intangible cultural heritage and Register of best safeguarding practices. <http://www.unesco.org/culture/ich/en/lists>

Valtioneuvosto (2013) Valtioneuvoston asetus aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta tehdyn yleissopimuksen voimaansaattamisesta.

<http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2013/20130047>

1 LUONNOSSA VIRKISTÄYTYMINEN PITÄÄ YLLÄ YHTEYTTÄ LUONTOON JA KULTTUURIPERINTÖÖN

Tuija Sievänen

Monet suosituimmista ulkoiluharrastuksista ovat perinteitä, jotka juontavat kaukaa menneisyydestä. Useat arjesta selviytymisen edellytykset ovatkin muuttuneet sittemmin suomalaisten vapaa-ajan vieton tavoiksi, joilla on myös virkistäviä vaikutuksia. Artikkeliki käsittelee suomalaisten suosimia luontoharrastuksia ja niiden juuria Luonnonvarakeskuksen toteuttamien väestökyselyjen pohjalta.

Erilaisten perinteisten ulkoiluharrastusten juuret

Nyky-suomalaistenkin identiteetin juuret ovat luontosuhteessa – tunteessa että luonto on tärkeä, ja taidoista liikkua luonnossa. Taidot marjastaa, sienestää, soutaa, onkia ja muutenkin kalastaa, metsästää, suunnistaa ja kulkea metsässä, tuntee puut ja kasvit, hiihtää sekä monet muut luonnossa liikkumiseen tarvittavat taidot eivät ole itsestään selvyyksiä, vaan yhteisen kulttuurin tuomaa osaamista. Ne ovat taitoja, jotka useimmat oppivat lapsuuden perheessä isovanhemmiltaan, vanhemmiltaan ja suvun jäseniltä.

Suomalaisten ulkoilutottumuksia on tutkittu laajasti Luonnonvarakeskuksessa (aiemmin Metsäntutkimuslaitoksessa) vuosina 2000 ja 2010. Väestökyselyllä on kerätty tietoa ulkoilun harrastamisesta, luontoharrastusten takia tehdyistä matkoista, kohdealueista, harrastustaidoista ja paljon muusta. Kerättyihin aineistoihin perustuen on tehty tutkimuksia ulkoilukäyttäytymisestä, ympäristömuutosten vaikutuksesta ulkoiluun sekä ulkoilun yhteydestä luonnon tarjoamiin hyvinvointi- ja terveyshyötyihin.

Suomalaisten keskuudessa suosittuja perinteisiä ulkoiluharrastuksia ovat marjastaminen, sienestäminen, kalastaminen ja metsästäminen. Nämä toiminnot ovat aikaisemmin olleet tärkeä osa suomalaisten arkea, elinkeinoa, ravinnon hankintaa ja jokapäiväistä toimeentuloa. Marjoja ja sieniä on kerätty ja säilötty kotitalouteen ravinnoksi. Vielä 1950- ja 1960-luvuilla maaseudulla koululaiset keräsivät puolukoita jopa koulua varten osaksi tulvan talven ruokavarastoa. Marjoja ja sieniä kerätään edelleen innokkaasti, vaikka ravinto ei ole saadusta saalista riippuvaista. Kolme viidestä suomalaisesta harrastaa marjastamista ja kaksi viidestä sienestämistä.

Suomalaisista yhdeksän kymmenestä arvioi, että omaa riittävät taidot marjastamiseen. Sienestyksen taidot ovat hieman harvemmalla. Sienestyksen taidot ovat tyypillisesti olleet enemmän

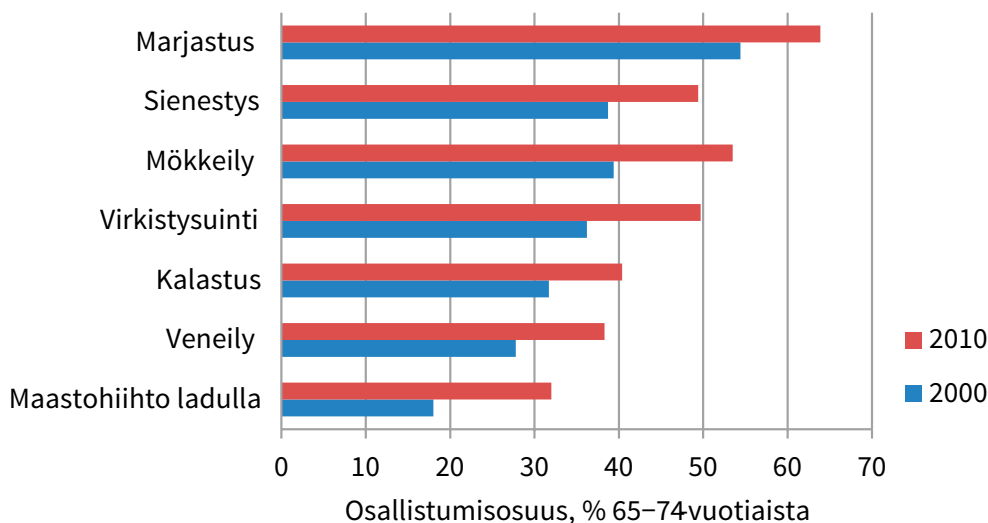
itäsuomalainen tottumus ja tapa, ja se on yleistynyt vasta viime aikoina myös läntiseen Suomeen. Sienestysharrastuksen erilaisuutta kuvaa eri sienilajien suosiminen. Lännessä poimittiin ennen ensisijaisesti kantarelleja ja Itä-Suomessa rouskuja.

Itse opin sienestyksen taidot äidinäidiltäni Pohjois-karjalassa. Hän opetti, että me kerätään vain näitä 'maitosieniä' (rouskuja), ja tatteja syövät vain lehmät ja Palviaiset (siirtokarjalaiset naapurit).

Mökkeilyn suosio on kasvanut viimeisten vuosikymmenien aikana, ja nykyään jo kaksi viidestä suomalaisesta omaa säännöllisen mökkeilymahdollisuuden joko omalla tai suvun mökillä. Vielä useampi eli kaksi kolmesta mökkeilee ainakin jonkun päivän vuoden mittaan. Mökkeilyä on helppo kuvailla osaksi suomalaisuutta, veden ja metsän kaipuuta, joka avaa monia mahdollisuuksia virkistäytyä luonnonhelmassa. Mökillä oleskelu on osin paluuta nostalgiseen menneeseen, maaseudulle ja usein lapsuuden maisemiin. Mökkeily on palautumista hektisestä kaupunkielämästä mieluisten harrastusten parissa. Tutkimuksissa on havaittu, että ne jotka mökkeilevät, harrastavat ei-mökkeileviä enemmän marjastusta, sienestystä ja kalastusta. Mökki on portti luontoon.

Talvisista ulkoiluharrastuksista pitkät juuret on esimerkiksi hiihdolla. Alkujaan hiihtäminen oli tapa liikkua talvella, etenkin metsästäjät ja eränkulkijat käyttivät suksia. Hiihtämisen historia urheilulajina alkoi alle sata vuotta sitten, ja yleisempänä liikuntamuotona sitäkin myöhemmin. Vielä 50 vuotta sitten hiihtäminen oli maaseudulla keino kulkea koulumatka. Edelleenkin hiihtotaidon katsotaan kuuluvan suomalaisen perustaitoihin. Nykynuorista lähes kaikki (96 %) ilmoittaa osaavansa perinteistä maastohiihtoa.

Lähde: Neuvonen ja Sievänen (2011). Luonnon virkistyskäyttö 2010.

Viimeksi kuluneen vuoden aikana ulkoiluharrastuksiin osallistuneiden osuus vuonna 2010. Monien perinteisten ulkoiluharrastusten suosio kasvoi vuodesta 2000 vuoteen 2010.

Sieniretki vanhassa metsässä on hieno elämys,

Monimuotoinen kalastus kuului aiemmin lähes joka miehen ja naisenkin perustoimiin, ja metsästystä harrastettiin kotitarvekäyttöä varten. Nyt molemmat ovat tärkeitä vapaa-ajan harrastuksia. Useimmat suomalaiset ovat saaneet kokeilla mato-ongintaa lapsena, mökillä tai kotona on pidetty katiskaa tai verkkoja vedessä kesäkaudella. Ongintaa ja pilkkimistä lukuun ottamatta kalastusoikeudet eivät ole jokamiehen oikeutta, mutta maaseudulla asuvilla on usein oikeus yhteisiin vesialueisiin, jolloin he voivat saada kalastusoikeuksia lähivesiin. Valtion yleisillä vesialueilla voi kuka tahansa kalastaa maksamalla kalastusmaksun. Nämä laajat mahdollisuudet ovatkin taanneet, että kahdelle viidestä suomalaisesta kalastus on tärkeä tapa oleskella ja liikkua luonnossa. Kalastukseen tarvittavaa osaamista omaa yhdeksän kymmenestä aikuisesta, joten kalastamisenkin katsotaan olevan yleinen kansalaistaito.

Veneily on kasvattanut suosiotaan vapaa-ajan harrastuksena viimeisinä vuosikymmeninä. Ennen maantieverkoston paranemista veneellä liikkuminen oli välttämätön tapa ja keino päästä paikasta toiseen. Vielä tänäkin päivänä veneilytaidot kuuluvat kansalaistaitoihin (85 % väestöstä hallitsee veneilytaitoja), ja puolet aikuisväestöstä veneilee ainakin jonkin verran vuoden mittaan. Veneilyharrastusta on monen muotoista, ja useimmat tai-

tavat soutuveneellä liikkumisen. Soutuvene on yleisin mökkivene ja hyvä apu kalastusharrastuksessa. Veneily on yksi niistä vapaa-ajan harrastuksista, jotka jakavat väestöä sosioekonomisen taustan mukaan. Nykyäänkin soutu- ja pienmoottoriveneily on tyypillistä maaseudulla asuvien ja vähemmän koulutettujen väestöryhmien keskuudessa, kun taas matkapurjehtimista harrastavat kaupungeissa asuvat ja korkeasti koulutetut. Perinteitä on tämänkin ilmiön takana. Purjehtiminen oli aikoinaan etupäässä herrasväen huvilaharrastuksia, kun taas maaseudun väestö toimitti arkisia askareitaan soutamalla. Saaristolaisilla oli tietysti tapana liikkua myös purjeilla, sillä välimatkat olivat usein pitkiä.

Luontoharrastukset, kuten lintujen tarkkailu sekä kasvien tunnistaminen ja keräily, ovat myös vanhoja suomalaisia harrastuksia. Niiden harrastajien määrät ovat lisääntyneet. Vanhemmat ikäpolvet muistavat joutuneensa keräämään ja opettelemaan kasveja koulussa. Toisille se oli hauska tehtävä, toisille pakkopulla. Näin ihmiset oppivat kuitenkin tunnistamaan laajan joukon kasveja. Välillä kasvien kerääminen koulua varten loppui, mutta jälleen on havahduttu siihen, että luonnon tuntemus on tärkeää ja kasvien, eläinten ja lintujen tunnistaminen hyödyllistä. Lajien tuntemus vahvistaa nuorten luontosuhdetta. Luonnon tunnistaminen lisää mielenkiintoa ja ymmärrystä sekä vahvistaa käsitystä kestävästä luonnonvarojen käytöstä ja ympäristön suojelusta.

Mauri Mahlamäki / Vastavalo.fi

Soili Jussila /
Vastavalo.fi

Tuula Sievänen

Nykyajan harrastukset

Nyky-suomalaisten tavallisin ulkoiluharrastus on kävelylenkkeily kodin lähellä. Sitä harrastaa 70 % suomalaisista. Kaupungeissa kävelyretket kohdistuvat useimmiten kaupunkimetsiin ja muuhun lähiluontoon. Rannat ovat erityisen mieluisia ulkoilu ympäristöjä. Kävely on luonnollinen tapa liikkua ja saada terveyden kannalta tarpeellista liikuntaa. Kävelyyn sopivaa ympäristöä löytyy helposti ja maksuttomasti. Vasta 1990-luvulla 'keksitty' liikunnallinen kävelymuoto, sauvakävely, nousi nopeasti suosituksi, ja nyt sitä harrastaa runsas neljännes suomalaisista. Toinen suosittu arkiliikuntamuoto on pyöräily, joka on monelle myös hyötyliikunta eli tapa liikkua työ- ja asiointimatkoja. Näitä liikuntatapoja tarkastelemalla elämänmuotomme muutos konkretisoituu – aiemmin molemmat olivat välttämätön liikkumisen muoto, nykyään ne koetaan harrastuksina. Nykyihmistä liikuttaa myös koira: viidennes suomalaisista ulkoiluttaa koiraan päivittäin.

Nykyhetkelle on tyypillistä, että joka vuosi tulee uusia suosikkiharrastuksia, joihin lähdetään joukolla mukaan. Tiettyinä aikoina muodinmukaisista harrastuksista esimerkkeinä voi mainita rullaluistelun, Pokémon Go:n, surffauksen ja suppaamisen. Osa näistä harrastuksista jää lajiksi yhä laajenevaan harrastusvalikkoon. Tärkeintä on, että jokainen sukupolvi löytää omat lajinsa, jotka houkuttelevat luontoon.

Ulkoiluharrastusten historian kaarta tarkastelemalla voidaan havaita, että monet nykyiset ulkoiluharrastukset ovat siirtyneet ravinnon hankinnan ja kulkuneuvon osasta osaksi vapaa-ajan viettoa ja niiden merkitys on vaihtunut ajanvieton tavaksi, viihtymiseksi ja tavaksi ylläpitää terveyttä ja hyvinvointia. Yhä tiiviimpi, tapahtumia ja suoritteita täynnä oleva elämäntapamme vaatii rentoutumista ja elpymistä. Ulkoilu ja harrastaminen luonnossa tarjoavat mahdollisuuden lisätä elämänlaatua luonnon avulla. Luontoympäristön on havaittu tarjoavan monia terveyttä edistäviä ja sairauksia ehkäiseviä vaikutuksia. Luonnossa oleskelu alentaa verenpainetta, vähentää stressiä, rentouttaa ja antaa uutta energiaa. Terveysvaikutukset kohdistuvat sekä fyysiseen että henkiseen terveyteen.

Luonnossa ulkoilu tapahtuu usein perheen ja ystävien kanssa, arkisin usein myös yksin. Ulkoilun hyödyt näkyvät sosiaalisten suhteiden ylläpitämisessä, sillä yhdessä tekeminen ja kokeminen luovat ja ylläpitävät yhteenkuuluvuuden tunnetta ja toisesta välittämistä. Monissa ulkoiluharrastuksissa yhteiset elämykset, haasteiden voittaminen tai kumppanin tarjoama apu ja turva ovat tärkeitä sosiaalisen kanssakäymisen hyötyjä. Hetki keskellä kii-reistä arkea yksin juoksulenkillä tarjoaa toisaalta mahdollisuuden vapautua arjen sosiaalisista paineista ja keskittymisen omaan itseen ja ajatuksiin.

Jokamiehenoikeudet turvaavat monet harrastukset ja luontoyhteyden säilymisen

Suomessa on erinomaiset edellytykset harrastaa luonnossa virkistytymistä. Perinteiset jokamiehenoikeudet takaavat, että luontoa on tarjolla kaikille helposti saavutettavas-

Timo Vuorinen / Vastavalo.fi

sa muodossa ja maksuttomasti. Jopa suuremmissa kaupungeissa vihreää ympäristöä on puolelle asukkaista 500 metrin ja pienemmällä paikkakunnilla asuville vain 100–200 metrin päässä kotoa. Tutkimuksissa on havaittu, että mitä lähempänä kaupunkilaisilla on lähiluontoa, sitä useammin siellä käydään. Kunnat tarjoavat runsaasti maksuttomia palveluja eli rakennettuja reittejä, lepopaikkoja, latuja, uimarantoja ja monia muita ulkoilua tukevia rakenteita. Ne ovat tärkeitä panoksia asukkaiden terveyden ja hyvinvoinnin tueksi.

Luonnossa virkistäytyminen on keskeinen osa useimpien suomalaisten elämäntapaa. Suomalaiset harrastavat keskimäärin kolmeatoista ulkoilulajia. Vuodenaikojen vaihtelu ja monipuoliset olosuhteet tarjoavat mahdollisuudet nauttia luonnosta monin tavoin niin loma-aikoina kuin osana arkielämää. Luonto tarjoaa maksutonta ennaltaehkäisevää terveydenhoitoa ja elämänlaatua. Vaikka ulkoiluharrastukset ja tavat harrastaa ulkoilua muuttuvat ajan myötä ja sukupolvien saatossa, pitävät perinteiset harrastukset, kuten marjastus ja sienestys, kalastus ja metsästys, yllä sukupolvien yhteyttä. Harrastustaitojen periytyminen ja tietoisuus siitä mitä esi-isät osasivat ja tekivät on arvokasta vielä tänäkin päivänä. Luonnossa selviytymiset taidot ovat tärkeä osa elävää kulttuuriperintöämme. Kansainvälisissä tutkimuksissa on todettu suomalaisten kuuluvat maailman onnellisimpien kansakuntien joukkoon. Hyvillä ulkoilumahdollisuuksilla, tärkeäksi koetulla luontosuhteella ja monilla terveyttä ja hyvinvointia ylläpitävillä ulkoiluharrastuksilla on varmasti osansa tämän tuloksen saavuttamisessa.

MMM Tuija Sievänen toimii luonnon virkistyskäytön ja luontomatkailun erikoistutkijana Luonnonvarakeskuksessa. Hän on ollut kehittämässä ja tuottamassa luonnon virkistyskäyttöä kuvaavia laajoja ulkoilutilastoja vuodesta 1998 lähtien. Hänen tutkimusaiheitaan ovat mm. suomalaisten ulkoilukäyttäytyminen, ympäristömuutosten, erityisesti ilmastonmuutoksen vaikutukset luonnon virkistyskäyttöön sekä virkistyskäytön tulevaisuus. Sievänen on myös aktiivinen useissa kansainvälisissä tutkijayhteisöissä.

Lähteet

Tyrväinen, Liisa; Kurttila, Mikko; Sievänen, Tuija & Tuulentie, Seija (toim.) (2014) Hyvinvointia metsästä. Suomen Kirjallisuuden Seura.

Sievänen, Tuija & Neuvonen, Marjo (2011) Luonnon virkistyskäyttö 2010. Metlan työraportteja 212.

Luonnon virkistyskäyttö. Luonnonvarakeskus.

<https://www.luke.fi/tietoa-luonnonvaroista/virkistyskaytto/>

2 VAPAAEHTOISET HOITAVAT KULTTUURIYMPÄRISTÖÄ - JA HUOLEHTIVAT SAMALLA HYVINVOINNISTAMME

Sini Hirvonen

Suomalaiset toimivat aktiivisesti lähiympäristönsä hyväksi. Erityyppiset yhdistykset ovat olleet mukana tässä työssä kansalaisyhteiskunnan synnystä 1800-luvulta alkaen. Kulttuuriympäristöalan kansalaisjärjestöjen vuosina 2015–2017 toteuttamassa Kulttuuriympäristö ja kansalainen -hankkeessa selvitettiin ensimmäistä kertaa valtakunnan tasolla kolmannen sektorin kulttuuriympäristötoimijoiden työtä. Hankkeen toteutti Kotiseutuliitto, ja mukana olivat lisäksi Helsingin kaupunginosayhdistykset ry Helka, Maa- ja kotitalousnaiset, Maaseudun Sivistysliitto, Suomen Kulttuuriperinnön Tuki ry, Suomen Kulttuuriperintökasvatuksen seura ry, Suomen luonnonsuojeluliitto ja Suomen Omakotiliitto. Hankkeen kyselyyn vastasi 450 yhdistystoimijaa ja muuten aktiivista kansalaista. Selvitys näytti, että vapaaehtoistyöllä on oletettua suurempi merkitys kulttuuriympäristön hoitamisessa. Artikkelin sitaattit ovat lainauksia kyselyyn vastanneilta.

Olemme osaavia ja omistautuneita

Luontoon ja ympäristöön liittyvä talkooperinne elää edelleen vahvana. Kulttuuriympäristöalalla toimii satoja yhdistyksiä ja kymmeniä tuhansia aktiivisia kansalaisia. Kulttuuriympäristöä hoitavat muun muassa kotiseutu-, kylä-, omakoti-, kaupunginosa-, asukas- ja luonnonsuojeluyhdistykset, maanomistajat, partiolippukunnat, urheiluseurat ja seurakunnat.

Kansalaiset hoitavat ja hyödyntävät kulttuuriympäristöään ahkerasti ja luovasti. He järjestävät tapahtumia ja käyttävät aikaansa viestintään ja vaikuttamiseen. Käytännön töitä he tekevät myös paljon: järvien hoitokalastusta, niittämistä, siivoamista, pusikon raivaamista. He myös luovat kulttuuriympäristöjä – rakentavat ”latuverkostoja, patikkareittejä, melontareittejä, uimarantoja” ja parantavat niiden varustelua. Monet pyrkivät vaikuttamaan kaavoitukseen.

Kulttuuriympäristötoimijat tarttuvat ajankohtaisiin muutoksiin yhteiskunnassa. He pyrkivät vaikuttamaan viihtyvyyteen ja luomaan me-henkeä. He pyrkivät myös maahanmuuttajien kotouttamiseen vaikkapa kielenopetuksen kautta sekä paikkakunnalle muuttaneiden sitouttamiseen alueeseen ja sen kulttuuriympäristöön.

Suomalaiset käyttävät ympäristön hoitamiseen valtavasti aikaansa. He ovat osaavia, ahkeria ja sinnikkäitä ja pitävät ääntä kulttuuriympäristöistä. He nauttivat yhdessä tekemisestä ja aikaansaannoksistaan.

Reijo Rantanen / Suomen Kotiseutuliiton kuva-arkisto

Liisa Lohlander / Suomen Kotiseutuliiton kuva-arkisto

Monet toimivat useissa eri rooleissa, ja yhdistykseen kasaantuu myös runsaasti alan ammattiosaamista, kun toimijat tekevät samaa asiaa sekä työssään että vapaa ajalla: ”Teen osa-aikaista työtä riippuen hanketilanteesta ja loput vapaaehtoisena, koska koen työn tärkeäksi ja mielekkääksi.”

Kulttuuriympäristö ja kansalainen -hankkeen kyselyssä vastaajia pyydettiin arvioimaan, kuinka monta päivää vuodessa he käyttävät kulttuuriympäristöön liittyvään vapaaehtoistyöhön. Vaikuttaa, että kysymyksen skaala oli liian pieni tälle vastaajajoukolla. Hätkähdyttävän suuri määrä, lähes 40 % vastasi, että käyttävät vuosittain yli 30 päivää kulttuuriympäristötyöhön. Kuukauden ilmaistyöpanos on merkittävä havainto, ja näinkin valtavan panoksen kulttuuriympäristötyöhön antavia on maassamme tuhansia.

Kolmas sektori tuntee vastuunsa. Suomen perustuslain mukaan vastuu luonnosta ja sen monimuotoisuudesta, ympäristöstä ja kulttuuriperinnöstä kuuluu kaikille. Kun kulttuuriympäristöaktiivit miettivät, mikä olisi pahinta mitä heidän kulttuuriympäristölleen voisi tapahtua, esille nousee heidän oma ja muiden kansalaisten vapaaehtoistyö. ”Katastrofaalista olisi, jos kaikki ihmiset samanaikaisesti ”ulkoistaisivat” kulttuuriympäristöstään välittämisen jollekin toiselle taholle.”

Kolmannen sektorin kulttuuriympäristötyö on lain edellyttämää ja määrittelemää toimintaa: kansalaisilla on oikeus ja velvollisuus huolehtia lähiympäristöstään ja vaalia sen arvoja. Tuhannet käsiparit pitävät asuinympäristöjä siistinä ja kauniina. Talkootunteja kertyy valtavasti, kun elinympäristöstä tehdään virkeää ja viihtyisää kyläjuhlilla ja kaupunginosafestareilla. Mikäli vapaaehtoistyöllä olisi enemmän resursseja käytettävänä, niin työmäärät ja saavutukset tehostuisivat entisestään.

Lisäksi kolmannen sektorin kulttuuriympäristötoiminta on usein rautaisten ammattilaisten tärkeänä pitämää työtä, johon he käyttävät myös vapaa-aikaansa. Näillä vapaaehtoisenaikin toimivilla henkilöillä on näkemystä, kokemusta ja tutkittua tietoa kaavoituksesta, elinkeinoista, ympäristönhoidosta ja kulttuuriperinnöstä. Aidolla eri sektorien välisellä yhteistyöllä ja vuoropuhelulla tämä osaaminen saadaan entistä syvemmin mukaan kaavoitus- ja rakentamishankkeisiin.

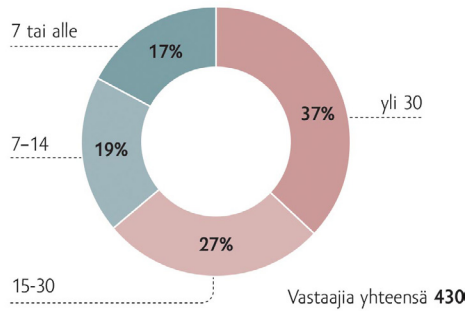
► Mitä näistä sinä tai yhdistyksesi olette tehneet viimeisen viiden vuoden aikana?

Lähde: Kansalaisyhteiskunta kulttuuriympäristötyössä - Tavoitteena hyvä elämä.

Kulttuuriympäristöalan vapaaehtoistyö on moninaista. Tapahtumien järjestäminen ja viestintä ovat tyypillisimpiä toimintamuotoja.

Arvioi, kuinka monta päivää käytät kulttuuriympäristöön liittyvään vapaaehtoistyöhön vuodessa

Lähde: Kansalaisyhteiskunta kulttuuriympäristötyössä - Tavoitteena hyvä elämä.

Lähes 40 % Kulttuuriympäristö ja kansalainen -hankkeen kyselyyn vastanneista kertoo käyttävänsä vuosittain yli 30 päivää kulttuuriympäristöön liittyvään vapaaehtoistyöhön.

Lähde: Kansalaisyhteiskunta kulttuuriympäristötyössä - Tavoitteena hyvä elämä.

Mikä on kulttuuriympäristötyön tärkein tavoite? Pallon koko kuvaa sitä, kuinka usein se toistui vastauksissa.

Hyvinvointi kulttuuriympäristön hoitamisen tavoitteena ja tuloksena

Miksi kulttuuriympäristöä hoitavia yhdistyksiä on olemassa? Kulttuuriympäristöaktiivien mukaan siksi, jotta meidän olisi hyvää elää tässä ympäristössä ja jotta myös tulevien sukupolvien olisi hyvä elää täällä. Kulttuuriympäristö halutaan säilyttää elävänä, vireänä ja käytössä. Toinen näkökulma säilyttämiselle on kestävä kehityksen näkökulma: ”Luonnon, monimuotoisuuden ja ylipäättään elinkelpoisen maapallon ja elämän säilyttäminen.”

Tärkeitä ovat myös viihtyvyyteen, asukkaiden yhteenkuuluvuuteen ja elämänlaatuun liittyvät tavoitteet: ”Osallistamalla yhteisölliseen toimintaan kotoutamme ja juurrutamme asukkaita arvostamaan omaa kaupunginosaansa!” Tiivistetysti, kulttuuriympäristötyön tavoite on: ”Hyvä elämä.”

Kulttuuriympäristöön kohdistuva työ on ihmisille tärkeää hyvin henkilökohtaisella tasolla. He haluavat vaikuttaa ja tietävät voivansa vaikuttaa siihen, että elinympäristömme on sellainen, jossa meidän on hyvä elää. Kansalaiset tekevät valtavia tuntimääriä vapaaehtoistöitä kulttuuriympäristöjensä hyväksi, koska heillä on ”innostus ja varmuus siitä, että on puhumassa ja puuhaamassa oikean asian puolesta.”

Kansalaisten osallistuminen ehkäisee syrjäytymistä, ja osallisuuden kokemukset mainittiin myös Kulttuuriympäristö ja kansalainen -hankkeen kyselyssä onnellisina ja palkitsevina hetkinä toimijoiden elämässä. Yhdessä tekeminen on palkitsevaa. ”Seuran aktiivit ovat motivoituneita, ja heidän kanssaan meidän on mukava tehdä työtä. Kaikki nauttivat ja meillä on hauskaa yhdessä!”, kertoo yksi. Toinen arvioi: ”Asiaan uskominen ja määrätietoinen asenne ja tekeminen. Yhdistys tarvitsee vetäjän lisäksi muutaman sitoutuneen jäsenen, paljon työtä, mutta myös onnistumisen iloa ja yhteisiä hauskoja hetkiä. Myönteinen asenne vetää vähitellen myös muita mukaan. Hampaat irvessä ei mikään luonnistu.”

Kulttuuriympäristötyö lisää myös yhteisöllisyyttä: ”Tehtäviä ja vastuita on jaettu kyläläisten kesken siten, että toiminta ei ole jäänyt vain yksien ja samojen vastuulle. Yhteishenki kyläläisten kesken on parantunut ja yhteisöllisyys lisääntynyt.” Kulttuuriympäristötyö on hyvin motivoivaa ja sen tulokset voivat olla varsin konkreettisia: ”2000-luvun vaihteessa pääsimme vaikuttamaan suurehkoon asemakaavamuutokseen, ja taloista ei tullut aivan niin korkeita kuin alun perin oli aiottu.”

Päiväkotien ja koulujen kanssa tehtävä yhteistyö kiinnostaa kolmannen sektorin kulttuuriympäristötoimijoita.

Liisa Lohlander / Suomen Kotiseutuliiton kuva-arkisto

Tapahtumien ja kyläjuhlien järjestäminen on yksi näkyvimmistä kulttuuriympäristötyön muodoista.

Kulttuuriympäristössä vietetty aika lisää hyvinvointia.

Kulttuuriympäristön hoitamiseen aikaansa käyttävät ihmiset nauttivat kulttuuriympäristöstään. Kaunis maisema on heille palkinto työstä. Kulttuuriympäristön perusmääritelmä on, että se on ihmisen ja luonnon yhteisvaikutuksesta syntynyttä ympäristöä. Se on muinaisjäännöksiä ja arvokkaita rakennuksia, mutta myös jokaisen meidän arkiympäristöä. Monet ymmärtävätkin kulttuuriympäristön hyvin laajasti: ”Koko elinympäristöni on kulttuuriympäristöä, johon kuuluu luonnonperintöä ja kulttuuriperintöä. Kulttuuriympäristöäni ovat siis yhtä lailla lapsuuden leikkien satumetsät, kimaltavat järvet ja viljavina lainehtivat pellot kuin rakennetut maisemat yksittäisine taloineen, hirsineen, katukivineen ja tapahtumineen. Paikkakunnan sananlaskut, puheenparsit ja ruokaperinne ovat nekin kulttuuriympäristöä. Kulttuuriympäristö on minulle siis menneisyyttä, nykyisyyttä ja tulevaisuutta. Muistoja, elämän makua tässä ja nyt sekä unelmia.” Luonto ja kulttuuriympäristö tai uusi ja vanha ympäristö eivät ole siis toisilleen vastakkaiset, vaan yksi erottamaton kokonaisuus, jossa elämme.

Kulttuuriympäristö on inspiraation lähde ja sen hyödyntämisessä on suunnattomasti mahdollisuuksia: ”Olemme saaneet näkyvyyttä mediassa, onnistuneet tapahtumissamme, saaneet sieltä sun täältä tukea ja rahoitusta, jopa ison Leader-rahoituksen tuoreimpana. Siihen on vaikuttanut pitkäjänteinen ja intohimoinen työ asian eteen. Mutta myös se, että kulttuuriympäristö ihan todellakin mahdollistaa tämän kaiken. Se on valtava kiinnostuksen kohde, kun tieto lisääntyy ja sitä on saatavilla.”

Toimijoita palkitsee nautittavan ympäristön lisäksi muiden antama palaute: ”Ympäristöstä olemme saaneet yleisöltä kaikkein suurinta kiitosta, alue on viehättävä ja rauhoittava.” Hoidetussa ympäristössä viihtyvät ihmiset ”kannustavat jatkamaan aherrusta”.

Kulttuuriympäristötyö vaatii sitkeyttä ja periksiantamattomuutta: ”Prosessi oli raskas ja vaati sinnikkyyttä, mutta lopputulos oli voitto kulttuurimaisemalle.” Arkisen aherruksen korjaus-, hoito- ja vaikuttamistyössä palkitsevat onnistumiset. ”Sinnikkäällä työllä ja esillä olemalla olemme saavuttaneet varteenotettavan toimijan aseman maakunnassa. Olemme päässeet vaikuttamaan maankäytön suunnitteluun, rahoitusta ohjaaviin strategioihin ja maaseutuun vaikuttaviin päätöksiin.”

Onnistumisten lisäksi kulttuuriympäristön parissa toimivia motivoi oivallus siitä, että omalla työllä on merkitystä. ”Pitää uskaltaa ja jaksaa toimia. Mitään ei tapahdu, jos vain seuraa sivusta. Ei voi ajatella, että ’tämä tai tuo on tärkeää ja että varmaan joku muu siitä pitää huolta’. Itse pitää toimia.” Kun tietää tekevänsä töitä oikean asian puolesta, ”jaksaa vaikei jaksaisi”.

Laadukkaalla kaavoituksella ja tuloksellisella yhteistyöllä onnistumme

Ilman kansalaisyhteiskunnan, elinkeinoelämän ja viranomaisten yhteistyötä kulttuuriympäristön hoito ja kehittäminen jäävät vaillinaisiksi valtavista työmääristä huolimatta. Pahimmillaan kaikkien erikseen tekemä työ voi valua hukkaan: ”Kunta panee hanttiin lähes kaikessa ideoinnissa ja purkaa jo toimivia rakenteita vähentäen samalla mahdollisuuksia osallistua ja kokea. Paikallisilla kulttuuriyhdistyksillä ei ole keskeistä koordinaatiota, jota varten tarvittaisiin yksi keskusfoorumi ja työntekijä, jotta toiminnat ja tapahtumat saisivat toinen toisiltaan aktiivisilta järjestöiltä ja yrityksiltä tukea. Huuto ei kuulu toisille toimijoille.”

Aktiiviset ihmiset ovat avaintekijä kulttuuriympäristötyössä onnistumiselle. Kun miettään mitä tarvittaisiin, nousevat esiin keinot aktivoida mukaan uusia ihmisiä. Myös tällä saralla Suomessa on löydettävissä menestystarinoita. Tässäkin tarvitaan eri sektorien välistä yhteistyötä – esimerkiksi kunnan tuki, oli se sitten rahallista tai muuta tukea, on tärkeää. Yksittäisen yhdistyksen on vaikea toimia tehokkaasti ja onnistua, jos se toimii aivan yksin. Tarvitaan mielettömiä työmääriä, tunteen paloa ja loputonta uskoa omaan asiaan, jotta kolmannen sektorin toimijat pystyvät jatkamaan työtään menestyksekkäästi, jos kaikki rakenteet tuntuvat vastustavan tai hankaloittavan omaa vapaaehtoistyötä. ”Ajan puute, rahoituksen jatkuva vaikeutuminen ja hankkeiden toteuttamiseen liittyvä byrokratia ei kannusta toimimaan kulttuuriympäristön puolesta.”

Lisa Tarjanne / Suomen Kotiseutuliiton kuva-arkisto

Monet yhdistykset tuovat kulttuuriympäristöjä tutuksi järjestämällä opastettuja kävelyretkiä.

Kulttuuriympäristötoimijat haluavat säilyttää ympäristöt elävänä, vireänä ja käytössä.

Liisa Tarjanne / Suomen Kotiseurailiiton kuva-arkisto

Selkeämmällä roolien jaolla ja keskinäisellä koordinaatiolla toiminta olisi tehokkaampaa. Paljon lisää yhteistyön paikkoja tarvitaan järjestö- ja yritystoiminnan välille, hyödyntämättömiä mahdollisuuksia on lukemattomia. Tärkein yhteistyön paikka ja samalla kipupiste on viranomaisten, päättäjien ja kansalaisten yhteistyö kaavoituksessa. Päättäjillä ja virkamiehillä on siinä valta-asema, ja siksi he ovat avainhenkilöitä myös yleisen mielipiteen kannalta: ”Asenneilmapiiri vanhan säilyttämiseen on hyvin ailahtelevaa – kuntien luottamushenkilöstön ja virkamiesten asenteilla on keskeinen vaikutus kuntalaisten mielipiteiden muodostukseen.”

Kulttuuriympäristön arvojen ja siihen liittyvien tavoitteiden täytyy olla tiedossa ja näkyä kaikilla suunnittelun tasoilla, jotta tavoitteilla on mahdollisuuksia toteutua. Etenkin asemakaava on luonteeltaan paikallislaki, joka määrittää sen, kuinka alueelle rakennetaan, kuinka aluetta kehitetään ja mitä siellä suojellaan. Maakuntakaavat ja yleiskaavat puolestaan luovat suuntaviivat asemakaavoille. Kaavoituksessa ja aluesuunnittelussa yhteistyössä on vielä kehittämisen varaa – kansalaisten kuuleminen vaikuttaa tämän aineiston perusteella joskus olevan vain muodollisuus, jossa ei synny todellista vuoropuhelua.

Kulttuuriympäristötoimijat ovat huolissaan siitä, että kansalaisten ja kolmannen sektorin kulttuuriympäristötoimijoiden ääni ei kuulu riittävästi kaavoitusta aloitettaessa. He peräänkuuluttavat ”parempia vaikutusten arviointimenetelmiä ja keskustelua päätöksenteon yhteydessä.” Yhdessä toimiminen ja yhteinen suunnittelu ja kehittäminen mahdollistuvat vasta, kun kaikki osapuolet tietävät kulttuuriympäristöstä riittävästi ja arvostavat toistensa mielipiteitä.

Yhteisen kehittämistyön foorumeita tarvitaan lisää. Samalla viranomaisilta puuttuu joskus riittävät työresurssit vastaamaan kansalaisyhteiskunnan tarpeisiin ja hyödyntämään sen tarjontaa, jolloin paljon mahdollisuuksia jää hyödyntämättä. Koska kaavoitus määrää lähes kaikkien kulttuuriympäristöjen kohtalon ja paikallisilla päättäjillä on tässä suuri valta, toivotaan kaikilta kansalaisilta ”viisautta kunnallisvaaleihin ja aktiivisuutta seurata päätöksiä”.

Vaikuttamistyössä yksi mahdollisuus on sanoittaa asiat uudella tavalla. Suojelu-sana voidaan ymmärtää ”kuoliaaksi suojelemisena” ja luulla, että kun tuodaan esiin kulttuuriympäristön arvoja, halutaan säilyttää rakennukset ja maisema täydellisen muuttumattomina. ”Maisemaan suhtaudutaan valitettavasti melko välinpitämättömästi, ja maiseman vaalijat leimataan usein ihmisiksi, jotka kategorisesti vastustavat edistystä.” Moni haluaa levittää tietoa siitä, että ”kulttuuriympäristön vaaliminen ei tarkoita sitä, että alueella ei saa toimia tai muuttaa mitään”.

Miten vastakkainasettelusta olisi mahdollista päästä kohti yhteiskehittämistä? Kolmannen sektorin kulttuuriympäristötoimijat kertovat onnistuneensa esimerkiksi vaikuttamaan alueensa liikennejärjestelyihin siten, että ”suunnittelijoille tehtiin oma selkeä ehdotus”. Moni haluaisi nostaa esille rakentavan keskustelun tärkeyden. ”Lisäksi on tehtävä rakentavaa yhteistyötä viranomaisten ja kaupungin hallintokuntien suuntaan. Pelkällä räksyttämällä ei saada kestäviä tuloksia aikaan.”

Vaikuttamistyön tavoitteena on lisätä ymmärrystä. Tietoa pitäisi olla kaikilla osapuolilla oikeaan aikaan. Jos kansalaisille jää esimerkiksi kaavoituksessa vain ”valittajan rooli” eli he voivat vaikuttaa ympäristöön vain rakennusprojekteja hidastavasti hakemalla muutosta oikeusteitse, eivät kenenkään edut voi toteutua.

Maankäyttö- ja rakennuslaki edellyttää jo nyt yhteistyötä ja vuorovaikutusta. Pelkän kuulemisen ja valittamisen sijaan kaavoituksessa pitäisi siirtyä nykyisen maankäyttö- ja rakennuslain edellyttämään osallisten kuulemiseen ja aitoon vuorovaikutteiseen yhteistyöhön. Onneksi vastaesimerkkejäkin löytyy. Joku on huomannut, että ”ympäristö nähdään yhä enenevässä määrin tärkeänä osana asumista”. Toinen kuvailee onnistumista vaikuttamistyössä: ”Ilmapiiri on parantunut vuosi vuodelta. Ehkä osasyynä on myös tekemäm-

me pitkäjänteinen työ. Mielestäni kulttuuriympäristöä huomioidaan nykyään suhteellisen hyvin niin kaupungin päättäjien keskuudessa kuin monen kaupunkilaisenkin toimesta.”

Kulttuuriympäristön hoitamisessa saatujen onnistumisten ja ihmisten aktiivisuuden lisäksi on nähtävissä paljon kehittämisen paikkoja. Jotta kulttuuriympäristöt olisivat mahdollisimman hyvinvoivia, saavutettavia ja merkityksellisiä, tarvitaan tuloksellisempaa yhteistyötä kansalaisyhteiskunnan ja hallinnon välille. Lisäksi tarvitaan edellytyksiä paikalliseen yhdistystoimintaan: joustavia rahoitusmuotoja, toiminnan tehostamisen työkaluja sekä koulutusta vaikuttamisen menetelmistä ja näkyvyyden kasvattamisesta. Näillä eväillä päästään tavoitteeseen, johon kulttuuriympäristötoimijat pyrkivät. Jotta kansalaisyhteiskunta toimisi, on sille annettava tilaa toimia. Kulttuuriympäristötyön tavoite on hyvä elämä, ja paremmilla edellytyksillä ja toimivalla yhteistyöllä ”tekisimme maailmasta paaaaljon paremman paikan.”

FM Sini Hirvonen on etnologi, joka rakastaa kulttuuriympäristöjä, paikallismuseoita ja etnografisia tutkimusmenetelmiä. Tällä hetkellä hän työskentelee suunnittelijana Suomen Kotiseutuliitossa.

Lähteet

Kansalaisyhteiskunta kulttuuriympäristötyössä – Tavoitteena hyvä elämä. Valtakunnallinen selvitys 2017. Tekijät: Sini Hirvonen & Liisa Lohtander sekä Kulttuuriympäristö ja kansalainen -hankkeen ohjausryhmä. Suomen Kotiseutuliitto.
Sähköinen raportti Issuu-palvelussa: bit.ly/ky-selvitys
Tulostettava versio: www.kotiseutuliitto.fi/julkaisut-ja-tuotteet

3 SUOMALAINEN MÖKKIKULTTUURI

Kati Pitkänen

Mökkeily on yksi merkittävimmistä suomalaisten luonnon virkistyskäytön muodoista ja osa kollektiivista identiteettiämme, mielimaisemiamme ja lomaviettomuotoja. Vaikka virallisissa yhteyksissä on viime vuosina viljelty termejä vapaa-ajan asuminen, loma-asuminen ja jopa kakkosasuminen, on kansan käytössä suosituimpana säilynyt mökkeily. Suomalaisilla on voimakkaita ja varsin yhdenmukaisia käsityksiä siitä, miltä mökillä näyttää, mitä siellä kuuluu tehdä, kenelle mökkeily kuuluu ja mitä mökkeilyllä oikeastaan tarkoitetaan. Tässä artikkelissa avataan lyhyesti tähän aineettomaan kulttuuriperintöömme liittyviä käsityksiä, perinteitä ja mökkeilyn historiallista taustaa.

Historiasta nykypäivään

Mökkeilyn historia on Suomessa, kuten myös kansainvälisesti, ollut rinnakkainen kaupungistumiskehityksen kanssa. Varhaisinta mökkikulttuuria edustavat 1800-luvulla rannikkoseudulle rakennetut huvilat. Huvilat olivat varakkaan kaupunkilaisväestön luonnonkauniisiin maisemiin rakennuttamia koristeellisia asuntoja, joiden päätarkoitus oli kesäkauteen sijoittuva kausiasuminen ja virkistys (Vuori 1966). Kokonaisia huvila-alueita kohosi erityisesti höyrylaivareittien ja rautateiden varsille. Ensimmäiset huvila-alueet sijoituivat rannikkokaupunkien lähistölle sekä Karjalan kannaksen Terijoelle. Kesähuvilalle muutettiin usein koko kesäksi, ja mukaan otettiin kaupunkikodin tavaroita, palvelijoita ja jopa kotieläimiä. Huvilaelämään kuuluivat erilaiset juhlat, vieraat ja seurustelu naapurihuviloiden kesänviettäjien kanssa. Puutarhan ja kasvimaan hoidon kautta opetettiin lapsille ahkeruutta ja velvollisuudentuntoa.

Maailmansotien välisellä ajalla kesähuviloiden määrä ja omistustiheys kasvoivat tasaisesti ja henkilöautoliikenneyhteydet korostuivat huvilan hankinnassa. Ajan huvilat olivat aiempaa yksinkertaisempia ja muistuttivat esikaupunkien omakotitaloja. Mökkikulttuuri keskiluokkaistui ja hyötypuutarha, uimaranta, sauna, kalastus, vesiurheilu ja aurinkokylvyt tulivat entistä olennaisemmaksi osaksi huvilaelämää. Aikaa vietettiin vieraiden kestitsemisen sijaan yhä useammin vain perheen kesken, ja yhteydet maaseutuväestöön olivat aiempaa mutkattomammat.

Erityisen nopeaa vapaa-ajan asuntokannan kasvu on Suomessa ollut kuitenkin 1950-luvulta lähtien. Kiivaimmillaan mökkirakentaminen oli 1970–1980-luvulla, jolloin uusia mökkejä saattoi valmistua vuosittain jopa 10 000. Samalla vapaa-ajan asuminen yleisty

Ja Rhonen / Vastavaioli

Kati Pitkänen

Kati Pitkänen

Kati Pitkänen

laajemmissa kansankerroksissa. Alettiin puhua kesämökeistä. Mökkielämä muuttui puitteiltaan entistä vaatimattommaksi, mökeiltä haettiin luonnonläheisyyttä ja rauhaa. Kesämökkeilyn yleistymisen tapahtui vastakkaisena ilmiönä maaseudun rakennemuutokselle ja kiihtyvälle kaupungistumiskehitykselle. Usein kesämökillä oli suora yhteys aiempaan asuinpaikkaan esimerkiksi niin, että mökki rakennettiin vanhan kotitalan rantamaille tai mökkitontti ostettiin edulliseen hintaan sukulaisilta. Toisaalta kesämökkikäyttöön jäi myös tyhjentyneitä maaseudun asuntokantaa, niin sanottuja mummon- tai kuivanmaan mökkejä. Vastapainona kaupunkiarjelle mökiltä haettiin omaa rauhaa ja mahdollisuutta tehdä mitä itse tahtoo omassa omistuksessa olevalla mökillä ja maalla.

Mökkeilyä pidetään nykyisin suomalaisia poikkeuksellisella tavalla yhdistävänä asiana. Suomessa on nykyisin yli puoli miljoonaa kesämökkiä (Tilastokeskus 2016). Mökkeilyn merkityksestä erityisesti maaseudun näkökulmasta kertoo, että joka viidennessä kunnassa on enemmän mökkejä kuin vakituisesti asuttuja asuntoja. Määrä on myös kansainvälisesti merkittävä. Vapaa-aajan asuminen on yleistä myös muualla. Vastaavalla tavalla kuin

Suomessa mökkejä pidetään merkittävänä kansallisena instituutiona esimerkiksi Venäjällä (*dacha*), Ruotsissa (*stuga*), Norjassa (*hytte*), Kanadassa (*cottage*) ja Uudessa-Seelannissa (*bach*) (Pitkänen 2011). Asukasmäärään suhteutettuna Suomessa on kuitenkin enemmän mökkejä kuin missään muualla (Adamiak ym. 2015).

Vaikka mökkeily on meillä yleisempää ja myös sosioekonomisesti laajemmalle levinnyt ilmiö kuin muualla, keskittyy mökinomistus voimakkaasti vanhemmille sukupolville. Mökinomistajien keski-ikä on yli 60 vuotta, ja erityisesti suuret ikäluokat ovat aktiivisia mökinomistajia (Tilastokeskus 2016). Näitä suurten ikäluokkien mökkejä käyttävät kuitenkin myös heidän lapsensa sekä lapsenlapsensa (Adamiak ym. 2015). Mökit ovatkin merkittäviä paikkoja paitsi perheen yhdessäololle, myös ylisukupolviselle luontoon, mökkeilyperinteisiin ja aineettomaan kulttuuriin liittyvälle tiedonsiirrolle.

Mökille luontoon ja maaseudulle

Mökkeilyyn yhdistetään voimakkaasti ajatus ajattomasta suomalaisesta ihannemaisemasta nauttimisesta (Pitkänen 2011). Suuri osa mökeistä sijaitsee järvien ja vesistöjen rannoilla maisemassa, jota pidetään myös kansallisena maisemaihanteena. Maisemasta nauttiminen on keskeinen osa mökkeilyä. Mökkielämän kuvauksissa ja kuvissa toistuvat erityisesti kesäiset järvi- ja merimaisemat sekä metsät. Parasta on, jos vesimaisemaa voi mökillä ihastella metsän siimeksestä ilman, että maisemassa näkyy ihmisen kädenjälkiä. Mökit rakennetaan maisemaa ja ilmansuuntia kunnioittaen sekä niin, että muut mökit ja mökkinaapurit kätkeytyvät puuston tai maisemanmuotojen taakse. Maiseman ihailu mökillä voi tapahtua esimerkiksi vesimaiseman kannalta optimaalisesti suunnatuista mökin ikkunoista tai saunomisen jälkeen rantasaunan terassilla pyyhkeeseen kietoutuneena vilvoittavasta saunajuomasta hitaasti nautiskellen. Kuivanmaan mökeillä voidaan vastavalla tavalla nauttia esimerkiksi peltomaisemasta. Monille juuri oma mökki on maailman kaunein ja paras paikka.

Ulkoisesti näyttävistä puitteista huolimatta mökkeilyä leimasi jo huvilakulttuurin kaudella ajatus luonnonläheisyydestä. Mökkeilyn yleistyttyä sotien jälkeen ulkoiset puutteet muuttuivat vaatimattommiksi, ja ihanteena oli väritykseltään ja puitteiltaan maisemaan kätkeytyvä mökki. Vaikka puitteet ovat viime vuosikymmeninä muuttuneet jälleen näyttävimmiksi, elää käsitys mökkeilyn vaatimattomuudesta ja luonnonmukaisuudesta vahvana. Mökillä koetaan olevan keskellä puhdasta ja koskematonta luontoa ja eletään ympäristöä rasittamatonta yksinkertaista ja luonnonmukaista elämää. Merkitykselliseen mökkielämään eivät kuulu teknologia ja varustelu. Vaikka tilastojen perusteella esimerkiksi televisio löytyy jo kolmella neljästä mökistä ja internet-yhteyskin on melkein joka kolmannella (Mökkibarometri 2016), kerrotaan mökeillä kuunneltavan lähinnä lintujen

laulua tai paristokäyttöistä radiota. Kohtaamiset villin luonnon kanssa muodostavat tärkeän osan mökkielämää (Pitkänen ym. 2011). Mökeillä viritellään puihin linnunpönttöjä ja pidetään kirjaa niin säiden vaihtelusta, järvenpinnan tasosta, marja- ja sienisadosta, lintujen muutosta ja pesimisestä kuin mökkitontilta löytyneistä eläinten jäljistä.

Luonnonläheisyyden ohella mökkeilyyn liitetään usein myös ajatus maaseutuelämästä ja paluusta maaseutujuurille (Vepsäläinen & Pitkänen 2010). Osalla nykyisistä mökinomistajista mökki sijaitseekin vanhalla kotiseudulla. Ajatus mökkeilystä juurille ja maaseudulle paluuna elää kuitenkin vahvana myös kaupungissa kasvaneiden keskuudessa. Tämä se-

litty muun muassa sillä, että myös kaupunkilaisilla sukupolvilla on yhteys maaseudulle nimenomaan kesämökkeilyn kautta. Samalla vapaa-ajan asunnolla on voitu viettää lomia jo lapsuudesta saakka. Maaseutuelämän ihannoiti näkyy usein esimerkiksi mökkien sisustuksessa, jossa vaikkapa maitotonkka, ladonovi tai jauhovakka on saanut uudenlaisen käyttötarkoituksen.

Kun mökkeilyn kuvastossa korostuvat järvet, metsät ja puhtaus, yhdistetään mökkielämä ja tekemiset erityisesti maaseutumaiseen elämäntapaan. Vapaa-ajan asunnolla vietetään aikaa löhöillen, halkoja hakaten, kasvimaata hoitaen sekä marjastaen ja sienestäen. Mökkipihaa kauemmas lähdetään harvemmin, ja monille mökkeilijöille nimenomaan erilaiset mökkipuuhat ja käsillä tekeminen ovat merkittävin osa mökkikokemusta. Mökkeilyyn liittyvä ajatus talonpoikaisesta elämäntavasta, omavaraisuudesta ja itse tekemisestä. Mökillä eläydytään niin viljelijäksi, uudisraivaajaksi, metsätyömieheksi, kirvesmieheksi, metsästäjäksi kuin kalastajaksi (Karisto 2006). Vaikka kaupungissa sukupuoliroolit ovat liudentuneet, saatetaan mökillä palata perinteisiin rooleihin ”vaarallisista” mökkipuuhista (kuten grillaus, kalastus, saunan lämmitys) vastuussa oleviksi isännäksi ja perheen ruokahuolosta (aterioiden valmistelu, astioiden pesu ja siivous) vastaaviksi emännäksi.

Elävä ja muuttuva mökkikulttuuri

Mökkeily maisemineen ja tekemisineen tuntuu meistä ajattomalta ja iättömältä. Mökkikulttuurimme on kuitenkin suhteellisen nuorta perua, ja monet perinteet ovat vasta sotien jälkeen tai viime vuosikymmeninä syntyneitä. Mökkeily muuttuu jatkuvasti. Uudet mökkisukupolvet uusintavat edeltäjiensä perinteitä sekä synnyttävät jatkuvasti uusia käytäntöjä, joista kehittyvät perinteitä.

Eräs näkyvimmistä mökkeilyn muutostekijöistä on mökkeilyyn liittyvän kulutuksen voimakas kasvu. Mökkien varustetaso on lisääntynyt ja keskikoko kasvanut, sillä uudet mökit ovat aiempaa suurempia ja vanhoja mökkejä on laajennettu ja remontoitu. Mökkejä varustellaan yhä useammin ympärivuotiseen käyttöön soveltuvaksi, ja niitä on myös alettu käyttää talvikautena. Mökkien rinnalla on alettu puhua kakkosasunnoista. Mökki on voinut muuttua kesälomakohteesta vakituiseen asuntoon verrattaviksi paikaksi, jolta käsin voidaan käydä töissä tai tehdä etätöitä. Parantunut varustetaso, talviasuttavuus ja työn ja vapaa-ajan välisten erojen liudentuminen tulevat vaikuttamaan siihen, millaiseksi tulevien mökinomistajasukupolvien mökkisuhde rakentuu.

Mökkeilystä on tullut yhä kansainvälisempää, ja Suomessa ulkomaalaisten mökinomistajien määrä on lisääntynyt kiinteistönoston vapauduttua. On arvioitu, että tällä hetkellä Suomessa on noin 10 000 ulkomaalaisten omistamaa mökkiä (Hannonen 2016). Suurin

Kati Pitkänen

ulkomaalaisten omistajien ryhmä ovat venäläiset, joiden kiinteistöostoihin on Suomessa suhtauduttu osin ristiriitaisesti. On oltu huolissaan, sopivatko ulkomaalaisten mökit suomalaiseen mökkimaisemaan ja osaavatko uudet tulijat arvostaa ja käyttää mökkejä kuten kuuluu. Käytännössä venäläismökkeilijöitä motivoivat hyvin samankaltaiset asiat kuin suomalaisia – luonnonrauha ja vastapaino kaupunkiarjelle. Toisaalta he hakevat mökiltä Suomessa myös turvallisuutta ja mukavuuksia. (Lipkina 2013.) Ulkomaalaisten lisääntymisen ohella suomalaisten hakeutuminen ulkomaille, arkipäiväistynyt matkailu ja globaali viestintä muovaavat nykyisten, mutta etenkin uusien mökinomistajasukupolvien käsityksiä ihanteellisesta mökkikulttuurista.

Mökkikulttuuria muuttavat niin ikään väestön ikääntyminen, perherakenteiden ja työelämän muutos sekä monikulttuuristuminen. Viimeaikaisten tutkimustulosten perusteella suomalaiset nuoret, niin sanottu Y-sukupolvi, on yhtäläillä kiinnostunut mökkeilystä kuin edeltäjänsäkin (Pitkänen ym. 2014, Saaristoasiain... 2017). Mökkikulttuuri ei siis ole näivetyssä tai katoamassa minnekään, mutta voi muuttaa muotoaan. Mökkien ohella tulevien sukupolvien ajankäytöstä kilpailee kasvanut määrä ajanviete- ja harrastusvaihtoehtoja. Tulevaisuudessa suositaan voivat kasvattaa erilaiset osaomistukseen tai vuokraukseen perustuvat mökkeilyn muodot, jotka ovat joustavampia niin huoltovastuun kuin sijainnin suhteen. Myös naapurin voidaan tulevaisuudessa haluta olla lähempänä kuin aiemmin, ja ikääntyvät taloudet tai yksinelävät voivat haluta olla mökkeillä entistä turvallisemmassa ja sosiaalisemmassa ympäristössä.

Huolimatta siitä, että mökkikulttuuri elää ja muuttuu jatkuvasti, tulee luonnonläheisyys ja luonnosta nauttiminen säilymään merkittävänä osana mökkikokemusta. Mökkikulttuuri tarjoaa nykyisille ja tuleville sukupolville ainutlaatuisen väylän päästä kosketuksiin luonnon ja maaseutumaisen ympäristön sekä näiden tuottamien moninaisten terveys- ja hyvinvointihöytyjen kanssa. Mökeillä pidetään yllä suomalaista luontosuhdetta ja siihen liittyviä käytäntöjä ja taitoja, mille ei ole tilaa urbaanissa ympäristössä.

YTT Kati Pitkänen työskentelee erikoistutkijana Suomen ympäristökeskuksessa (SYKE). Pitkäsen 2011 valmistunut väitöskirja käsitteli vapaa-ajan asumisen muutosta kulttuurisesta, kokemuksellisesta ja alueellisesta näkökulmasta ja oli ensimmäinen vapaa-ajan asumista käsitellyt väitöskirjatutkimus 40 vuoteen.

Lähteet

Adamiak, Czesław; Vepsäläinen, Mia; Strandell, Anna; Hiltunen, Mervi J.; Pitkänen, Kati; Hall, C. Michael, ym. (2015) Vapaa-ajan asuminen Suomessa. Asukas- ja kuntakyselyn tuloksia vapaa-ajan asumisen nykytilasta ja kehittämistarpeista. Suomen ympäristökeskuksen raportteja 22/2015. Helsinki: Suomen ympäristökeskus.

Hannonen, Olga (2016) Peace and quiet beyond border: the trans-border mobility of Russian second home owners in Finland. Publications of the University of Eastern Finland, Dissertations in Social Sciences and Business Studies No 118. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto.

Karisto, Antti (2006) Kesämökki ja arjen ympäristöpolitiikka. Teoksessa: Ilmo Massa & Sanna Ahonen (toim.) Arkielämän ympäristöpolitiikka. Helsinki: Gaudeamus.

Lipkina, Olga (2013) Motives for Russian second home ownership in Finland. Teoksessa: Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism 13(4) 2013. Norway: Taylor & Francis Ltd.

Mökkibarometri 2016.

<http://mmm.fi/documents/1410837/1880296/Mokkibarometri+2016/7b69ab48-5859-4b55-8dc2-5514cdfa6000>

Pitkänen, Kati (2011) Mökkimaisema muutoksessa. Kulttuurimaantieteellinen näkökulma mökkeilyyn. Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Social Sciences and Business Studies No 31. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto.

- Pitkänen, Kati; Puhakka, Riikka & Sawatzky, Matthew (2011) The role of nature in the place meanings and practices of cottage owners in northern environments. Teoksessa: Norsk Geografisk Tidsskrift 65, 2011. Norway: Norwegian Geographical Society.
- Pitkänen, Kati; Puhakka, Riikka; Semi, Jussi & Hall, C. Michael (2014) Generation Y and second homes: Continuity and change in Finnish outdoor recreation. Teoksessa: Tourism Review International 18, 2014. New York: Cognizant Communication Corporation.
- Saaristoasiainneuvottelukunta & FCG (2017) Nuoret aikuiset mökkeilijöinä 2030 -selvitys. Maa- ja metsätalousministeriön julkaisuja 5/2017. Helsinki: Maa- ja metsätalousministeriö.
http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/79584/MMM_5_2017.pdf?sequence=1
- Tilastokeskus (2016) Rakennukset ja kesämökit. <http://www.stat.fi/til/rakke/>
- Vepsäläinen, Mia & Pitkänen, Kati (2010) Second home countryside. Representations of the rural in Finnish popular discourse. Teoksessa: Journal of Rural Studies 26(2), 2010. England: Pergamon.
- Vuori, Olli (1966) Kesähuvilanomistus Suomessa. Kartoittava tutkimus kesäasuksesta ja huvilanomistuksesta taloudellisena ilmiönä. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja C – Osa 3. Turku: Turun yliopisto.

4 ELÄVIÄ SUHTEITA METSÄÄN JA PERINTÖÖN

Reetta Karhunkorva, Airi Matila ja Leena Paaskoski

Artikkeli avaa näkökulmia metsiin liittyvään elävään perintöön. Millaista metsäistä aineetonta kulttuuriperintöä Suomessa on? Mitä metsät meille merkitsevät? Miten suomalaiset jakavat näitä merkityksiä? Mitä me haluamme metsissämme tai niihin liittyen vaalia, hoitaa ja siirtää tuleville sukupolville? Metsät ovat elävä resurssi ja ympäristö, ja ne synnyttävät myös loputtomasti elävää metsäkulttuuria.

Suhteessa suomalaiseen metsään

Miehellä oli neljä poikaa, nyt tietenkin jo aikuisia, ja niillä oli tämmönen rintamamiestalo, jossa lämmitettiin puulla ja omaa mettää. Niin sillä oli kans just nää vuotuiset, että aisattiin keväällä, kaikki veljekset mukana, ja sitten ne kuivas siellä ja sitten ne vietiin näin. Ja sitten kun pikkuhiljaa pojat kasvo ja muutti omilleen ja oli enää nuorin jälellä, ja yhtenä vuonna se mies huomasi, että heillä on hirveesti polttopuita, kun niitä on tehty joka vuosi hirveet määrät, joka paikka on täynnä polttopuuta, että tänä keväänä sit ei varmaan tartte tehdä mitään. Näin sitten kesä tuli syksyyn, niin sitten se jo syyskuussa se kolmetoistavuotias poika oli sanonu, että isä talvi tulee ja me ei oo tehty polttopuita. Se oli aivan kauhuissaan. Siis se heräsi selälseen, että talvi tulee ja myö ei oo tehty polttopuuta, vaikka se näki et joka paikka oli täynnä sitä polttopuuta, mutta talvi tulee ja me ei oo tehty polttopuita. Et se suomalaisugrilainen ydin on tämä: polttopuut pitää olla, kuivat klapit. (Lusto / Metsäsuhdetyöpaja 2017.)

Suomessa on aina tehty monenlaista metsässä, metsästä ja metsiin liittyen. Metsistä puhutaan, ne herättävät tunteita, nostavat esiin arvoja ja synnyttävät toimintaa. Metsiä halutaan käyttää, niitä halutaan suojella ja niihin liittyvää kulttuuria halutaan tallentaa ja vaalia.

Metsäkulttuuri tarkoittaa yksilöiden ja yhteisöjen sosiaalisessa yhteydessä jakamia käytäntöjä, käsityksiä, merkityksiä, arvoja ja toimintatapoja. Se on vuorovaikutusta ihmisen ja metsäluonnon välillä: metsät luovat puitteet ihmisen toiminnalle, ja samalla ihminen muodostaa erilaisia toimintatapoja, käytäntöjä ja suhteita metsiin. Suomessa näin on ollut niin kauan kuin täällä on ollut metsiä ja ihmisiä. Siten metsähistoria, metsäperinne ja metsäkulttuuriperintö voidaan ymmärtää osaksi metsäkulttuurin ajallista jatkumoa. Ne kertovat siitä, että suomalaisella metsäkulttuurilla on pitkät juuret ja ylös kurottava

Kalle Rautanen / Kalle Rautasen kokoelma, Lusto

Polttopuunteossa 1956.

latvus – metsään liittyvää elävää perintöä itää, juurtuu, kasvaa ja uudistuu kaiken aikaa. Suomalainen luonto, kulttuuri ja yhteiskunta ovat sille otollista kasvualustaa.

Metsätöitä ja -harrastuksia

Metsät ovat mahdollistaneet elämän Suomessa vuosisatoja, sillä niistä on saatu elantoa ja raaka-aineita. Metsien avulla Suomesta tuli myös teollisuuden maa; metsätalous ja -teollisuus nostivat elintasoja ja synnyttivät uusia ammattiryhmiä 1800-luvulta lähtien. Metsien käyttö on 2000-luvulle tultaessa monimuotoistunut. Metsätalous on Suomessa edelleen keskeinen osa biotaloutta, mutta uusia innovaatioita syntyy jatkuvasti. Metsiä hyödynnetään monipuolisesti myös muussa elinkeinotoiminnassa, esimerkiksi matkailu- ja luonnontuotealalla.

Metsiin liittyvästä elävästä perinnöstä puhuttaessa keskeiseksi näkökulmaksi nousee työ. Metsien ja puuraaka-aineen käyttöön toimeentulon lähteenä ja erilaisessa elinkeinotoiminnassa sisältyy valtavasti asiantuntemusta, tietotaitoa ja ammattikulttuuria, joilla on pitkät yhteisölliset perinteet, mutta jotka myös uudistuvat, elävät ja karttavat jatkuvasti. Työn näkökulma liittyy useimmiten myös metsänomistukseen. Suomessa on yli 600 000 metsänomistajaa, joista lähes puolet asuu metsiensä lähellä.

Metsänomistus rakentaa yhteyksiä kotiseutuun, tarjoaa taloudellista toimeentuloa ja kotitarvepuita. Siihen voi liittyä lisäksi metsänhoitotöiden tekemistä ja luonnon monimuotoisuuden hoitamista, vapaa-ajan harrastuksia ja virkistyskäyttöä. Suomalaisessa perhemetsätaloudessa olennaista on myös siirtää perheen ja suvun metsänomistajuuteen sisältyvää elävää perintöä sukupolvelta toiselle.

Osasta metsätyöperinteen taitoja, esimerkiksi tukkilaistaidoista ja halonhakkuusta, on ajan mittaan tullut harrastuksia. Tuohi-, paju-, päre- ja puutyöt tai vaikkapa saunavastan teko elävät käsityötaitoina ja harrastuksina edelleen. Harvalle suomalaiselle marjastus, sienestys tai metsästys tarjoavat enää pääasiallista elantoa, mutta lukuisille tavan viettää aikaa metsissä. Metsänantimien hyödyntäminen on jopa trendikästä: vuosituhansia vanha keräily elää ja muuntuu 2000-luvun hortoiluksi eli villivihannesten ja -yrttien keräämiseksi, kansanlääkinnästä ja kansanrunoudesta tutut hyvinvointivaikutukset puolestaan muun muassa *green careksi*, metsäkellinnäksi ja metsäkylvyiksi.

Aiempaan verrattuna metsät ovat yhä harvemmalle arkisen ansiotyön ympäristö. Sen sijaan metsien virkistyskäyttö on kasvanut sekä vapaa-ajan lisääntymisen että metsien hyvinvointivaikutusten korostamisen myötä. Metsien monipuolisen virkistyskäytön mahdollistavat koko maailman mittakaavassa ainutlaatuisen laajat jokamiehenoikeudet. Erilaiset metsäluontoon vievät perinteiset harrastukset ovat suosittuja. Retkeilijöiden

Riemmin ammatissa tarvittut tukkilaistaidot säilyvät edelleen elävänä harrastuksena. Tukkilaisnäytös Luston Metsäkulttuuripäivillä 2015.

Timo Kipelaäinen / Lusto

Sanna Meriläinen

Suomessa metsät kuuluvat monien perheiden vapaa-aikaan.
Ruovesi 2016.

Metsänistutusta koko perheen voimin Euran Lellaisissa vuonna 1999.

Markku Eskola / Markku Eskolan kokoelma, Lusto

määrä on voimakkaasti kasvanut, ja kesämökkeily on tyypillinen vapaa-ajanvieton muoto. Mökkeilyssä palataan maaseudulle juurille, usein tavallista arkea vaatimattomampiin oloihin. Moni kaupunkilainen hoitaa kesämökkillään vanhemmiltaan perimäänsä metsää vapaa-ajan harrastuksena. Niin ikään marjastus, sienestys ja hortoilu ovat vapaa-ajalla suosittuja harrastuksia, joita niitäkin usein harjoitetaan kesämökkeilyn yhteydessä. Suomessa on noin 300 000 metsästyksen harrastajaa. Aiemmin ruuan hankkimiseksi välttämätön metsästyks jatkua metsäkulttuurisena vapaa-ajan ilmiönä paikallisissa metsästysseuroissa. Myös uusia harrastuksia syntyy koko ajan lisää. Näistä esimerkkeinä voi mainita vaikkapa geokätköilyn, polkujuoksun ja *airsoftin*.

Luontoharrastus lisää luonnontieteellistä ymmärrystä sekä laji- ja luonnontuntemusta. Luontoharrastus voi tarkoittaa esimerkiksi perhosten ja kasvien keräämistä, lintujen bongausta, luontotiedon tuottamista ja kartoittamista tai luonnonhoitoa ja -suojelua. Metsiä suojellaan niiden itseisarvon sekä moninaisten ja joskus keskenään ristiriitaisten arvojen takia. Metsäluonnon itseisarvon ohella luonnonsuojelijat korostavat esimerkiksi ekologisesti kestävä ja sosiaalisesti oikeudenmukaista suhdetta metsiin.

Metsä mielipaikkana ja -kuvana

Suhde metsiin syntyy ja kehittyy Suomessa lapsuudesta lähtien. Aiemmin metsä oli osa lasten päivittäistä elinympäristöä, jossa leikittiin työnteon lomassa. Nykyisin perheillä ja kotikasvatuksella on suuri merkitys metsissä liikkumisen ja metsien käytön perinteiden välittämisessä ja elävänä pitämisessä. Suomessa lapsiperheet pääsevätkin helposti ja vähällä vaivalla metsään.

Lähimetsät innostavat lapsia monenlaiseen sekä perinteiseen että moderniin toimintaan, kuten puissa kiipeilyyn, majan rakennukseen, luonnon ihmettelyyn ja geokätköilyyn. Jo muutaman puun käsittävä pieni alue oman kotitalon nurkalla on lapselle vapaan oleilun, omaan rauhaan vetäytymisen, esteettisten elämysten, seikkailujen ja hauskojen leikkien metsä, jossa lapset saavat toimia vapaammin kuin rakennetussa ympäristössä tai sisätiloissa.

Metsillä on tärkeä sijansa myös monien päiväkotien arjessa: sekä lähiympäristönä että erityisen luontopedagogisen toiminnan kautta. Luonto-, ympäristö- ja metsäpainotteisuus näkyy myös monien koulujen toiminnassa, ja eri oppiaineissa metsäluonto ja metsien käyttö suomalaisena ilmiönä tulee voimakkaasti esiin.

Henkilökohtainen ja kunnioittava suhtautuminen metsään kehittyy ennen kaikkea siellä toimiessa. Metsä mahdollistaa lapsille ja nuorille virikkeellisen toimintaympäristön myös

monenlaisten harrastusten kautta. Monimerkityksinen metsä onkin tärkeä lasten ja nuorten identiteetin kehittymiselle. Muistot lapsuuden lähi- ja leikkimetsästä voivat olla perustavanlaatuisia koko elämälle.

Suomalaisten mielipaikat sijaitsevat usein metsässä. Mielipaikat elvyttävät ja eheyttävät erityisellä tavalla. Suomalainen on tottunut menemään metsään hiljentyäkseen, rauhoittuakseen, selvittääkseen ajatuksiaan tai hakeakseen lohtua murheisiinsa. Käsitys metsästä turvallisenä ja suojelevana rauhoittumispaikkana on kulttuurissamme jaettu ja yleinen. Metsää kuvataan usein kohtu- ja syliadjektiiveilla: metsä on muun muassa miellyttävä, rauhallinen, suojaisa, pehmeä, lämmin ja hiljainen. Monille metsä on myös kuin pyhäkkö, kirkko tai temppele: metsäluonnon hiljaisuus ja kauneus eheyttävät ja tuottavat henkistä hyvinvointia. Pyhyyden kokemuksella on kauas ulottuvat juuret, sillä suomalaisessa kansanuskossa metsä oli osa tuonpuoleista. Sana ”metsä” tarkoittikin alun perin rajaa, äärtä, syrjää tai pyhää.

Metsiin liittyvä henkinen perintö kiinnostaa nykyisin monia. Kansanperinteessä ilmenevä metsäsuhde tarjoaa syvällisen ulottuvuuden metsän kokemiseen ja omaan metsäsuhteeseen. Vanhan suomalaisen kulttuurin luontosuhde poikkeaa suuresti nykyisestä; siinä heijastuu nykyihmisen kaipaama ihmisen ja luonnon ykseys, harmonia. Nykyään muinais- ja kansanuskosta haetaan aineksia ekologisesti kestävämmälle ja eettisemmälle elämäntavalle. Metsäluonnolla ja siihen liittyvällä kansanperinteellä voi olla keskeinen asema myös hengellisessä mielessä. Luterilainen ekoteologia ammentaa suomalaisten luontosuhteesta. Hengellinen etsintä voi johdattaa itämerensuomalaiseen kansanperinteeseen kuuluvan suomalaisen luontouskon eli suomenuskon pariin, missä metsällä on keskeinen asema. Muinaista suomalaista maailmankuvaa ja sen metsäsuhdetta elvyttävät ja palauttavat nykyisin monet tahot, esimerkiksi yhdistykset *Juurielo* ja *Taivaannaula*. *Karhun kansa* on puolestaan rekisteröity uskonnollinen yhdyskunta, jonka hengellinen pohja on suomenuskossa.

Käsitystä metsien merkityksestä ja yhteydestä suomalaisuuteen on rakennettu ja rakennetaan yhä kulttuurin, kasvatuksen ja koulutuksen keinoin. Myös suomen kieli kertoo, kuinka keskeinen metsä on kulttuurissamme. Arkinen kielenkäyttö ja nimistö ovat täynnä metsään liittyviä sanontoja ja ilmauksia. Olemme esimerkiksi ”metsäkansaa”, ”metsäläisiä” ja ”metsäsuomalaisia”. Asiat voivat ”mennä metsään” tai ”päin mäntyä”, haluamme ”nähdä metsän puilta” tai huomaamme, ettemme ole ”päässeet puusta pitkään”. Metsän merkityksellisyys ilmenee myös metsän lukemattomista erilaisista nimityksissä, kuten ”ryteikkö”, ”näreikkö”, ”pöpelikkö”, ”vitelikkö”, ”vitikko”, ”vesakko”, ”lepikko”, ”risukko”, ”pusikko”, ”hongikko”, ”korpi” ja ”salon”. Monet suomalaiset paikanimet, samoin etu- ja sukunimet liittyvät metsään: *Tapio*, *Mahla*, *Visa*, *Ritva*, *Oksanen*, *Mäntylä*, *Kuusisto*, *Korpela*.

Suomalaisuudesta puhuttaessa viitataan edelleen lähes aina luontoon ja erityisesti metsiin. Ne näkyvät myös Suomeen liittyvissä mielikuvissa. Metsällä on jo kauan ollut vahva asema suomalaisessa kuvataiteessa, muotoilussa, musiikissa, arkkitehtuurissa ja kirjallisuudessa; suomalaisen taiteen metsäkuvasto on ollut yksi tehokkaimmista suomalaisuuden rakentajista. Metsä on aina ollut sekä resurssi että yhteisöllisesti jaettu mielenmaise- ma, yksilöllisesti koettu henkilökohtainen paikka ja vapaa-ajan ympäristö.

Elävä, aktiivinen, vahva, tärkeä

Metsäkulttuuri, kuten kaikki kulttuuri, on lähtökohtaisesti jaettua, jotakin, jonka ihminen on yhteisönsä jäsenenä luonut. Nykykäsityksen mukaan kulttuuri on prosessi: liittyessään johonkin yhteisöön yksilöt omaksuvat ryhmän arvoja, käsityksiä ja toimintatapoja, mutta tuovat siihen myös oman yksilöllisen näkökulmansa. Siksi yhteinen kulttuuri syntyy ja elää jatkuvana prosessina yhteisön jäsenten keskinäisessä vuorovaikutuksessa. Siinä luodaan, toistetaan, mutta myös ylläpidetään yksilöllistä monimuotoisuutta.

Yksilön kohdalla voidaan puhua metsäsuhteesta. Meidän jokaisen metsäsuhde muotoutuu monimutkaisessa ja elinikäisessä prosessissa, metsien, ihmisten ja kulttuurin vuorovaikutuksessa, tietoisesti ja alitajuisesti. Suomalainen metsäkulttuuri ilmenee siten monenlaisina metsäsuhteina, jotka ovat meille tärkeitä, sillä ne ovat osa identiteettiämme, historiaamme, elämäntarinaamme ja usein myös hyvinvointiamme. Pidämme metsäsuhteemme elävinä kulkemalla ja työskentelemällä metsissä, käyttämällä metsien aineettomia ja aineellisia hyödykkeitä toimeentuloksemme ja iloksemme, ajatteleamalla metsiä ja puhumalla metsistä. Haluamme siirtää elävän metsäsuhteen perintönä myös lapsillemme, koska uskomme suhteen voimaan tulevaisuudessakin.

Aina kun puhutaan metsistä, puhutaan myös arvoista. Arvokeskustelussa metsänomistajien, sienestäjien, mökkeilijöiden, metsäntutkijoiden, metsäammattilaisten, retkeilijöiden, luonnonsuojelijoiden ja monien muiden kesken muotoutuvat käsitykset siitä, millaista suomalaisen metsän tulee olla, mihin sitä saa käyttää ja mitä merkityksiä sillä voi meille olla. Vilkas ja moniarvoinen metsäkeskustelu itsessään on yksi suomalaisen elävän perinnön muoto, mutta samalla juuri se on moninaisten metsäsuhteiden kuvastaja ja elämänmerkki.

FM Reetta Karhunkorva on Luston vt. näyttelypäällikkö, joka viihtyy metsissä, innoittuu ihmisten moniulotteisista metsäsuhteista ja näkee metsän täynnä erilaisia kulttuurisia merkityksiä.

MMM, metsäasiantuntija Airi Matilalla on laaja kokemus ja asiantuntemus kestävän metsäbiotalouden vauhdittamisessa.

FT Leena Paaskoski on Luston kokoelmapäällikkö ja Helsingin yliopiston kansatieteen dosentti, joka on kiinnostunut metsäkuulttuurisista kysymyksistä, metsäammattilaisuuden kokemuksista, aineellisen ja aineettoman vuoropuhelusta sekä museoiden yhteiskunnallisista merkityksistä.

Lähteet

Karhunkorva, Reetta; Kärkkäinen, Sirpa & Paaskoski, Leena (2017) Metsäsuhteiden kenttä.

Luston julkaisuja 1. Punkaharju: Lusto – Suomen Metsämuseo.

https://issuu.com/luston_julkaisuja/docs/metsasuhteiden_kentta

Karhunkorva, Reetta; Paaskoski, Leena; Matila, Airi & Arnkil, Nora (2016) Merkityksellinen metsäkuulttuuri. Tapion raportteja nro 10. Helsinki: Tapio.

<http://tapio.fi/wp-content/uploads/2016/12/merkityksellinen-metsakuulttuuri.pdf>

Karhunkorva, Reetta (2016) Metsä on paras. Näköaloja lasten metsäsuhteeseen. Metsä tekee hyvää! Vuosilusto 11. Lusto & Metsähistorian Seura: Punkaharju.

<https://issuu.com/vuosilusto/docs/vuosilusto11>

Karhunkorva, Reetta & Paaskoski, Leena (2015) Suomalainen metsäsuhteeseen aineettomana kulttuuriperintönä. Teoksessa: Riitta Vanhatalo (toim.), Aineettoman läsnäolo. Kulttuuriperinnön tulkintoja. Kotiseutu 2015. Suomen kotiseutuliitto: Helsinki.

Paaskoski, Leena & Roiko-Jokela, Heikki (2016) Monta hyvää metsästä. Metsä tekee hyvää! Vuosilusto 11. Lusto & Metsähistorian Seura: Punkaharju.

<https://issuu.com/vuosilusto/docs/vuosilusto11>

Pulkkinen, Risto (2014) Suomalainen kansanusko. Samaaneista saunatonnttuihin.

Gaudeamus: Helsinki.

Roiko-Jokela, Heikki (toim.) (2012) Ihminen ja metsä: kohtaamisia arjen historiassa 1 & 2.

Helsinki: Metsäkustannus.

Tyrväinen, Liisa; Kurttila, Mikko; Sievänen, Tuija & Tuulentie, Seija (2014) Hyvinvointia metsästä. SKS: Helsinki.

5 SUOJELEVA HARRASTUS

Ilona Hankonen

Luontoharrastuksen juuret ulottuvat Suomessa parin sadan vuoden taakse. Luontoharrastus on tärkeä osa luontoon liittyvää tiedontuotantoa sekä yleis- ja ammatillisuudesta. Se kiinnittyy paikallisyhteisöihin ja ympäristöön kulttuuria luovilla ja säilyttävillä tavoilla.

Luonnon asialla

Pikkuruinen ruoho kurottaa versojaan sammalmättään päälle.

- Onko tää nyt saxatile? Oliko sitä viime vuonna tässä?
- Ei ollut tässä. Onko se karhea?
- Ei ole. Kyllä se siltä näyttää.

Neljän hengen talkooporukka on kävellyt polkua pitkin rannasta saaren sisäosan metsään. Metsässä on pieni aukko. Viikatteet ja reput jätetään liekopuun viereen ja aletaan etsiä. Talkoolaiset muistavat jokaisen paikan, jossa nummimataraa on aikaisempina vuosina kasvanut. Kasvustot ovat pieniä, vain muutaman kämmenenalan kokoisia. Vertaillaan ja muistellaan, miltä kukin esiintymä näytti viime vuonna. Onko se pysynyt ennallaan, kasvanut tai kutistunut? Harjaantuneet silmät arvioivat mataratuppaita. Onko kyseessä harvinainen nummimatara vai päällisin puolin samannäköinen, yleinen luhtamatara? Onko kaikissa versoissa kukintoja? Tuntuuko varsi karhealta vai sileältä? Minkälaisen kasvupaikan kasvi on valinnut? Lajien erottaminen toisistaan ei ole aivan helppoa, mutta onnistuu Suomen luonnonsuojeluliiton Rauman yhdistyksen talkoolaisilta. Uuden kasvupaikan löytäminen on aina suuri ilonaihe. Kun esiintymät on kartoitettu, alkaa varsinainen työ. Alue niitetään nummimataraesiintymät kierteen, niittojäte haravoidaan ja viedään läheiseen lepikkoon. Lopuksi arvioidaan esiintymien läheisiä kuusia. Varjostavia alaoksia ja kuusentaimia poistetaan tarpeen mukaan.

Nummimatara on Suomessa äärimmäisen uhanalainen, erityisesti suojeltava laji. Rauman Reksaaresta sen löysi 1960-luvulla kasviharrastaja Ilmari Kauseri. Pitkään ajateltiin nummimataran olevan rautakaudella tai viimeistään keskiajalla saapunut satamatulokas, mutta nykyään arvellaan, että se saattaa kuulua Suomen alkuperäiseen lajistoon. Kasvupaikkoja on koko maassa vain muutama. Nummimatara viihtyy puoliavoimilla hakamailla ja kajakedoilla. Se on kadonnut lähes kaikkialta, koska sen kasvupaikat ovat joko kasvaneet umpeen tai raivattu pelloiksi ja avoimiksi laidunniityiksi. Se ei siedä suurikokoisten lajien, kuten mesiangervon, ojakellukan ja heinien varjostusta, mutta se ei pidä myöskään tuh-

Ilona Hankonen

Linturengastaja mittaa helmipöllön siiven pituutta linnun sukupuolen määrittämiseksi.

kasta ja kalkista, jolla laidunniittyjen heinäntuottoa on paranneltu, eikä paahteesta, joka yleensä vallitsee viimeisillä säilyneillä luonnonniityillä. Metsätalous tiheine taimikoineen ja päätehakkuineen on nummimataran loppu. Parin lehmän laiduntamat torppien harvapuustoiset takametsät 1800-luvulla olivat lajin mielipaikkoja, mutta niitä ei enää ole. Avuksi on tullut ihminen viikatteineen ja vesureineen.

Rakkaudesta luontoon

Näin otsikoi Minna Santaoja vuonna 2013 valmistuneen väitöskirjansa, jossa hän tutki luontoharrastusta ja sen tietokäytäntöjä sekä harrastuksen taustalla olevaa affektiivista ja emotionaalista luontosuhdetta. Luontoharrastaja on henkilö, jolla on pitkäaikainen pyrkimys kehittää käytännöllistä lajintuntemustaan yhden tai useamman lajiryhmän osalta ja tuottaa aikaan ja paikkaan sidottua luontotietoa lajintuntemustaan käyttäen. Rakkaus on sana, joka ehkä parhaiten kuvaa luontoharrastajan suhdetta harrastuksensa kohteeseen. Luontoharrastaja on sitoutunut harrastukseensa, käyttää siihen aikaa ja kommunikoi harrastajayhteisössään tarkoituksenaan kehittää yhteisön tuottaman tiedon määrää

ja laatua sekä omaa lajintuntemustaan. Tietojaan ja taitojaan harrastaja voi halutessaan käyttää luonnon monimuotoisuutta edistävään vapaaehtoistyöhön.

Luonnonsuojelu ja luontoharrastus eivät ole sama asia. Luonnonsuojelujärjestöihin kuuluu paljon myös ihmisiä, jotka eivät harrasta luontoa syvällisen lajiryhmäharrasteen muodossa, ja toisaalta luontoharrastus sinällään ei vielä edellytä luonnonsuojeluliikkeen toimintaan osallistumista tai sen arvopohjan jakamista. Periaatteessa vaikkapa lintuja, kasveja tai hyönteisiä voi harrastaa kiinnittämättä huomiota lajiston suojelukysymyksiin. Käytännössä luontoharrastuksen ja luonnonsuojelun kytkös on vahva. Noin 70 % luonnonsuojelusta vastaavien viranomaisten tarvitsemasta luontotiedosta on harrastajien tuottamaa, ja luontoharrastajilla on tärkeä rooli erilaisten käytännön luonnonsuojelu- ja hoitotoimien toteuttajina. Mikä selittää luontoharrastajien halun käyttää paljon aikaansa ja muita resurssejaan luonnon hyväksi?

Ympäristöestetiikan tutkija Arnold Berleant'n käsite *sitoutumisen estetiikka (aesthetic engagement)* kuvaa osuvasti luontoharrastajan suhdetta luontoon (Berleant 2006). Berleant'n käsitys esteettisestä kokemuksesta painottaa ruumiillisuutta ja toimintaa. Käsite syventää niin sanotun ekologisen estetiikan näkökulmaa, joka painottaa tiedon merkisyyttä esteettisen kokemuksen syntymisessä (Gobster 2003; Ziff 1994; Carlson 1994; Meeker 1994; Eaton 1994; Sepänmaa 1994, 73–79). Nykyestetiikan käsitysten mukaan luonnonympäristöä ei siis enää tarkastella ulkoapäin, ikään kuin staattisena taideteoksena, vaan tiedostetaan, että esimerkiksi esteettinen kokemus keväisestä rantalehdosta syvenee, kun havainnoija kykenee havaitsemaan, erottelemaan ja nimeämään näkemiään kasveja tai reviiireillään laulavia lintuja. Kun tähän ajatteluun liittyy vielä kehollisuuden, ihmisen olemisen osana luontoa, myös ekologiseen estetiikkaan liittyvä objektivoiva käsitys luonnosta ihmisen ulkopuolisena kohteena katoaa.

Lajintuntemus on affektiivista tietoa, jota ei voi oppia muuten kuin havainnoimalla lajeja luonnossa. Affekti tarkoittaa vaikutusta, liikutusta tai tuntemusta. Se viittaa enemmän kehollisiin, jäsentymättömämpiin ja vaikeammin käsitteellistyviin ilmiöihin kuin emotion, jolla viitataan selkeästi jäsentyneisiin tunnetiloihin. Luontoharrastajan affektiivinen suhde luontoon syntyy olemisen ja toiminnan kautta. Se sisältää paljon sellaista hiljaista tietoa, joka ei voisi syntyä muuta kuin vuorovaikutussuhteessa luonnon kanssa ja joka käsitteellistyy vain osittain. (Affektiivisuudesta ympäristösuhteessa Santaajan ohella esim. Nygren & Peltola 2014; Jokinen ym. 2011 ja Jokinen 2002.)

Olen tekeillä olevaa väitöstutkimustani varten haastatellut luonnossa hyvin paljon aikaansa viettäviä ihmisiä. Tutkimukseni ei kohdistu luontoharrastukseen, vaan luonnossa olemiseen, eivätkä kaikki informanttini ole luontoharrastajia, mikäli käsite rajataan tarkoittamaan tietoa tuottavaa lajiryhmäkohtaista harrastamista. Sekä haastattelemani

luontoharrastajat että muut luonnossa paljon aikaa viettävät henkilöt pitävät luonnonympäristöä mieluisimpana olemisympäristönään. Luonnon estetiikka rakentuu haastateltavien puheessa lajien, erilaisten luontotyyppien, yksityiskohtien moninaisuuden ja luonnon koskemattomuuden tunnun varaan. Mieluisimpia ympäristöjä ovat mahdollisimman luonnontilaiset metsät ja suot, usein erityisesti lajistoltaan ja puustoltaan monipuoliset ja visuaalisesti moni-ilmeiset korvet, lehdot ja vanhat kangasmetsät. Tällaiset ympäristöt tarjoavat paljon mahdollisuuksia affekteille: kulkija voi tehdä yllättäviä havaintoja, kohdata kehollisia haasteita, nähdä, kuulla ja tuntea (ks. Kaplan & Kaplan 1989). Harvinaisiin lajeihin ja luontotyyppeihin sisältyy myös erityisiä merkityksiä, jotka tekevät niiden esiintymisalueista arvostettuja.

Luonnonympäristöt ovat paljon luonnossa olevalle elämysympäristöjä, joita koskevat tiedot ja taidot syntyvät elämisen ja kokemisen, paikalla olemisen kautta (Ingold 2000). Näin syntyvät merkitykselliset, emotionaaliset paikkasuhteet, jotka sitouttavat ihmisiä pitkäjänteiseen työhön luonnon hyväksi. Arvot, tunteet, toiminta, kokemukset, tiedot ja taidot muodostavat yhdessä vuorovaikutteisen kokonaisuuden, jossa syntyy sitoutuminen toimintaan ja toimijayhteisöihin.

Harrastajayhteisöt sivistysyhteisöinä

Luontoharrastus on kulttuuriperintöä, joka kiinnittyy yhteisöihin. Luontoharrastuksen vakavat muodot edellyttävät harjaantumista ja pitkäaikaista sitoutumista. Vaikka luontoa voi harrastaa yksin, ei lajintuntemuksen kehittäminen ole mahdollista ilman vertaisyhteisöä, jossa voi keskustella havainnoistaan ja määrittämisen problematiikasta toisten harrastajien kanssa ja saada ohjausta kokeneemilta. Luontoharrastukseen kasvaminen tapahtuu usein jo kotona vanhempien seurassa, mutta monesti myös esimerkiksi biologian opettajan tai kerho-ohjaajan innostavan esimerkin kautta.

Ennen peruskoulu-uudistusta lähes kaikissa oppikouluissa toimi Luonto-Liiton kerhoja, joissa perehdyttiin luonnontuntemukseen ja -tutkimukseen usein luonnontieteiden lehtorin johdolla. Luonnontieteiden opettajien ammattisivistykseen katsottiin kuuluvan aktiivinen osallistuminen luontoharrastus- ja luonnonsuojelualan järjestötoimintaan ja harrastuneisuus jonkin lajiryhmän osalta. Usein juuri opettajan sitoutuneisuus ja vahva luontosuhde toimivat nuorille kimmokkeena oman luontoharrastuksen aloittamiseen. Luonnontieteellinen yleis- ja ammattisivistys oli korkeatasoista: oppikoulun aikana kerättiin noin sadan kasvilajin museonäyteläkokoelma, ja esimerkiksi metsänhoitajien ammattisivistykseen kuului laaja-alainen sammal- ja putkilokasvilajien tuntemus. Luonnontieteellisen sivistyksen voi sanoa näistä ajoista suorastaan romahtaneen: tällä hetkellä peruskoulujen lajintuntemusharjoittelu on olemattoman vähäistä, ja biologian opetta-

Etelä-Karjalan luontokerhotoimintaa vuodelta 2015.

Turun luonnonsuojeluyhdistyksen metsäryhmä kartoitustyössä 2011.

jaksi voi valmistua heikolla perustason lajintuntemuksella. Metsäalan töissä lajintuntemusta ei vaadita suorittavan tason tehtävissä lainkaan, akateemisissa opinnoissa riittää alkeellinen kuudenkymmenen lajin osaamistaso. Metsätalouden luonnonhoitokortin voi suorittaa tenttimällä kymmenen lajia listasta, jossa on 17 hyvin tavallista metsälajia. Joukossa on myös kaksi lajiryhmää, joiden lajit olisivat helposti lajilleenkin määritettävissä jo alkeistason luonnontuntemuksella.

Näitä yleistä luonnontuntemusta indikoivien lukujen valossa luontoharrastuksella ei mene hyvin. Toisaalta ennen peruskoulu-uudistusta oppikoulujen tasokas luonnontiedon opetus sitä tukevine kerhoineen oli vain oppikoulua käyvien nuorten saatavilla. Kansa- ja kansalaiskouluissa sivistykselliset tavoitteet olivat paljon vaatimattomammat. Tämän seurauksena myös luontoharrastuksessa istui herraskainen leima. Kansanomainen luontosuhde ja luonnontuntemus saattoi olla syvä, mutta tietoa tuottava luontoharrastus kuului lähinnä keski- ja yläluokan elämäntapaan. Elintason ja vapaa-ajan lisääntymisen myötä luontoharrastuskin alkoi tasa-arvoistua. Nykyään luontoharrastajia tulee kaikista yhteiskuntaluokista, ja harrastajien sukupuolijakauma on tasoittunut (Santaoja 2013). Esimerkiksi lintuharrastus ei enää ole lainkaan niin miehiseksi mielletty harrastusmuoto kuin vielä joitain vuosikymmeniä aiemmin.

Luonto resurssina ja käyttökohteena

Luontoharrastus hyvin laajasti käsitettynä ei varsinaisesti ole vähentynyt. Metsäntutkimuslaitoksen (Metla, nykyään Luonnonvarakeskus eli Luke) kokoamien virkistyskäyttötilastojen mukaan lähes kaikki suomalaiset harrastavat luonnossa liikkumista vapaa-ajallaan ainakin jonkin verran (Metla 2011). Sitoutuneen, tietoa tuottavan ja luonnonsuojelua edistävän harrastamisen osuus tästä on kuitenkin pieni ja jäämässä marginaaliin niin teollisen tutkimuksen ja hallinnollisen huomioonottamisen kohteena kuin kulttuurin ja sivistyksen piiriin käsitettyjen ilmiöiden joukossa.

Tästä kertoo jo virkistyskäytön käsite, jonka piiriin luontoharrastus usein luetaan. Virkistyskäyttö käsitteenä viittaa luontosuhteeseen, jossa luonto on resurssiluonteinen käyttökohde ja toiminta luonteeltaan hedonistista, eettisiin tavoitteisiin sitoutumatonta. Tiedon tuottamiseen, tiedontuotannon valmiuksien kehittämiseen ja suojelutavoitteisiin sitoutunut perinteinen luontoharrastus sopii huonosti tähän käsitteelliseen kehykseen. Ne kulttuuriset kehykset, joihin luonnossa oleminen asettuu esimerkiksi metsätieteen ja matkailututkimuksen alalla tehdyssä tutkimuksessa, rakentavat käsityksiä luonnosta enemmänkin modernin, pinnallisen kulutuskulttuurin kuin syväisiin eettisiin ja sivistyksellisiin tavoitteisiin sitoutuneen harrastamisen ympäristönä (esim. Lankia ym. 2014; Hallikainen ym. 2014; Riera ym 2012; Järviluoma 2006; Tyrväinen & Miettinen 2000; Saarinen

Nummimataran niittoa.

Saimaannorpan tekopesiä kolataan Etelä-Karjalan Luonnonsuojelupiirissä 2016.

2000; Tyrväinen 1999; Tyrväinen & Väänänen 1998). Myös hallinnon tuottamissa diskursseissa luonto näyttäytyy yhä enemmän resurssin- ja kulissinomaisena kohteena ja luontoharrastus elämyshakuisena, yksilökeskeisenä ja kaupallisena matkailu- ja viihdetoimintana (Kivi 2004).

Tällä hetkellä linnut lienevät eniten harrastettu lajiryhmä. Lintuharrastus on organisoitunut BirdLife Suomi ry:n alueellisten yhdistysten ympärille, joita on Suomessa 29. BirdLife Suomi on osa kansainvälistä BirdLife International -linnustonsuojelujärjestöä. Kyseessä on maailman suurin ympäristöjärjestö. Kasviharrastus ei ole yhtä tiukasti ryhmittynyt yhden järjestön ympärille. Kasviharrastajia toimii Suomen Biologian seuran sekä alueellisten eläin- ja kasvitieteellisten seurojen, Suomen luonnonsuojeluliiton piiri- ja paikallisyhdistysten sekä Luonto-Liiton piirissä. Hyönteisharrastajille on omia, alaryhmäkohtaisia harrastusseuroja, kuten Suomen sudenkorentoseura ja Suomen perhostutkijain seura, sieniharrastajille Suomen sieniseura. Matelijoita, sammakkoeläimiä, kaloja, limasieniä, sammalia, jäkäliä ja monia vähemmän harrastettuja hyönteisryhmiä harrastaville on omia yhteisöjään.

Harrastajat tuottavat tärkeää luontotietoa

Harrastajayhteisöt arvioivat, tallentavat ja soveltavat jäsentensä tuottamaa tietoa (Santaoja 2013). Luontotiedon tuottaminen ja soveltaminen esimerkiksi luonnonhoidon muodossa edellyttävät usein ajallisesti pitkäkestoisia prosesseja. Esimerkiksi yhdellä oman työni informanteista on kirjattuna yhtäjaksoisia havaintosarjoja samojen alueiden pesimälinnustosta yli neljäkymmenen vuoden ajalta. Luonnossa tapahtuvien muutosten havaitseminen ja dokumentointi edellyttävät tiedontuotannolta pitkäjänteisyyttä, samoin harrastajaidentiteetin ja harrastukseen liittyvien taitojen siirtyminen harrastajapolvelta toiselle. Yhteiskunnallisesti kyse on merkittävästä asiasta: noin 70 % hallinnon tarvitsemasta luontotiedosta on harrastajien tuottamaa, eikä korkeatasoinen tieteellinen luonnontutkimus voisi menestyä ilman harrastajien työtä (Santaoja 2013). Luonnonsuojelu onkin ainutlaatuinen yhteiskunnallisen toiminnan muoto siinä mielessä, että se tarvitsee sekä akateemisia, hallinnollisia että harrastajayhteisöistä nousevia tietokäytäntöjä.

Artikkelin alussa kuvaamassani nummimataran hoidossa aktualisoituu harrastajayhteisön kompetenssi ja halu vaalia paikallisen luonnon monimuotoisuutta. Kyky löytää ja määrittää nummimataran samannäköisten mataralajien joukosta on harjaantumisen tulosta ja siirtyy harrastajapolvelta toiselle käytännön toiminnassa. Samoin tietoisuus lajin kasvupaikoista elinympäristössään ja kyky arvioida kasvustojen säilymistä, taantumista tai elpymistä edellisiin vuosiin verrattuna on kokemusperäistä, hiljaista tietoa, joka on opittava käytännössä talkoisiin aiemmin osallistuneilta. Luonnon monimuotoisuuden

suojelu ja hoito ovat käytännössä tällaisen, harrastajayhteisöissä siirtyvän affektiivisen tiedon varassa. Reksaaren nummimataraesiiintymä on hyvin tyypillinen esimerkki luontoarvosta, jonka olemassaoloa ei tiedettäisi, jos pitkälle lajintuntemuksessa edennyt harrastaja ei olisi sitä löytänyt. Ilman harrastajayhteisöä lajin tilanne ei olisi seurannassa, eikä se saisi tarvitsemaansa hoitoa. Valtaosa luontoarvoista kiinnittyy paikallisyhteisöihin vastaavilla tavoilla. Siksi juuri luonnon ja luontoharrastajayhteisön kohtaamisessa syntyvä aineeton kulttuuriperintö on nähtävä vaalimisen ja edistämisen arvoisena.

Tämä edellyttäisi niin tutkimukselta kuin hallinnoltakin sellaisia uudenlaisia lähestymistapoja luontoon, joissa keskiöön nousisivat ihmisten elämis- ja kokemusmaailma sekä pitkäaikaisiin affektiivisiin ympäristö- ja paikkasuhteisiin sitoutuneet tietokäytännöt (Lummaa 2016; Faehnle & Fagerlund 2010; Väyrynen 2009; Bäcklund 2007; Åkerman 2006; Latour 2004; Kivi 2004; Haila 2004; Ingold 2000; Saaristo 2000; Vilkuna 1997).

Ilona Hankonen on luontoharrastaja ja Suomen luonnonsuojeluliiton paikallis- ja piirijärjestöaktiivi. Hän tekee väitöskirjaa Turun yliopiston maisemantutkimuksen oppiaineeseen luonnosta olemisympäristönä.

Lähteet

- Berleant, Arnold (2006) Mitä on ympäristöestetiikka? Teoksessa: Arto Haapala, Martti Honkanen & Veikko Rantala (toim.) Ympäristö – arkkitehtuuri – estetiikka. Helsinki: Yliopistopaino.
- Bäcklund, Pia (2007) Tietämisen politiikka: kokemuksellinen tieto kunnan hallinnassa. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Carlson, Allen (1994) Ympäristöestetiikka ja esteettisen kasvatuksen dilemma. Teoksessa: Yrjö Sepänmaa (toim.) Alligaattorin hymy – Ympäristöestetiikan uusi aalto. Helsingin yliopisto, Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, Oppimateriaaleja 24. Jyväskylä: Gummerus Oy.
- Eaton, Marcia Muelder (1994) Soveltava estetiikka. Teoksessa: Yrjö Sepänmaa (toim.) Alligaattorin hymy – Ympäristöestetiikan uusi aalto. Helsingin yliopisto, Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, Oppimateriaaleja 24. Jyväskylä: Gummerus Oy.
- Faehnle, Maija & Fagerholm, Nora (2010) Ympäristökokemuksista kulttuurista herkkyyttä kaupunkien suunnitteluun. Teoksessa: Terra – Maantieteellinen aikakauskirja 122: 3 / 2010. Helsinki: Suomen Maantieteellinen Seura.

- Gobster, Paul H. (2003) Ekologinen estetiikka metsämaiseman hoidossa. Teoksessa: Yrjö Sepänmaa, Liisa Heikkilä-Palo & Virpi Kaukio (toim.) Metsään mieleni. Helsinki: Maa-henki Oy.
- Haila, Yrjö (2004) Retkeilyn rikkaus. Helsinki: Kustannus Oy Taide.
- Hallikainen, Ville; Sievänen, Tuija; Tuulentie, Seija & Tyrväinen, Liisa (2014) Luonto kokemusten ja elämysten lähteenä. Teoksessa: Liisa Tyrväinen, Tuija Sievänen, Seija Tuulentie & Mikko Kurttila (toim.) Hyvinvointia metsästä. Tallinna: SKS.
- Ingold, Tim (2000) The Perception of the Environment – Essays on Livelihood, Dwelling and Skill. London: Routledge.
- Jokinen, Ari; Viljanen, Ville & Willman, Krista (2011) Kaupunkiluonto käsin tehtynä – Pispalan ryytimä ja tiheän paikan synty. Teoksessa: Alue ja ympäristö 2/2011, 40. vuosikerta. Oulu: Alue- ja ympäristötutkimuksen seura ry.
- Jokinen, Ari (2002) Metsänomistaja metsänsä hoitajana – Rutiinit ”tarjokkeet” ja vastavuoroisuus. Teoksessa: Yhteiskuntapolitiikka 67, 2002. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus ja Tampereen yliopiston yhteiskuntatieteiden tiedekunta.
- Järviluoma, Jari (2006) Turistin luonto. Tutkimus luonnon merkityksestä matkailun veto-voimatekijänä neljässä Lapin matkailukeskuksessa. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Kaplan, Rachel. & Kaplan, Stephen (1989) The experience of nature: A psychological perspective. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kivi, Jussi (2004) Kaunotaiteellinen eräretkeilyopas. Helsinki: Kustannus Oy Taide/Kuvataideakatemia.
- Kytömäki, Anni (2014) Kultarinta. Helsinki: Gummerus.
- Lankia, Tuija; Neuvonen, Marjo; Pouta, Eija & Sievänen, Tuija (2014) Willingness to contribute to the management of recreational quality on private lands in Finland. Teoksessa: Journal of Forest Economics 2 [20]2014. Umeå: Department of Forest Economics at the Swedish University of Agricultural Sciences.
- Latour, Bruno (2004) Politics of Nature. How to Bring The Sciences into Democracy. Cambridge & London: Harvard University Press.

- Lummaa, Karoliina (2016) Antroposeeni ja objektien ekologia. Ihmisen luontosuhde humanismin jälkeen. Teoksessa: Karoliina Lummaa & Lea Rojola (toim.) Posthumanismi. Turku: Eetos ry.
- Meeker, Joseph W. (1994) Ekologinen estetiikka. Teoksessa: Yrjö Sepänmaa (toim.) Alligaattorin hymy – Ympäristöestetiikan uusi aalto. Helsingin yliopisto, Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, Oppimateriaaleja 24. Jyväskylä: Gummerus Oy.
- Metla, luonnon virkistyskäytön tutkimusta koskevat sivut osoitteessa:
<http://www.metla.fi/metinfo/monikaytto/lvvi/>
- Nygren, Nina V. & Peltola, Taru (2014) Yllätyksen politiikka liito-oravakartoituksessa. Alue ja ympäristö 43:2 2014.
- Riera, Pere; Signorello, Giovanni; Thiene, Mara; Mahieu, Pierre.Alexandre; Navrud, Ståle; Kaval, Pamela; Rulleau, Benedicte; Mavsar, Robert; Madureira, Lívia; Meyerhoff, Jürgen; Elsasser, Peter; Notaro, Sandra; De Salvo, Maria; Giergiczny, Marek & Dragoi, Simona (2012) Non-market valuation of forest goods and services: Good practice guidelines. Teoksessa: Journal of Forest Economics 4 [18]. Umeå: Department of Forest Economics at the Swedish University of Agricultural Sciences.
- Saarinen, Jarkko (2002) Erämaan muuttuvat merkitykset – pohjoisen luonnon traditionaalinen käyttö, moderni suojelu ja turistinen tulevaisuus. Teoksessa: Alue ja ympäristö 2/2002, 31. vuosikerta.Oulu: Alue- ja ympäristötutkimuksen seura ry.
- Saaristo, Kimmo (2000) Avoin asiantuntijuus. Nykykulttuurintutkimuksen julkaisuja 66. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Santaoja, Minna (2013) Rakkaudesta luontoon – Luontoharrastajat luonnonsuojelun toimijoina. Tampere: Tampereen yliopisto, Johtamiskorkeakoulu.
- Sepänmaa, Yrjö (1994) Tuhatjärvinen – Esseitä ympäristökulttuurista. Tietolipas 135. Helsinki: SKS.
- Tyrväinen, Liisa & Miettinen, Antti (2000) Property prices and urban forest amenities. Teoksessa: Journal of Environmental Economics and Management 39(2)2000. USA: Academic Press.
- Tyrväinen, Liisa (1999) Monetary valuation of urban forest amenities in Finland. Research Papers 739. Helsinki:The Finnish Forest Research Institute.

Tyrväinen, Liisa & Väänänen Hannu (1998) The economic value of urban forest amenities: an application of the contingent valuation method. Teoksessa: Landscape and Urban Planning 43/1998. Netherlands: Elsevier.

Vilkuna, Johanna (1997) Kaupungin eletyt ja institutionaaliset luonnot. Teoksessa: Tuukka Haarni, Marko Karvinen, Hille Koskela & Sirpa Tani (toim.) Tila, paikka ja maisema. Tampere: Vastapaino.

Väyrynen, Kari (2009) Yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen tieteenteoreettisia ongelmia ja rajanylityksiä. Teoksessa: Ilmo Massa (toim.) Vihreä teoria. Ympäristö yhteiskuntateorioissa. Helsinki: Gaudeamus.

Ziff, Paul (1994) Mikä vain nähty. Teoksessa: Yrjö Sepänmaa (toim.) Alligaattorin hymy – Ympäristöestetiikan uusi aalto. Helsingin yliopisto, Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, Oppimateriaaleja 24. Jyväskylä: Gummerus Oy.

Åkerman, Maria (2006) Tiedon tuotannon käytännöt ja ympäristöpoliittinen toimijuus. Acta Universitatis Tamperensis 1139. Tampere: Tampereen yliopisto.

6 KOTISEUTUJEN RAKKAAT PERINNEKASVIT

Maarit Heinonen

Monen viljelykasvin historia Suomessa ulottuu satojen vuosien päähän. Maatiaiskasvit eroavat jalostetuista lajikkeista syntyvän osalta. Artikkelinä käsittelee tuttuja, suomalaisiin puutarhoihin vakiintuneiden perinnekasvien taustoja sekä sitä, miten perinnekasvitkin ovat ihmisten toiminnan tuottamaa elävää perintöä. Perinnekasvit ovat syntyneet pitkäaikaisen kansan viljelyn harjoittamisen seurauksena.

Viljelykasvien monimuotoisuus suojelussa

Kotiseutujen perinnekasvit ovat peltojen ja puutarhojen vanhoja lajikkeita ja maatiaiskasveja. Jokaisella paikkakunnalla joku vaalii vanhaa puutarhaa, jossa on isovanhempien aikaisia kasveja, kuten juhannusruusua, humalaa, lipstikkaa, raparperia, vanhoja omenapuita ja monia muita tuttuja kasveja. Harvemmassa ovat ne pellot, joissa yhä viljellään maatiaisruista, perunamaatiaisia ja muita peltojen vanhoja viljelylajikkeita.

Nämä Suomessa syntyneet tai vuosikymmenien ajan Suomessa kasvaneet vanhat perinteiset peltojen ja puutarhojen kasvit ovat arvokasta suomalaista elävää perintöä. Viljelyssä harvinaistuneet vanhat lajikkeet ja maatiaiskasvit nostettiin 1990-luvun alussa kansainvälisiksi suojelukohteiksi tärkeinä osa-alueina biologisen monimuotoisuuden suojelussa. Biologista monimuotoisuutta koskevan yleissopimuksen (Biologista monimuotoisuutta koskeva yleissopimus 1993) velvoittamana myös Suomi laati omat kansalliset suojeluohjelmansa turvaamaan biologista monimuotoisuutta maassamme. Viljelykasvien biologisen monimuotoisuuden suojelua edistämään perustettiin vuonna 2003 Suomen maa- ja metsätalouden kansallinen kasvigeenivaraothjelma. (Suomen kansallinen kasvigeenivaraothjelma 2017; Hartikainen, Heinonen, Kiviharju 2017.)

Peltojen ja puutarhojen suomalaista kasvigeenivarantoa säilytetään kasvavina kasviyksilöinä Luonnonvarakeskuksen ja yhteistyökumppaneiden kenttäkokoelmissa ja siemeninä säilytettävät kasvit yhteispohjoismaisessa geenipankissa Pohjoismaisessa geenivarakeskuksessa Ruotsissa. Varmuuskopiot siemenistä säilyvät Norjan Huippuvuorilla entiseen hiilikaivokseen rakennetussa siemensäilyttämössä. (Emt.)

Suurimman työn perinnekasvien säilyttämisessä ovat kuitenkin aina tehneet tutkijoiden ja tutkimuslaitosten sijaan kansalaiset, jotka ovat vaalineet niitä sukupolvelta toiselle ja ottaneet mukaan itselle rakkaita kasveja asuinpaikkaa vaihtaessaan sekä jakaneet niitä muille.

Suomeen sopeutuneet perinnekasvit

Perinnekasvi sanana viittaa pitkään viljelyhistoriaan. Perinnekasvit ovat pitkän ajan kuluessa sopeutuneet niihin paikallisiin olosuhteisiin, joissa niitä on viljelty ja kasvatettu. Kasvigeenivarallisessa tutkimuksessa ei ole yksiselitteistä vanhan kasvilajikkeen määrittelyä, sillä määrittely on kasvi- ja kulttuurisidonnaista (ks. Heinonen 2014).

Perinnekasveja ovat vanhat lajikkeet ja maatiaiskasvit. Perinnekasveiksi voidaan lukea myös monet luonnosta pihapiiriin istutetut kasvit, kuten lehtosinilatva, akileijat, metsäruusut, kumina ja väinönputki. Perinnekasviksi voidaan määrittellä vanha kasvikanta tai -yksilö, jota tiedetään viljellyn tai sen tiedetään kasvaneen vähintään viisi vuosikymmentä samassa paikassa tai siirrettynä muualle Suomeen. (Heinonen ym. 2014.)

Ne maatilojen ja puutarhojen kasvit, joista on olemassa lajikkeita, olivat aikoinaan tuontitavaraa. Suomeen tuotiin esimerkiksi omena- ja päärynälajikkeita Venäjältä, Baltian maista, Saksasta ja Ruotsista. Sitkeimmät näistä säilyivät ja muodostivat hedelmäviljelyn perustan Suomessa. Näitä vanhoja ulkomailla jalostettuja hedelmäpuiden lajikkeita tapaa edelleen vanhoissa puutarhoissa. Monista kartanopuutarhoista on löydetty alun perin Ranskassa, Hollannissa ja Skotlannissa 1800-luvulla jalostettuja Suomessa kestäviä pensasruusulajikkeita ja esimerkiksi 1800-luvun puolivälissä jalostettuja pitkään Suomessa viljeltyjä kiinanpionilajikkeita. Näitä voidaan pitkän viljelyhistorian vuoksi pitää perinnekasveina. Myös Suomessa on tehty kasvinjalostusta pitkään, 1800–1900-lukujen taitteesta lähtien, ja etenkin peltokasveista löytyy 1900-luvun alkupuoliskoon mennessä jalostettuja lajikkeita esimerkiksi perunasta ja herneestä. Ne ovat vanhoja suomalaisia lajikkeita. (Emt.)

Kansallismuseon Louhisaaren kartanolinnan kalmilaiseen museopuutarhaan on valittu perunaharvinaisuus 'Vaaniin herkku' kertomaan perunanviljelyn varhaista vaiheista Suomessa. Maatiaisperunaa yli sadan vuoden ajan viljelleen suvun perimätiedon mukaan sen historia juontaa 1700-luvun puoliväliin, jolloin Pommerin alueelta Suomeen palanneet ruotusotamiehet toivat mukanaan perunaa Satakuntaan.

Elin a Kolehmainen

Maatiais kasvit eroavat jalostetuista lajikkeista syntyvän osalta. Maatiais kasvit ovat syntyneet pitkäaikaisen viljelyn ja valinnan seurauksena, ja usein niistä löytyy paikallisia kantoja. Ne ovat siis syntyneet kansan harjoittamassa viljelyssä. Esimerkiksi tuulisilla ja kuivilla kasvupaikoilla valikoituu erilainen paikalliskanta kuin rehevässä ja ravinteikkaassa kasvupaikassa. Etenkin kartanoista kestävimmit kasvit levisivät vähitellen lähitalojen pihoihin ja pelloille siemeninä, sipuleina, juurivesoina ja rönsytaimina. Näin hiljalleen muodostui alueellisia ja paikallisia kasvukantoja, jotka kulkeutuivat myös puheissa sukupolvelta toiselle, perinnekasveina. (Emt.)

Monen viljelykasvin historia Suomessa ulottuu satojen vuosien päähän. Esimerkkinä tästä toimii kaikille tuttu peruna, josta on lukuisia erilaisia lajikkeita viljelyssä. Syntyjään eteläamerikkalaisen perunan viljelyhistoria on Suomessa pitkä ulottuen 1700-luvulle. Peruna on perinnekasvi silloin, kun kasvatetaan pitkään viljelyssä olleita maataislajikkeita (kuten 'Lemin punainen' tai 'Vaaniin herkkä') ja vanhoja kauppalajikkeita (kuten suomalainen 'Tammiston aikainen' 1930-luvulta). Vanhalla perunalajikkeella tai perunamaatiaisella on vahvat liittymäkohdat viljelyalueensa arkeen ja kulttuuriin, toisin kuin uusilla jalostetuilla lajikkeilla.

Kansalaisten perinnekasveihin liittyvä tieto

Kansallisen kasvigeenivaraohjelman yhtenä tehtävänä on kerätä tietoja Suomeen sopeutuneista pitkään viljellyistä kasvilajikkeista ja -kannoista: millaisia ne ovat, missä niitä kasvaa ja kuinka uhanalaisia ne ovat? Ohjelma etsii etenkin säilytyskokoelmista puuttuvia kasvilajeja ja niiden lajikkeita tai kasvukantoja. (Hartikainen, Heinonen, Kiviharju 2017.)

Kansalaisilla on tärkeä rooli arvokkaan kasvukannan tunnistamisessa, tietojen keräämisessä ja kasvin tutkittavaksi lähettämässä Luonnonvarakeskuksen tutkijoille. Vanhojen kasvukantojen etsintä aloitetaan usein kansalaisille suunnatulla paikallisella tai valtakunnallisella kasvikuulutuksella. Kuuluttamalla yritetään tavoittaa niitä ihmisiä, jotka tietävät kulloinkin etsittävän kasvilajin tai -kannan kasvupaikan ja viljelyhistoriaa. (Heinonen ym. 2014; Hartikainen, Heinonen, Kiviharju 2017.)

Vanhoihin kasveihin liittyy muistoja, tarinoita, käyttötapoja ja merkityksiä. Tämä tieto on usein muistitietoa, ja siksi perustietoa kasvien viljelyhistoriasta saadaan haastatteleamalla henkilöä, joka tietää kasvista. Näitä henkilöitä voi olla useampia. Usein se on kasvin omistaja, mutta se voi olla myös puutarhan tai maatilan aikaisempi käyttäjä, asukas, työntekijä tai naapuri.

Kasvikannan iän (mahdollisimman varmasti tiedetään kasvaneen Suomessa ainakin viidenkymmenen vuoden ajan) lisäksi tärkeitä tietoja ovat kasvin syntyhistoria (kuten siemenestä syntynyt) ja kasvin ominaisuudet (hyvä maku, kaunis, taudinkestävä). Myös kaikenlaiset muistot ja tiedot kasviin liittyen ovat kiinnostavia ja tärkeitä: Kuka on kasvin puutarhaan tai maatilalle hankkinut? Mistä se on tuotu tai hankittu? Milloin se on tuotu tai hankittu? Kuka sen on kylvänyt tai istuttanut? Millaisia aikaisempia vaiheita ja kasvupaikkoja kasvilla on ollut? Tärkeitä ovat myös kasvin viljelyyn ja hoitamiseen sekä käyttöön liittyvät tiedot ja muistot. Kasvilla voi olla vaikkapa erilaisia kutsumanimiä. Samaten kasvin kasvupaikan historia voi valaista kasvin historiaa. (Emt.)

Vanhat valokuvat ovat tärkeitä todisteita paikan kasvilajeista ja niiden kasvupaikoista. Valokuvat tukevat muistamista, niistä voi tunnistaa kasveja ja ne voivat kertoa myös kasvin merkityksistä. Monenlainen kirjallinen materiaali voi paljastaa tärkeää tietoa kasvikannan historiasta. Tällaisia aineistoja ovat esimerkiksi vanhan puutarhan istutuskartat, erilaiset muistiinpanot, taimien tilausluettelot, paikallishistoriikit ja lehtileikkeet. (Emt.)

Museopuutarha antaa kasvien kertoa historiaansa

Perinnekasvit liittyvät kotiseututyöhön. Kun suvun ja paikkakunnan perinnekasveista kerrotaan ja keskustellaan, se aktivoi ihmisiä muistelemaan ja varmistaa paremmin tiedon siirtymisen kasvin seuraavalle omistajalle. Usein kasviin liittyvät muistot ja tiedot sii-

Riina Koskela

Yksi kukkapenkki voi olla museopuutarha, kunhan kasvien alkuperä ja tarina on tallennettu.

Vaikka perinnekasvit ovat kestäviä, nekin tarvitsevat jonkin verran hoitoa säilyttääkseen elinvoimaisuutensa. Esimerkiksi vanhojen omenapuiden elinikää saa merkittävästi pidennettyä säännöllisellä leikkauksella.

tä, kuka kasvin on aikanaan kylvänyt tai istuttanut puutarhaan, varmistavat, että kasvi saa vanheta kotipuutarhassa ja että sitä jaetaan muihinkin kotipuutarhoihin. Näin vanha kasvikanta säilyy. Samalla kasvista tulee pihan komistus ja suvun ylpeyden aihe. (Heinonen ym. 2014.)

Jos perinnekasvi pääsee laajemman yleisön nähtäville esimerkiksi museopuutarhaan, siitä tulee merkittävä koko paikkakunnalle. Tavalliset, jokaisen vanhan kotipihaan perinnekasvit saavat ansaitsemansa arvon museopuutarhassa, jossa niiden vaiheista kerrotaan. Kasviin liittyvä tieto vahvistaa niiden arvoa ja merkitystä. Ihmiset ymmärtävät omissa puutarhoissaan muiden vielä kasvavien vanhojen kasvien arvon. Kun näiden kasvien arvo tulee paikallisesti ymmärretyksi, paikkakunnan kasviaarteiden arvostus ja sitä kautta niiden säilyminen varmentuu. (Emt.)

Museopuutarha tarkoittaa sellaista puutarhaa, joka osallistuu museon säilyttävään tehtävään ja museon tai sen paikan tarinan kerrontaan. Museo vaalii, dokumentoi ja esittelee museopuutarhan kasveja ja antaa niille äänen. Museopuutarhalla on samalla myös muita esteettisiä ja hyvinvointia tuottavia merkityksiä. Museopuutarha edistää piha-, puutarhatai puistoperinteen ja näihin liittyvien kasvilajikkeiden ja -kantojen säilymistä. Puutarha laajentaa museon vastuunottoa elolliseen lähiympäristöön. (Emt.)

Kotiseutujen perinnekasviperintö säilyy elävänä parhaiten, kun kasveista keskustellaan ja niitä levitetään.

Museopuutarhaan ja sen kasveihin liittyvän moninaisen tiedon keruu, kasvien valinta ja hoito on ainutlaatuinen oppimisprosessi niille, jotka siinä ovat mukana. Arvokas voimavara museopuutarhalle ovat innokas museonhoitaja ja aktiiviset paikkakuntalaiset, joilla on vankkaa paikallistuntemusta ja kasvitietoutta. Vajavaisiakin kasvitietoja voi aina täydentää, jos asioista otetaan selvää.

Maarit Heinonen toimii tutkijana Luonnonvarakeskuksessa. Hän tutkii erityisesti vanhojen kasvilajikkeiden arvoja ja merkityksiä, niiden viljelijöitä sekä on kehittänyt monialaista kasvigenivaratiedon keruumenetelmää.

Lähteet

Biologista monimuotoisuutta koskeva yleissopimus. Finlex®.

<http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1994/19940078>

Hartikainen, Merja; Heinonen, Maarit & Kiviharju Elina (2017) Geenivaratutkijoiden kokoamaa. GeenivaraOppi. Peda.net. <https://peda.net/hankkeet/geenivaraoppi/gk>

Heinonen, Maarit (toim.) (2009) Maatiaiskasvien ylläpitoviljely Suomessa. Maa- ja elintarviketalous 144. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-487-230-0>

Heinonen, Maarit (2014) Landrace in situ Conservation Strategy for Finland. MTT Report 163. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-487-570-7>

Heinonen, Maarit; Pihlman, Sirkku; Kaihola, Hanna-Leena; Koskela, Anja; Hartikainen, Merja; Kinnanen, Hilma & Peura, Aaja (2014) Museopuutarha. Perustaminen ja hoito. MTT Kasvu 23. Myös verkkojulkaisu: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-487-523-3>

Veteläinen, Merja (toim.) (2001) Pohjolan perunat. Pohjoismaisen geenipankin kuvaus vanhoista perunoista. Alnarp: Nordiska Genbanken.

Suomen kansallinen kasvigeenivaraohjelma. www.luke.fi/geenivarat

6 HORTAN VIEMÄ - KUN JOKAINEN HORTOILU TARJOAA ELÄMYKSEN

Heidi Junkkari

Hortoilu-sana juontaa kreikan kielen sanasta horta, joka tarkoittaa kasviperäistä syötävää. Suomalaiset ova hyödyntäneet luonnon tarjoamia villivihanneksia ja -yrttejä ravitsemis- ja parantamistarkoituksiin aina. Viime vuosina hortoilu harrastuksena on kuitenkin lisääntynyt. Artikkelini valottaa, mikä hortoiluharrastuksessa ihmisiä koukuttaa ja kertoo luonnon tarjoaman kasvisravinnon hankintaan liittyvästä elävästä perinnöstä.

Silmä oppii

Vuodenaikojen merkitys on muuttunut. Enää en ajattele, onko esimerkiksi kesä hyvä tai huono säidensä puolesta. Hitaampi ja viileämpi kevään aloitus tarkoittaa oikeastaan vain parempaa hortakauden aloitusta. Hortoilla jaksaa silloin sitä paitsi paremmin, eikä aurinkoihottumaan taipuvan ihoni oireile läheskään yhtä herkästi. Lisäksi hortavauvat, jotka muutoin kiihdyttäisivät kasvunsa lämpimässä säässä silmänräpäyksessä puiseviksi aikuisiksi, jahkailevat herkullisen hentoina hetken pidempään.

Kevät on kiistämättä kuitenkin se odotetuin vuodenaika hortoilijan näkökulmasta. Sen etenemisen ilahduttavimpia merkkejä ovat harmaan maan uumenista silmiin pistävät villivihannesversot: tuoretta hortaa, vihdoinkin! Nokkonen, vuohenputki, maitohorsma ja voikukka ovat yleensä ensimmäiset, jotka aloittavat luonnon herkkukorin loputtomalta tuntuvan satokauden. Pian perästä pilkahtavat esiin pihlajan silmut, koivun hiirenkorvat ja kuusenkerkät.

Silmä skannaa jatkuvasti hortan perään. Yksikään ulkoilu ei jää paitsi havainnoista, ja arvata saattaa, miten paljon harmittaa, jos löytää esimerkiksi runsaan peltokanankaali-esiintymän, joka sijaitsee liikenteestä raskaan tien töyräällä. Mitkä herkkuateriat jäävät kukaan kokkaamatta! Vuosi vuodelta oman lähialueen tuntemus kuitenkin karttuu, ja käytökelpoiset apajat paljastuvat sinnikkäälle etsijälle. Toisinaan voi käydä myös niin, että on pakotettu siirtymään hyvältä paikalta toisaalle, kun alue on yllättäen raivattu. Hyviä keruupaikkoja havaitessaan sitä huomaa ottavansa yhteyttä luomuviljelijöihin ja kunnantemisiin tai juttelevansa esimerkiksi kuusiaidasta lähinaapurin kanssa: Äläs nyt vaan mene trimmaamaan tuota aita ennen kuin olen kerännyt nuo herkkukerkät siitä säilöttäväksi! Huomaapa sitä kylvävänsä omalle pihalleenkin kasveja, joita ennen piti mitättöminä rikkoina, kuten litulaukkaa tai poimulehteä. Ja voi sitä riemua, kun silmät avautuvat sille

Hortoilu eli villivihannesten kerääminen on ikivanha ja voimauttava luontoharrastus, jonka tuloksena voi viedä kotiin korillisen ilmaisia superfoodeja.

kertakaikkisen upealle siankärsämömättäälle, joka on kaikki nämä ajat odotellut keskellä oman pihan huoliteltua nurmikkoa.

Hortaan vasta tutustuneen havahduttaa kesän edetessä kukkiva horta. Kirkkaankeltainen voikukkaketo, joka tietämättömälle aiheutti puistatusta, onkin nyt pullollaan keräämisen arvoisia makeita kukintoja – hyvässä lykyssä vielä nuppujakin. Polun varrella keikkuva liilan värinen, ylväs maitohorsma pääsee viimeistelemään mansikkakakun tai koristamaan kesäisiä drinkkejä viilentäviä jääpaloja. Syyskesällä sitä saattaa puolestaan havaita hortaksi sopivien kasvien kasvupaikkoja aikuisten kasvien perusteella. Maastoon tulee tehtyä mentaalisia korvamerkintöjä: tänne ensi keväänä!

Osa-aikahortoilijan näkökulmasta omat resurssit voivat tuntua kovin riittämättömiltä: hortaa vaan on yhtäkkiä niin paljon! Mihinkään ei kuitenkaan ole kiire. Sitä saattaa yhtenä vuonna keskittyä yhteen tai kahteen hortakasviin, siihen mikä sattuu olemaan sesongissa omaan aikatauluun sopivana aikana. Apuun voi ottaa myös saksen, sirpin tai viikatteen, jolla laiduntaa hyväksi havaitsemaansa paikkaa. Esimerkiksi nokkonen ja vuohenputki

Hortoilun saalista: versoja, lehtiä, nappuja, kukkia ja kerkkiä.

ovat anteliaita niitettäviä, minkä vuoksi niiden satokautta voi jatkaa pitkälle syksyyn. Voikukan sinnikkäitä lehtiä löytää niin pitkään kuin maa suinkin on sula.

Tuoksu huumaa

Hortoilijan tärkein työkalu on silmien lisäksi nenä. Hortaa tunnistettaessa, ennen kuin kasvia maistaa, sen täytyy täyttää tietyt näkö- ja hajuaistikriteerit. Hajuaisti viekin keräämisen uudelle ulottuvuudelle, sillä monella villiyrtiltä on huikea ominaistuoksu.

Oletko esimerkiksi koskaan kerännyt nokkosta? Tämä erityisen ravinnerikas kasvi tervehtii poimijaansa moniulotteisella ja huumaavalla tuoksulla. Tätä ruohoa kokkaillessa odotukset kasvavat, eikä kasvi tuota pettymystä. Ryöppäyksen jälkeen nuoret versot tai latvakasvannaiset sopivat vauvasta vaariin lähes ruokaan kuin ruokaan, esimerkiksi pinaatin sijaan tai yksinkertaisena lisukkeena, lämpimänä salaattina. Kuivattuna tai pakastettuna nokkosta voi käyttää yli talven. Nokkonen on erityisen proteiinirikas ja merkittävä lähde kalsiumille, magnesiumille, raudalle ja kaliumille. Kaiken lisäksi se on herkullinen vihannes!

Siankärsämö on ryytimäisempi tuttavuus. Sen haju ei viehätä kaikkia, mutta siitä on tullut oma suosikkini. Haudutan siitä kerta toisensa jälkeen kehoa puhdistavan eliksiirin yhdessä mausteneilikan kanssa, hörppien tuotosta pitkin päivää: kourallinen hentoja siankärsämön lehtiä, 3–4 kokonaista mausteneilikkaa, litra kiehuvaa vettä, haudutus kymmenestä minuutista puoleen tuntiin. Otetun kupposen tilalle voi kaataa saman verran kiehuvaa vettä takaisin pannuun.

Kun viimein pääsee pitkän talven jälkeen hypistelemään ja nuuskimaan vuohenputken hentoja ensilehtiä, sulavat viimeisetkin talvihorroksen jäänteet mielen päältä. Nenä aistii jotakin kertakaikkisen tuoretta, hentoa ja pirskahtelevan porkkanaista. Joskus hiukan pippurista ja sellerimäistäkin. Kulhollisen suppuisia lehtiä kruunaa yksinkertaisesti loraus oliiviöljyä, ripaus suolaa sekä maustemyllyn vääntö tai kaksi mustapippuria.

Pitemmälle kesään mentäessä haistaa jo kaukaa, kun mesiangervo on puhjennut kukkaan. Nimensä mukaisesti se tuoksuu medeltä, eikä sen imelän lämpimästä tuoksusta voi erehtyä. Hajuherkälle mesiangervon parfyymi voi aiheuttaa jopa oireita, mikä osaltaan kielii kukkakaunottaren voimasta: se sisältää salisylaattia. Aspiriini-allergisen voi olla syytä vältellä kasvin nauttimista sisäisesti. **Kukalla on myös voima muuttaa halpa punaviini kelpo-juotavaksi.** Pullollinen kohennettavaa viiniä kaadetaan astiaan ja siihen lisätään uuttumaan mesiangervon puhdistettu kukinto tai kaksi. Muutaman minuutin jälkeen viini siivilöidään takaisin pulloon ja nautitaan. Maku on muuttunut samettiseksi ja vuosikerta-viinimäiseksi.

Poimulehti.

horto.fi

Maku villitsee

Hortoilija tekee helposti tuttavuutta kanssaulkoilijoiden kanssa etenkin, jos hän liikuskelee yleisesti kuljetuilla alueilla. Yllättävän moni kohdalle osuva kertoo tutustuneensa villivihanneksiin, mutta epäröi lopulta käyttää niitä enempiä kuin muutaman kokeilun edestä. Yksi syy tähän lienee siinä, että olemme tottuneita kaupan tarjoamaan valikoimaan salaatteja, yrtejä ynnä muita vihreitä tietynlaisine suutuntumineen ja makupaletteineen. Vaikka marjastaminen ja sienestäminen ovat suomalaiselle jopa itsestäänselviä, vihreän keräämistä vielä ihmetellään ja oudoksutaan – siitäkin huolimatta, että horta kerää jatkuvasti uusia innokkaita harrastajia piiriinsä. Toisaalta sieniä ja marjoja saa järjestäen jokaisesta arkisesta ruokakaupasta, jolloin niiden näkyvyys on ihan eri luokkaa hortan kanssa.

Voisiko olla niin, että villivihannesten parempi näkyvyys toisi nekin helpommin ruokapöytiin, muistuttaen niiden roolista ihan tavallisessa kotikeittiössä? Jokapäiväiseen ruokapöytään villivihannekset kun kuitenkin eittämättä soveltuvat! Nehän ovat juuri sitä alkuperäistä vihreää voimaruokaa tai superfoodia, jota nykyään yhä useampi ostaa brändätyissä pakkauksissa ruokakauppojen luontaistuotehyllyiltä tai erikoisliikkeistä. Näissä takapihojemme rikkausruohoissa piilee valtava ravintoarvollinen hyöty, joka on meidän kaikkien ulottuvilla ihan ilmaiseksi.

Monia villivihanneksia ohjataan käyttämään pinaatin tapaan muhennoksissa, padoissa, salaateissa, piirakoissa tai keitoissa. Laajaa kirjoa syötäviä villivihanneksia voi käyttää sellaisenaan salaateissa. On kuitenkin erityisen palkitsevaa oppia tuntemaan hortakasvien ympärille luotua reseptiikkaa, sillä silloin niiden maut pääsevät itseoikeutetusti esiin. Loistavia esimerkkejä kotona toteutettavista resepteistä ovat [Nokkos-saganaki](#) tai [Raijan vuohenputki-basilika-juustopiiras](#). Omassa keittiössäni kokkailen intialaista ruokaa, johon horta istuu vaivatta ja tuo kaukaisen keittotradition hyvinkin lähelle. Villivihanneksia voikin lisätä lähes mihin tahansa reseptiin.

Yksinkertaisimmillaan hortasta voi nauttia kausiherkkuna, kuten maitohorsman pikkuversoista. Ne voi höyryttää tai pyöräyttää pannulla pienessä määrässä voita ja syödä parsan tapaan sellaisenaan, suolalla ja sitruunalla ryyditettyinä. Kaprikset on korvattavissa säilötyillä voikukannupuilla, voinunnuilla. Ketunleipää voi käyttää sitruunan sijaan esimerkiksi vastapyydetyn kalan maustamiseen. Erilaiset hortapestot ovat monikäyttöisiä kausiherkkuja. Raija ja Jouko Kivimetsän luotsaama hortoilu.fi-sivusto edistää hortareseptien kehittymistä järjestämällä valtakunnallisia hortareseptikilpailuja, joissa perinteiden harjoittajat tuovat julki resepteissään uusia tapoja käyttää villivihanneksia.

Horta ratsastaa myös ravintolatrendien aallonharjalla. Kansainvälistäkin tunnustusta niittäneessä Flow-festivaalissa kesällä 2017 edustanut Ravintola Grön tuotiin tapahtu-

man lehdessä esiin hortaisan reseptiikkansa kautta. Arvostetun ravintolan kokki ja yksi omistajista, Toni Kostian, kerää ja säilöö itse villivihanneksia ravintolan käyttöön (Väkevä 2017). Ravintola Grönin lisäksi monen muun arvostetun ravintolan ruokalistoilla nähdään säännöllisesti hortaa.

Tavallisen suomalaisen lisäksi horta ja hortoilu kiinnostavat myös Suomeen saapuvia turisteja sekä kotimaan matkailualaa. Luonnosta kerätty arvovihannes, josta loihditaan suomalaiseen makumaailmaan täydellisesti istuva ateria ja joka parhaimmillaan tarjoillaan vielä kauniissa suomalaisessa luontomaisemassa, käy eksoottisesta ja aidosta kokemuksesta. Sellainen kokemus jättää vierailijaan lähtemättömän jäljen. Siihen päälle vielä sauna ja villiyrttikylpy paljussa sekä kotiin viemisiksi purkillinen villivihannes-jauhe-seosta, hortahauduketta tai villivihanneksista loihdittua luonnonkosmetiikkaa – mahdollisuuksia ja variaatioita on tarjolla monia! Puhdas luontomme kokonaisvaltaisena kokemuksena kuuluu matkailualamme ehtymättömiin valttikortteihin.

Nokkosen polttama

Kerätessäni kuluvan vuoden kevään ensimmäisiä villivihanneksia osuin töyräälle, jossa kasvaa keskenään sulassa sovussa vuohenputkea ja nokkosta. Keräilin paljain käsin vuohenputken suppulehtiä ja välillä kämmenselkäni osui nokkosen lehtiin. Polttelihan se, mutta huomasin etten välittänyt, vaan tervehdin pientä uhittelijaa huvittuneena. Nokkosen suukkojahan ne vain. Ikään kuin piikittelijä varta vasten vaatisi huomiota: kerää minutkin!

Syömisen lisäksi hortaa voi käyttää yhtä ansiokkaasti ulkoisesti. Nokkosen ryöppäysveden voi käyttää esimerkiksi hiusten huuhteluun. Haavalehtenäkin tunnettua piharatamoa voi käyttää ensilaastarina pikkuhaavoille tai nirhaumille. Kasvojen ihoa hoitavia haudukkeita tai höyrytyksiä voi tehdä puolestaan ratamosta, siankärsämöstä, poimulehdestä tai vadelmanlehdestä. Suun pieniä tulehduksia voi hoitaa siankärsämöllä ja piharatamalla uutetulla suuvedellä. Jalkojen verenkiertoa elvyttäväksi jalkakylvyksi soveltuvat nokkosen ja siankärsämön kukat. Mesiangervonkukista uutettu jalkakylpy taas lievittää päänsärkyä. Niin kotitekoinen kuin kaupallinen luonnonkosmetiikka kokee tällä hetkellä yhä vahvistuvaa myötätuulta, mikä tuo villivihannesten käyttöä tutuksi myös sitä kautta.

Villivihannesten ja -yrttien käyttötavat tuntuvat loputtomilta. Hortoilu onkin harrastus, joka tuo monipuolista hyvinvointia sen kaikille harrastajille. Jo pelkästään luonnossa olominen vähentää stressiä ja alentaa verenpainetta. Hortan tunnistamisen oppiminen ja sen luonnosta löytäminen on aivoille virkistävää jumppaa. Maastossa liikkuminen aktivoi

tasapainoaisia ja lisää lihasten ja nivelten liikkuvuutta. Näköaisti tulee herkemäksi yksityiskohdille luonnossa. Sorminäppäryys lisääntyy. Haju- ja makuaisti herkistyvät nekin.

Hortan käyttäminen ravintona luo hyvinvointia sisältäpäin. Elimistö saa uutta virtaa villivihannesten runsaasta ravintoainepitoisuudesta. Esimerkiksi nokkonen on virtuoosimainen siinä, että se hellii koko kehoa: luustoa, verta, sisäelimiä, suolistoa, ihoa, sydäntä ja aivoja. Se puhdistaa, vahvistaa ja energisoi. Siänkärsämö on toinen kokonaisvaltainen avittaja. Poimulehti ja puna-apila tasapainottavat naisen hormonitasoja. Miehen hyvinvointia hellivät etenkin vuohenputki ja maitohorsma. Voikukka on hyvä maksan ja munuaisten toimintojen kiihdyttäjä. C-vitamiinipitoisuksiensa ansiosta hyödynnetään erityisesti tiettyjen puiden ja varpujen lehtiä sekä kuusenkerkkää.

Tämän artikkelin puitteissa ei ole mahdollista sukeltaa syvemmälle syötäväksi kelpaavien villivihannesten erityispiirteisiin. Suosittelenkin kiinnostuneita lämpimästi tutustumaan alan kirjallisuuteen ja osallistumaan hortoilun alkeiskursseille tai verkkokurssille. Linkkejä eteen päin löydät esimerkiksi tämän artikkelin lopusta.

Elävä perinne

Isotätini, pian yhdeksänkymppinen, yllättyi maistaessaan tarjoamaani pihlajansilmupii-rakkaa. Syötyään hän kohteliaasti kiitti ja sanoi sen maistuneen hyvin. Hän on kuitenkin sitä ikäpolvea, jolle luonnosta kerätyt villivihannokset ovat olleet ennen kaikkea pula-ajan hätäravintoa. Vaikka villivihannesten käyttöperinne ulottuu pula-aikoja kauemmaksi historiaan, hän ei – ymmärrettävästi – ikimaailmassa valmistaisi niistä ruokaa omassa keittiössään. Tätä käsitystä puoltavat perinteestä kirjoittaneet suuret nimet.

Elias Lönnrot valisti kansaa erityisesti nälkävuosina 1860-luvulla luonnonkasvien keripukkia torjuvasta avusta. Toivo Rautavaara, kansanhuoltoministeriön toimeksiannosta, kertoi puolestaan sodanjälkeisestä niukkuudesta kärsiville suomalaisille, mihin kasvimme oikein kelpaavat. Muuttovirran siirtyessä kaupunkeihin ja elintason noustessa villivihannesten käyttö alkoi selkeästi vähetä. Kotitalousihmiset, Hyötykasviyhdistys ja erätaitajat kuitenkin kurssittivat edelleen villivihannesten käytöistä. Arktiset aromit -toiminta toi esiin tietoa villikasvien käytöstä marjojen ja sienien ohella.

Professori Yrjö Mäkisen johdolla luotiin 1960-luvun lopussa keruutuotetarkastaja ja -neuvoja sekä poimijakortti-järjestelmä, joka otti mukaan myös luonnonkasvit. Kotitalousväki suositteli, että marjastusta ja sienestystä voisi keväällä täydentää kasvien keräämisellä. Eräihmiset näkivät kasvit usein eväsruuan mausteina, survival-ruokana ja energiantuojina vaelluksilla. Näistä toimista huolimatta, niin sanottujen juppivuosien jälkeen 1990-lu-

vun alussa, villikasvien käyttö oli laantunut aivan marginaali-ilmiöksi, vaikka sienestys ja marjastus olivat edelleen suosiossa.

Hortoilijan onneksi ovat pula-aikojen vähemmän mairittelevat mielikuvat vaihtuneet uuden vuosituhannen myötä käsitykseen luonnon herkkukorista elämää rikastavana apajana. Netin käytön yleistyessä alkoi syntyä suuri määrä uuden polven rohdoskäyttäjiä, jotka hakivat kasveista apua erilaisiin vaivoihin ja niiden ennaltaehkäisyyn. Virpi Raipala-Cormiér ja Henriette Kress ovat olleet tällä linjalla uranuurtajia ja saaneet kansainvälistäkin tunnustusta. Luontoaktiivit kasvibongarit saivat hekin uusia kasvitieteellisiä kirjoja ja sienioppaiden tyyppisiä yrttikirjoja luettavakseen. Professori Sinikka Piippo on erityisesti kunnostautunut juuri tällä sektorilla. Eija ja Jouko Lehmuskallion luotsaama sekä professori Mauri Åhlbergin Helsingin yliopistossa käynnistämä luontoportti.com aloitti toimintansa vuonna 2006 kasvien tunnistamisen helpottamiseksi.

Villikasvien kerääminen on osoittanut elinvoimaisuutensa 2005–2015 välisen ajan selviyksissä ollen maamme eniten kasvanut (noin + 50 %) luontoharrastus. Vaikka villiyrttien satunnainen käyttö on muuallakin maailmassa yleinen elävä perinne, tällä hetkellä Suomessa on ehkä maailman eniten villivihannesharrastajia henkeä kohti: lähes joka kuudes yli 15-vuotias hortoilee. Villivihannesharrastuksesta on suorastaan syntynyt kansanliikemäinen trendi. Harrastajat ovat aktiivinen ryhmä myös somessa. Suurin ja pisimpään toiminut edistämisyhteisö villikasvien keräämiseen nykyaikaisena elämäntapana on Hortoilijat eli hortoilu.fi-sivuston ja [Hortoilu Facebook](https://www.facebook.com/hortoilu) -yhteisön jäsenet.

Parhaimmillaan hortoilu ei ole vain luonnossa poikkeamista villivihannesten keruuta varten, vaan suorastaan luovuuteen luotsaava elämäntapa. Uskon, että näin on monen muunkin luontoharrastuksen kanssa. Muutama askel pois asfalttipinnoitelulta jalkakäytävältä rehevään puronvarteen tai niitylle antaa tilaa uusille näkökulmille. Siinä, kykkiesään kaiken sen vehreän keskellä, viuhtoen kuin viimeistä päivää lehtiä ja versoja erinäisiin pussukoihin, huomaa sisällään tulvivan syvän ilon. Touhusta löytyy myös koomisia piirteitä (jo ”hortoilu” sananakin), mikä sekin omalta osaltaan auttaa ottamaan etäisyyttä arjen askareisiin. Hortoilu on yhdistävä voima. Se tasapainottaa ääripäitä. Se hoitaa harrastajan suhdetta niin luontoon kuin omaan hyvinvointiin. Se tuo harrastajia ja uusia uteliaita yhteen sekä avaa ovia uudenslaisiin ruokakokemuksiin. Sen harjoittaminen antaa välittömän aiheen olla kiitollinen luonnolle ja sen meitä hoitavalle monimuotoisuudelle, tehden hortoilusta näin ollen ehtymättömän hyvinvoinnin lähteen. Pidä varasi – saatat kouduttaa!

Heidi Junkkari on hortaohjaaja, ravintoneuvoja ja meditaatio-ohjaaja. Hän pitää blogia osoitteessa <https://heidinpolku.wordpress.com>.

Lähteet

Arktiset Aromit ry, Luonnonyrtyt. www.arktisetaromit.fi/fi/yrtit/luonnonyrtyt

Hortoilu.fi. Herkuttelua takapihan superfoodeilla. www.hortoilu.fi

Hortoilu eli villivihannesten ja -yrttien kerääminen. Museovirasto. Elävän perinnön wiki-luettelo.
https://wiki.aineetonkulttuuriperinto.fi/wiki/Hortoilu_eli_villivihannesten_ja_-yrttien_ker%C3%A4%C3%A4minen

Kivimetsä, Jouko & Kivimetsä Raija (2013) Hulluna hortaan – hyvinvointia ja herkkuja villivihanneksista. Mividata Oy.

Kivimetsä, Raija (2016) Villiinny villivihanneksiin – elinvoimaa ja energiaa luonnosta. Kirjapaja.

LuontoPortti. www.luontoportti.com

Piippo, Sinikka (2016) Villivihannekset. Minerva Kustannus Oy.

Raipala-Cormier, Virpi (2010) Luonnonkaunis – Yrtit ja luontaishoidot naisen kauneuden ja terveyden tukena. Toinen painos. WSOY, Juva.

Raipala-Cormier, Virpi (1997) Luontoäidin kotiapteekki. WSOY.

Rautavaara, Toivo (1980) Miten luonto parantaa. WSOY.

Väkevä, Valtteri (2017) Mint Mystery, Flow Magazine, Summer MMXVII, s. 13.

8 PERINNEHOIDOT SUOMESSA

Päiviö Vertanen

Perinnehoitot ovat sukupolvelta toiselle siirtyneitä, perimätietoon ja pitkään kokeemukseen perustuvia kansanparannustaitoja. Suomessa kansanparannuksen perinne on poikkeuksellisen rikas. Moni tuntee saunomisen ja hieronnan, mutta moniko on käynyt kalevalaisen jäsenkorjaajan luona tai märkäkuppauksessa? Artikkelin käsittelee suomalaisten perinnehoitojen historiaa, nykypäivää ja tulevaisuuden näkymiä.

Perinnehoitojen juuret

Perinnehoitoilla tarkoitetaan vuosituhansien takaa tähän päivään säilyneitä ihmisten elinvoimaisuutta edistäviä hoidollisia menetelmiä. Perinnehoitoin kuuluu kehon elinvoimaisuuden ylläpitämiseksi kehitettyjä käsin tehtäviä ja ravitsemuksellisia hoitoja.

Noin 2500 vuotta sitten lääketieteen isäksi kutsuttu Hippokrates perusti näkemyksensä ihmisen ja hänen elinympäristönsä kokonaisvaltaiseen huomioimiseen. Tuohon aikaan kehon rentoutukseen oli käytössä sauna. Kiputilojen helpottamiseksi kudoksia hierottiin, ja pahimpiin kolotuksiin auttoi kuppaus. Nyrjähdysten tai väärin ja raskaiden työasentojen aiheuttamien vaurioiden korjaamiseksi syntyi uusi ammattiryhmä: nivelten käsittelijät, jotka palauttivat luiset rakenteet takaisin sijoilleen. Ravinto kerättiin ympäristöstä kasvukausien mukaan, jolloin huomattiin eri kasvien vaikutukset kehossa. Kasvihoitot kehittyivät kehon toimintojen lähtökohdista. Kehoa opittiin kuuntelemaan ja havaittiin, mikä kasvi auttoi mihinkin ongelmaan. Syntyi vankka käytännön kokemus kasvien autta-vaan vaikutukseen. Näistä lähtökohdista on helppo ymmärtää Hippokrateen näkemykset elinvoimaisuuden kokonaisvaltaisesta lähestymisestä.

Yleinen terveydenhoito oli aina 1800-luvun loppupuolelle asti pääasiassa kansanparantajien käsissä. Toisin kuin tänä päivänä, kansanparannus ei ollut tuohon aikaan vaihtoehtolääketiedettä. Tavallinen kansa turvautui omiin parantajiinsa ja käytti näiden ohjeistamina lääkkeitä ja/tai valmisti rohtonsa itse. Ihmisten keskinäinen vuorovaikutus mahdollisti tiedon jakamisen käsitteellisesti. Käsitteellisellä runomitalla olikin perinteen siirtämisen kannalta merkittävä vaikutus. Parantajien tehtäviä hoitivat keskiajalla ja myöhemminkin kansanparantajien lisäksi myös parturit, välskärät ja papit. Keskiaikaisissa luostareissa harjoitettiin sairaanhoitoa ja lääkitsevien yrttien viljelyä. 1900-luvulle saakka lääkäreitä oli koulutettu varsin vähän, joten kansanparantajilla oli keskeinen rooli sairauksien parantamisessa. Perinnekulttuureissa parantaja on saattanut olla myös hengellinen johtaja.

Suomessa papit, munkit, nunnat ja muut kirkolliset henkilöt ovat yleisesti toimineet sairauksien parannustehtävissä. Munkit ja ritarikunnat ovat ylläpitäneet myös sairaaloita.

Kansanlääkintä oli Suomessa ainoa parannusmuoto 1200-luvulle asti. Tietomme kansanlääkinnästä ja parannustavoista pohjautuu kuitenkin huomattavasti myöhäisempään tietämykseen. Piirilääkäri Elias Lönnrot keräsi ensimmäisenä tietoa suomalaisten parannustavoista ja perinteisistä lääkekasveista 1800-luvulla. Hän keräsi tietoa kasveista ja julkaisi ne nimellä *Suomen kasvisto* vuonna 1860. Hän myös avasi rahvaan keskuudesta keräämiensä hoitomenetelmien ja käsitysten käsitteistöä sen hetkiseksi terveydenhoidossa toimivien lääkäreiden oppikirjaksi ja loi useita lääketieteessä tänäkin päivänä käytössä olevia anatomisia rakenteita kuvaavia sanoja. Lönnrot käsitteli oppaassaan suomalaista hoitoperinnettä, kuten saunomista, hierontaa, märkäkuppautusta, jäsenten korjausta sekä ravinnon ja yrttien terveyttä edistäviä vaikutuksia. Seuraavaksi tietoa ihmisten keskuudessa keräsi Sulo Cantell, joka arvosteli vuonna 1937 huonoa tietämystä Suomen luonnonvaraisista lääkekasveista. Maa- ja metsätieteen professori Toivo Rautavaara keräsi tietoa puolestaan vuosina 1942–1943. Rautavaara oli jo 1940–1950-luvulla mukana rohtokasvien viljelykokeissa. Erityisesti 1970- ja 1980-luvulla julkaisemillaan kirjoilla ja radioesitelmillään hän aloitti uuden aikakauden ja kiinnostuksen kotimaisten rohtokasvien käyttöön.

Vaivojemme ja sairaiden hoito on saanut alkunsa kansalaisten käyttöön ottamista hyväksi todetuista menetelmistä perustuen joidenkin harvojen kykyyn ymmärtää asioita laajemmin ja tehdä havaintoja parantumista edistävien asioiden yhdistämiseksi. Hoidon kehittymiseen on vaikuttanut ihmisten aito välittäminen ja parantajan kunnioittava pyrkimys auttaa sairasta. Parantajan arvostus nousi sitä mukaa kun hänen osaamisensa karttui. Käsitteelliset ilmaisut eri aikakausina vaativat laajan kehon toiminnallisen ymmärryksen. Tällöin mahdollistui myös tiedon siirtyminen sukupolvesta toiselle, uusille nöyrästi parantamiseen suhtautuville henkilöille. Näyttää siltä, ettei tieto asioiden käsitteellisyydestä siirtynyt, jos henkilöllä ei ollut riittävää nöyryyden tuomaa kykyä omaksua näitä asioita. Nämä seikat ilmenevät eri kausien merkittävien lääkäreidenkin kirjoituksista.

Voimakkaan yhteiskunnallisen kehityksen myötä on viimeisen viidenkymmenen vuoden aikana siirrytty Hippokrateen ja Lönnrotin opeista yhä etäämmälle. Uusia sairauksia hoidetaan uudenaikaisin, nykylääketieteellisin menetelmin. Perinnehoidot eivät kuitenkaan ole unohtuneet, vaan ne elävät kehittyneemmissä muodoissa.

Perinnehoidojen muotoja

Suomella on poikkeuksellisen rikas kansanparannuksen perinne. Se on säilynyt elinvoimaisena huolimatta julkisin varoin tuetusta, hyvin varustetusta ja koko maan kattavas-

Miehiä Elannon saunassa.

Eino Heino / Helsingin kaupunginmuseo, CC BY 4.0

ta terveyskeskusten ja sairaaloiden verkosta. Suomalainen perinteinen terveyskulttuuri kiinnostaa myös maailmalla. Kokonaisvaltaisella lähestymistavalla on ihmisten elinvoimaisuuden ylläpidossa kysyntää, mitä tukee ainutlaatuinen saunakulttuurimme sekä luonnonkasveja tarjoava Pohjolan valoisa ja puhdas luonto.

Perinnehoidot ovat sukupolvelta toiselle siirtyneitä perimätietoon ja pitkään kokeemukseen perustuvia kansanparannustaitoja. Neljään vuodenaikaan sopeutuminen on muovannut perinteistämme selviytymisen lähtökohdista rakentuvia ainutlaatuisia hoitomenetelmiä. Suomalaisia perinnehoidon muotoja ovat esimerkiksi saunominen, elinvoimaisuutta ylläpitävä ravinto sekä villivihannesten, yrttien ja lääkekasvien käyttö. Käsin tehtäviin hoitoihin lukeutuvat hieronta, jäsenten korjaus ja kuppaus.

Saunominen. Perinnehoidoista saunomista harjoittaa lähes jokainen suomalainen. Saunominen pehmittää kudoksia, jolloin kudospaine laskee ja aineenvaihdunta vilkastuu. Tämä näkyy verenpaineen laskuna, verenkierron paranemisena ja kehon jännitystilojen poistumisena. Saunominen rauhoittaa kiireisen elämänrytmin.

Saunan merkitys kylmissä olosuhteissa puhdistumisessa sekä lihasten ja mielen rentouttajana on ymmärretty kautta aikain. Ensimmäinen maininta saunasta löytyy kreikkalaisen

Riina Oksanen / Museovirasto - Musketit, Kansallisen kuvakokoelman, CC BY 4.0

Anni Niemelä hieroan kysissä.

Herodotoksen kirjoituksista noin 3 000 vuoden takaa. Sen mukaan itä- ja pohjoiseurooppalaiset kansat tunsivat saunan. Sauna on kautta aikojen koettu parantavaksi ja terveyttä edistäväksi. Se voidaan mieltää perinnehoidon ytimeksi. Pfaller korosti saunan keskeistä merkitystä suomalaisessa kansanlääkinnässä toteamalla, että ”esi-isämme parannustoimissaan olivat suuria balneo- ja hydroterapeutteja. Heidän paras sairashuoneensa ja operatiosalinsa oli sauna, heidän karboliusvansa oli saunanlöyly.” (Pfaller 1888, 115.). Saunaa on kautta aikain pidetty pyhänä paikkana.

Sauna on ollut sosiaalisen elämän todellisuuden kohtaustapa. Siellä on synnytetty ja pesty vainaja viimeiselle matkalle. Saunatyyppejä on erilaisia, kuten esimerkiksi savusauna, puulämmitteinen sauna, sähkölämmitteinen sauna ja infrapunasauna. Saunomisen osalta suomalainen perinnehoido on laajasti, lähes sataprosenttisesti käytössä. Suomalaiset saunovat yhdestä kolmeen kertaa viikossa. Saunomisen innoittamana kansallista saunapäivää vietetään 10. kesäkuuta.

Hieronta. Klassinen hieronta pehmeästi suoritettuna laskimoläpät huomioiden avaa kehon aineenvaihduntaa, jolloin kudospaineet pienenevät ja ihohermot aktivoituvat. Hieronnan eri muodot kohdistavat vaikutustaan eri osiin kehon toiminnallisia rakenteita.

Perinteisestä klassisesta hieronnasta on syntynyt eri muotoja, kuten urheilu-, syväkudos-, sidekudos-, pehmytkudos-, hermorata- ja lymfahieronta. hierontaa voidaan antaa kokovartalohierontana tai osahierontana, kuten jalka-, selkä-, niska-, hartia-, pää- ja kasvohierontana. Hierojan ammatissa työskentelee yli kymmenen tuhatta henkilöä, ja vuosittain heitä valmistuu noin 900. Koulutettuja hierojia oli Valviran rekisterissä vuoden 2016 lopussa 19 429. Osa heistä on järjestäytynyt Koulutettujen hierojien liiton kautta. Hierontakoulutusta järjestävät oppilaitosten lisäksi yksityiset hierontakoulut ja akatemit usealla paikkakunnalla.

Vanhimmat merkinnät hieronnasta löytyvät Kiinasta ajalta 2700 eaa. Hippokrates (460–380 eaa.) oli perehtynyt hierontaan siinä määrin, että osasi nimetä sairauksia, joihin hieronnalla oli suotuisa vaikutus. Keskiajalla hierontaa harrastivat ainoastaan kansanparantajat, vaikka aikalaislääketiede luokitteli heidät lähinnä puoskareiksi. Hieronta on vanhimpia suomalaisia alun perin saunassa suoritettuja perinnehoitoja. Hierojat kiertelevät kylillä ja asettuivat taloon samalla tapaa kuin kupparit muinoin. Siinä missä kuppareilta hierontataito siirtyi äidiltä tyttärelle, hieronnan osalta vastaava tapahtui myös isältä pojalle. Suomen ensimmäinen hierojaopisto aloitti toimintansa syksyllä vuonna 1893. 1900-luvun alkupuolella hieronta oli tärkeä osa kylpyläkulttuuria, mistä jäi perinteet yleisissä saunoissa annettavaan hierontaan.

Kuppari Annan hoitovälineitä.

Piirjo Rinteen kansanparannuksen kuva-arkisto

Märkäkuppaus. Märkäkuppaus eli verikuppaus laskee kudospainetta ja poistaa sakkautunutta verta hiussuonista elvyttäen aineenvaihduntaa. Märkäkuppaus suoritetaan saunassa löylyn ja joskus myös hieronnan pehmentämiin kudoksiin. Kuppauksen avulla saadaan niin sanottu 'paha veri' pois pintakudoksista, mikä tarkoittaa kudospaineiden kasvun hyydyttämää, hiussuonistoon sakkautunutta verta ja ylimääräistä kudoksiin kertynyttä kudostenestettä.

Kuppausta kouluttaa Suomen kupparit ja saunaterapeutit ry. Heidän rekisterissään on noin 80 osaajaa. Lisäksi on muutamia kymmeniä vanhemmilta kuppareilta opin saaneita. Kupparit toimivat pääosin yrittäjinä. Muualla maailmassa käytetään kuivakuppausta ilman saunomista. Myös iilimatohoito ja vaikeiden haavojen toukkahoito ovat palanneet sairaanhoidon käyttöön liki sadan vuoden takaa.

Vanhimmat tunnetut merkinnät kuppauksesta on löydetty muinaisen Mesopotamian (nyk. Irakin ja osin Syyrian ja Turkin) alueelta 3300 ennen ajanlaskumme alkua. Länsimaisen lääketieteen isä Hippokrates luotti kuppauksen vaikutuksiin neljännellä vuosisadalla eaa. Suomessa kuppaus on tunnettu 1400-luvulta, ja ensimmäiset kirjatiedot löytyvät 1500-luvun puolivälistä. Keskiajalta aina 1900-luvun alkupuolelle saakka kuppaus oli osa silloista virallista terveydenhuoltoa.

Jäsenten korjaus. Jäsenten korjaaminen manipulaatiolla eli niin sanotusti niksautuksella keskittyy sijoiltaan menneiden luisten rakenteiden palauttamiseen paikalleen. Se on akuuttien tilanteiden hoitoa. Jäsenten korjaus myös parantaa nivelten liikkuvuutta. Jänteiden ja lihasten paikalleen laitto mahdollistaa hermopinteen vapautumisen ja paremman liikkumisen.

Vanhimmat kuvaukset jäsenkorjauksesta löytyvät Herodotoksen kirjasta 2500 vuoden takaa. Kirjassa kuvataan, kuinka vanki Darius hoiti Persian kuninkaan nilkan kuntoon sen aikaisten parhaiden lääkäreiden suosituksesta ja pääsi osaamisensa ansiosta kuninkaan hoviin. Ensimmäiset tieteelliset merkinnät jäsenkorjauksesta löytyvät G. Maxeniuksen väitöskirjasta vuodelta 1733. Alkuperäisimpiä nikamankäsittelijöitä ovat lääkäri Antti Hernesniemen mukaan jäsenkorjaajat, jotka tunnetaan eri kulttuureissa nivel-, lihas- ja luurakenteiden vammojen ja sairauksien itseoppineina parantajina.

Jäsenkorjauksen suuntauksia ovat niveltenkäsittelyyn perehtyneet niin sanotut niksautajat ja pehmytkudoskäsittelyyn, nivelten paikalleen saattamiseen sekä tukirakenteiden tasapainottamiseen perehtyneet jäsenkorjaajat. Jäsenkorjauksen sekä nivelten ja lihasten käsittelyn parissa työskentelee vajaat 1000 osaajaa, joista EU:n alueella nimisuojuuttu ja kalevalaisia jäsenkorjaajia on noin 500. Vuosittain kalevalaisia jäsenkorjaajia valmistuu noin 80. Pelkästään nivelpintaa käsitteleviä nikamankäsittelijöitä on noin sata. Samoin

Mestariparantaja
Olavi Mäkelä hoitaa
selkää Kalevalaisella
jäsenkorjauksella.

hierontaa ja nikamankäsittelyä suorittavia jäsenkorjaajia on noin sata. Näitä kouluttaa Perinteinen jäsenkorjaus ja Suomen kansanparannusseura ry. Lisäksi on pienempiä jäsenkorjauskouluttajia.

Kokonaisvaltaisimmin eri kudoserakenteita avaa ja kehon toimintoja tasapainottaa kalevalainen jäsenkorjaus. Se perustuu kudosten pehmeään käsittelyyn (mobilisointiin), nivelpintojen saattamiseen kohdalleen, kalvorakenteiden ja löyhän sidekudoksen avaamiseen kudostenesteitä hyödyntäen sekä hermotoiminnan ja ravintokierron vapauttamiseen aina solutasolle saakka. Kalevalainen jäsenkorjaus sai EU:n harmonisointiviraston nimisuojauksen vuonna 2005.

Villivihannekset ja yrtit. Perinteinen fytoterapia, joksi rohdoskasvien lääkinällistä käyttöä kutsutaan, lähtee liikkeelle ihmisen ravintoketjun alkuvaiheilta, jolloin ravintona käytettiin lehtiä, marjoja, hedelmiä, pähkinöitä, siemeniä ja juuria. Nykyään ajatellaan, että villiravinnon tarkoituksena on auttaa monipuolistamaan ja tukemaan suoliston mikrobitoimintaa, jotta soluille tärkeät ravintoaineet saadaan imeytymään eri puolille kehoa tukien kehon omaa aineenvaihduntajärjestelmää. Ydinajatuksena on: ”Luonnollista ruokaa mahdollisimman luonnollisessa muodossa.” Villivihannekset tukevat ravintolähteenä suolistoa ja kehon toimintoja. Villiyrttejä käytetään puolestaan mausteena ja erilaisissa hoidoissa – lähinnä tulehduksellisten tilojen hoidossa.

Voikukka ja lakka.

Suomalaisista kasveista käytetään laajemmin noin kolmeakymmentä eri lajia. Näiden lisäksi harvemmin käytettyjä kasveja on kahdeksankymmentä. Kasvien salaattikäyttö tarjoaa hyvän mikrobilisän suolistolle, elintoimintoja tukevan hivenaine- ja vitamiini-lähteen sekä suoliston toimintaa tukevia kuituja. Suomessa on vankka villivihannesten ja yrttien käyttäjäkunta, joiden kasvatukseen koulutetaan osaajia muutamilla paikkakunnilla. Villivihanneksia ja/tai perinneravintoa käyttää noin kymmenen prosenttia suomalaisista. Arktiset Aromit ry on luonnontuotealan valtakunnallinen toimialajärjestö, joka toiminnallaan edistää luonnontuotteiden talteenottoa, jatkojalostusta ja käyttöä sekä parantaa tuotteiden laatua. Luonnontuoteneuvoja koulutetaan useissa ammattioppilaitoksissa luonto- ja ympäristöalalla. Sieni-, yrtti- ja marjaneuvojilla on oikeus järjestää poimijakoulutusta ja erilaisia luonnontuotekursseja, kuten villivihannes-, yrtti- ja sienikursseja.

Villivihannesten, yrttien ja perinneravinnon merkitys korostuu muun muassa nykyisen ruuan aiheuttamien suolisto- ja muiden terveysongelmien vuoksi. Erityisesti pohjoisissa oloissa kasvavien luonnonkasvien terveydelliset ja ravitsemukselliset sekä lääkinnälliset arvot ovat nykyisin lisääntyvän kiinnostuksen ja tutkimusten kohteena. Marjoista mustikka, lakka ja tyrni ovat ravinto- ja suoja-ainearvoiltaan parhaimpia, ja villivihanneksista terveysvaikutuksiltaan ohittamattomia ovat nokkonen ja voikukka. Pihkan parannusvoimasta on jo tieteellistä näyttöä. Tutkimuksen kohteena on myös koivunmahla ja pakurisieni sekä mehiläisten kasveista keräämät hunaja ja siitepöly. Nousukautta elää myös yrttien ja terveyttä vahvistavien kasvien kotitarveviljely luonnonmukaisin menetelmin. Laaja sienimaailma on pääosin tutkimatta, vaikka penisilliini löytyi sieltä.

Koulutettujen luonnontuoteneuvojien pitämät villivihannes- ja sienikurssit ovat suosittuja kautta maan. Perinnehoidojen merkityksen avaaminen tämän päivän käsitteelliseen muotoon luo tarpeen niiden kysyntään ja jopa kansainväliseen arvostukseen ja kiinnostukseen.

Perinnehoidojen tulevaisuus

Kansalaisten suhtautuminen suomalaiseen kansanparannukseen on yleensä ollut myönteistä. Itse asiassa suomalaiset uskovat edelleen, että kansanparantajilla on annettavaa lääketieteelle. Tämä käsitys ei ole yllättävä. Suuret lääketehaat tutkivat jatkuvasti myös kansanlääkinnässä käytettyjä rohtoja ja toivovat sieltä löytyvän uusia molekyylijä omaa lääkeainetuotantoon silmällä pitäen.

Verrattaessa eri kansojen kansanparannusperinteitä, on suomalaisilla harvinaisen rikas ja omaperäinen kansanparantamisen perinne. Sen kehittymistä ja säilymistä on tukenut meille suhteellisen suuri kielestä ja maantieteestä johtuva eristyneisyys. Vanhoista perinteistämme esimerkkinä voi mainita edelleen käytössä olevan sukupolvelta toiseen siirtyneen saunomisperinteen. Saunomista voidaan perustetusti pitää keskeisenä osana terveyskulttuuriamme sekä ennaltaehkäisyä että myös vaivojen hoidon osalta. Sauna puhdistaa, laukaisee lihasjännityksiä ja aktivoi pintaverenkiertoa. Uusimmilla tutkimuksilla on osoitettu saunomisen vähentävän sydänkuolleisuutta merkittävästi. Esi-isämme ovat ilman tieteellistä osoitusta, käytännön havaintojen kautta, tunteneet nämä fysiologiset seikat kehossaan. Nyttemmin on käytössä tieteellisesti todennettuja menetelmiä selvittää tarkemmin saunomisen sydänkuolleisuutta vähentävät fysiologiset vaikutukset ja siltä pohjalta edistää saunomisperinnettä.

Suomalaisen saunan yhteydessä suoritettava märkäkuppaus on edelleen käytössä oleva terveyttä edistävä hoito. Nykyisin ei ole enää kiertäviä kuppareita. Hierojien ammattikunta on sen sijaan laajentunut entisajoista. Nykyisin hierojia koulutetaan laajalti, ja alasta on erkautunut erilaisia oppisuuntia. Hieronnalla ei enää ole entisajan yhteyttä saunaan toisin kuin kuppareilla. Hieronnalla saadaan elvytettyä rasituksen jälkeistä aineenvaihduntaa, ja sen on koettu rentouttavan lihaksia. Koulutettu hieroja on virallistettu terveyden- ja sairaanhoidon ammattinimike.

Kehon lainalaisuuksien ymmärtämistä tähän päivään ovat siirtäneet entisaikojen nivelten ja lihasten käsittelijät, joista on syntynyt manipulaatioon eli niksausutukseen ja mobilisatioon eli kudosten pehmytkäsittelyyn perustuvia taitajia. Viimeksi mainituista kalevalainen jäsenkorjaus on laajimmin tieteellisesti tutkittu, määrämuotoinen kehon kudokset käsittelyssä huomioon ottava hoitomuoto, jolla on saatu merkittäviä hoidollisia vaikutuk-

sia. Kalevalaisia jäsenkorjausosaajia valmistuu noin 80 osaajaa vuosittain kolmivuotisen opintosuunnitelman mukaisesti, ja he työllistyvät ilman laajempaa markkinointia. Nykyisin heitä on noin 500 ympäri Suomea.

Terva ja pihka parantavat tutkitusti ihottumia, tulehduksia ja haavoja, samoin kuin yrttiviihakin. Metsästä saatavat terveystuotteet ovat käynnistäneet laajoja tutkimushankkeita. Kiinnostus puiden ja aluskasvillisuuden terveysvaikutuksista on herännyt kuusenpihka-voiteen, pakurikäävän, männyn nilan, tervan sekä lukuisten kasvien terveysvaikutuksista. Suomalaisten terveyttä edistäväillä kasveilla on pitkä käyttöhistoria, joka on aiemmin jäänyt liian vähälle huomiolle. Vaikka markkinoilla on erilaisia kasvien vaikuttavista ainesosista kemiallisesti valmistettuja lääkkeeksi nimitettyjä aineita, ei näillä kemiallisilla lääkeaineilla ole vastaavaa laajaa käytännön kokemuseräistä tietoa kuin luonnonaineilla.

Osaa kasveista on käytetty ruuan jatkeena, maustamiseen ja lääkinnällisesti. Suomen arktinen, puhdas ympäristö yhdistettynä valoisan kesän kasvukauteen, muodostaa eri kasveille voimakkaat omaleimaiset parantavat eteeriset öljyt, vitamiinit sekä hivenaineet. Myös perinteiset ravintoaineet, kuten ruis, ovat antaneet pohjan elinvoimaisuudelle tuoden sen aikaisin keinoin elannon kansalle ja sosiaalisen kanssakäymisen – yhdessä tekemisen merkitystä vähättelemättä. Nyttemmin prosessoidut ravintoaineet ovat hivenaine- ja vitamiiniköyhiä, kun kehon aineenvaihdunnan kannalta hyödylliset ainesosat on poistettu. Luonnon- ja viljeltyjen salaattien suoliston mikrobimassaa rikastuttavaa vaikutusta ei ole osattu huomioida riittävästi ruokavaliossa. Luonnonsalaateilla ja yrteillä on myös kehon toiminnan kannalta monia elintoimintoja vahvistavia muita ominaisuuksia.

Elämme Suomessa terveydenhuollon murrosta. Kiinnostus kansanparannukseen on selvästi virinnyt uudelleen terveydenhuollon ammattilaisten keskuudessa, aikaisempi vähättelevä ja torjuva asenne on lievittymässä. Puolet kansalaisista arvelee, että kansanparantajilla on sellaisia tietoja ja taitoja, joita virallisella terveydenhuollolla ei ole tarjota. Tämän ovat osoittaneet selkeimmin yli 300 000 vuosittaisen kalevalaisen jäsenkorjaushoidon kautta syntynyt kokemus hoitojen ja niistä johtuvien moninaisten ongelmien myönteisistä hoitotuloksista. Myös ravinnon osalta olisi perinteen hyviä käytäntöjä siirrettävissä tämän päivän käytänteisiin.

Ihmisen tärkein aarre ja myös koko kansakunnan menestymisen edellytys on ihmisten terveys. Sen arvo aukeaa usein vasta silloin, kun sen on kadottanut. Terveiden säilyttämiseksi tarvitsemme tietoa siitä, mitä sen ylläpito meiltä vaatii sekä miten kehomme tarjoama tietoa tulee lukea ja kehoa hoitaa. Tämä ei kuitenkaan riitä, vaan meidän pitää tietää, miten menetellä eri ongelmatilanteissa. Kehoa täytyy tarkastella kokonaisuutena huomioiden ihmisen psyykkinen, fysiologinen ja kemiallinen toimintakokonaisuus.

Perinteestä kumpuaa neuvoja kansamme terveyden keskeisiin pulmiin, kuten ylipainisuuteen, sydän- ja verisuonisairauksiin, tuki- ja liikuntaelinvaivoihin, huonoihin työasentoihin ja masennukseen. Perinteen opetuksella saadaan lääkärikoulutusta ohjattua Hippokrateen viitoittamille, kokonaisvaltaista lähestymistä painottaville poluille. Kansankulttuurin vaalijoilla on elämäkokemusta. He ovat valinneet urakseen ihmisen auttamisen omalla persoonallisuudellaan, joten heillä on väistämättä myös tunnelahjakkuutta.

Päiviö Vertanen on edistänyt perinnehoidojen tietoisuutta 25 vuotta ja toimii tällä hetkellä kolmen perinnehoidon edistävän yhteisön puheenjohtajana.

Lähteet

Hernesniemi, A. (1988) Nikamankäsittely. Teoksessa: Terveen elämän salaisuudet, osa 3. WSOY, Porvoo.

Hernesniemi, A. (1995) Jäsenet paikalleen, paha veri pois. Kansanlääkintä terveydenhoidon kentässä. Yliopistopaino.

Hernesniemi, A. (1998) Suomalainen kansanparannus. Teoksessa: Sanna Saarinen (toim.), Täydentävät vaihtoehdot terveydenhoidossa. Oy Edita Ab, Helsinki.

Honko L. (1960) Varhaiskantaisten taudinselitykset ja parantamisnäytelmä. Teoksessa: J. Hautala (toim.), Juminkeko. Tutkielmia kansanrunoustieteen alalta. Tietolipas No 17. Helsinki.

Kopponen, Tapio (toim.) (1976) Parantajat – kertomuksia kansanlääkäreistä. Folklore. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Forssa.

Laaksonen, Pekka & Piela, Ulla (toim.) (1983) Kansa parantaa. Kalevalaseuran vuosikirja 63. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Piippo, Sinikka (2016) Villivihannekset. Terveyttä pihoilta, niityiltä ja metsistä. Minerva Kustannus Oy.

Rautavaara, Toivo (1980) Miten luonto parantaa. Toinen painos. WSOY, Helsinki.

Tuovinen, Jane (1987) Kansanparannus. Teoksessa: Terveen elämän salaisuudet, osa 1. WSOY, Porvoo.

Vaskilampi, T. & Pylkkänen, K. (1991) Luonnollinen ja yliluonnollinen vaihtoehtolääkinnässä. Duodecim 107: s. 1060–1068.

Vaskilampi, T. (1992) Vaihtoehtoinen terveydenhuolto hyvinvointivaltion terveystarkkinoilla. Väitöskirja. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research No 88.

Vaskilampi, T.; Vartiainen, E.; Meriläinen, P.; Koskela, K.; Viinamäki, H. & Mäntyranta, T. (1982) Vaihtoehtolääkinnän tuntemuksen ja käytön muutoksia – tuloksia kymmenvuotis-seurannasta. Vaihtoehtolääkintä Suomessa 1982–92. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 3. S. 64–78.

Vertanen, Päiviö; Hänninen, Osmo; Piippo, Sinikka; Tuohimaa, Pentti & Piilo, Riitta (2017) Perinnehoidon verhottu tieto. Kokkola: Kalevalainen kansanparannus-säätiö.

Verkkolähteitä

Kalevalainen kansanparannus -säätiö <http://www.kalevalainen.fi>

Kansanlääkintäseura ry <http://www.kansanlaakintaseura.fi>

Suomen Kupparit ja Saunaterapeutit ry <http://www.kuppaus.fi>

9 SAAMELAISTEN PERINTEINEN TIETO MUUTTUVASSA ILMASTOSSA JA GLOBAALISSA MAAILMASSA

Klemetti Näkkäljärvi

Artikkeli kuvaa saamelaisten luontosuhdetta ja luontoon liittyvää tietoa sekä niitä haasteita, joita muuttuva ilmasto, globalisaatio, yhteiskunnalliset ja saamelaisyhteisön muutokset aiheuttavat perinteiselle tiedolle. Tarkastelukohtana on Suomen saamelaisten tilanne, pohjoissaame ja poropaimentolaisuuteen liittyvä tietotaito. Keskeisin kysymys saamelaisten kulttuuriperinnön suojelun kannalta on perinteisen tiedon ja aineettoman kulttuuriperinnön määrittäminen sekä kulttuuriperinnön siirtäminen sukupolvelta toiselle globaalissa ja lämpenevässä maailmassa.

Mitä saamelaisten aineeton kulttuuriperintö on?

Saamelaiset ovat Euroopan unionin alueen ainoa alkuperäiskansa, jonka kulttuurimuotoa ja kieltä suojelee keskeisimpänä oikeuslähteenä Suomen perustuslaki (1999). Perinteinen tieto, luontosuhde ja kulttuurin ilmaukset ovat tärkeä osa maailman kulttuurien moninaisuutta, ja niiden suojelua käsitellään useassa kansainvälisessä sopimuksessa eri painoituksin ja termein. Biodiversiteettisopimus velvoittaa suojelemaan alkuperäiskansojen luonnon monimuotoisuuteen liittyvää perinteistä tietoa ja kulttuurisia tapoja

Pekka Kujittinen / Museoviraston kuvakokoelmat,
Pekka Kujittisen kokoelma, CC BY 4.0

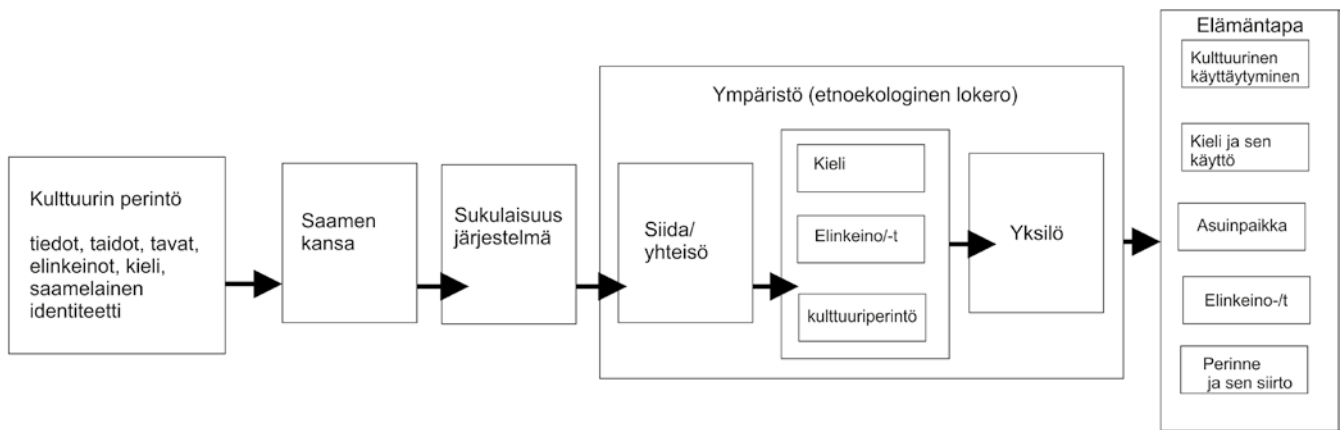
Kuvassa edelleen elävää perinteistä tietoa. Käsityömestarit ovat nostaneet karvan irrottamista varten lionneet porontaljat vedestä parkkinahan jatkomuokkaamista varten.

(1994). Nagoyan sopimus käsittelee muun muassa alkuperäiskansojen geenivaroihin liittyvää perinteistä tietoa ja hyötyjen jakoa (2016). Kulttuuri-ilmauksia koskeva yleis-sopimus muun muassa velvoittaa suojelemaan ja tukemaan kulttuuri-ilmauksien moninaisuutta (2007), ja aineettoman kulttuuriperinnön suojelusopimus velvoittaa suojelemaan ja kunnioittamaan aineetonta kulttuuriperintöä (2013).

Saamelaisten aineetonta kulttuuriperintöä ja sen määrittelyä on pohdittu hieman erilaisin termein eri yhteyksissä. Saamen kielessä ei itsessään ole perinteistä termiä aineettomalle kulttuuriperinnölle, kulttuuri-ilmauksille tai perinteiselle tiedolle, koska sellaisiin ei ole ollut tarvetta. Tarve määrittelylle on muodostunut kansainvälisten sopimusten luomien käsitteiden ja suojan johdosta. Ympäristöministeriön asettaman viranomais- ja saamelaistahoista koostuneen työryhmän mukaan perinteinen tieto ilmenee saamelaisessa luonnonkäytössä ja perinteisten saamelaiselinkeinojen harjoittamisessa sekä luontosuhteessa (Ympäristöministeriö 2011: 8). Perinteiselle tiedolle ei kuitenkaan ole vakiintunutta määritelmää hallinnossa.

Luonnonympäristön muutokset vaikuttavat ihmisiin suoraan sekä välillisesti. Tutkijat puhuvatkin niin sanotusta biodiversiteettihypoteesista, jonka mukaan biodiversiteetin köyhtyminen vaikuttaa kielteisesti ihmisten terveyteen (Hanski 2014), ja biokulttuurisesta monimuotoisuudesta, painottaen kulttuurien moninaisuuden ja luonnon monimuotoisuuden olevan sidoksissa toisiinsa (Maffi 2005). Saamelaisten kotiseutualue on arktinen alue, jonka ankarat olot ovat asettaneet reunaehdot kasvillisuus- ja eläinlajiston moninaisuudelle. Saamelaiset ovat pystyneet erityisesti poron avulla hyödyntämään arktisen alueen luonnonresursseja kulttuurin kehityksen mahdollistavalla tavalla. Poron avulla ihminen voi hyödyntää ravintonaan yli 350 erilaista kasvi- ja sienilajia, jotka muuten ovat ihmisten ravinnoksi kelpaamattomia. Arktisten resurssien hyödyntäminen on edellyttänyt laajoja nautinta-alueita. (Näkkäljärvi 2013.)

Jotta perinteistä tietoa voidaan suojella, se pitää määritellä ja selvittää tekijät, jotka säilyttävät ja uhkaavat perinteistä tietoa. Määritelmän teossa tutkimus- ja hallinto-sektori voivat auttaa, mutta viime kädessä saamelaisyhteisön asia on määritellä perinteinen tieto. Perinteisen tiedon ymmärtämiseksi on tärkeää hahmottaa, mistä eri osatekijöistä se muodostuu, koska käsite on hyvin laaja. Muun muassa Ruong (1964), Ryd (2001), Näkkäljärvi (2013) ja poropaimentolaisuuden osalta Eira (1984; 2011) ja Saijets (2005) ovat luokitelleet saamelaisten kieleen liittyvää kulttuurista tietoutta. Perinteistä tietoa ei voida tarkastella vain kielellisenä ilmiönä, vaan sitä tulee tulkitella osana kielen ja kulttuurin välistä yhteyttä, elinkeinoa ja elämäntapaa. Luontoon liittyvä perinteinen tieto on ennen kaikkea olosuhteiden, ilmiöiden ja tapahtumien hahmottamista, syy-seuraussuhteiden hahmottamista ja toimintamallin valintaa kuhunkin tilanteeseen liittyen.

Fineettoman kulttuuriperinnön ilmeneminen ja rakentuminen.

Perinteinen tieto on tietotaitoa, joka koostuu useista eri tekijöistä. Se on edesmenneiden sukupolvien perintöä, saamen kansan etnisyyden yksi erityispiirre sekä ympäristön haltuunottoa. Keskeisin ja ratkaisevin tekijä on kulttuuriin kasvaminen (enkulturaatio), sen oppiminen ja kulttuurissa toimiminen osana yhteisöä. Yksilöiden ja yhteisöiden valinnat vaikuttavat siihen, miten perinteinen tieto säilyy ja siirtyy. Perinteinen tieto on kontekstuaalista, se aktualisoituu ympäristössä. Poron korvamerkkejä voidaan opetella merkkikirjoista ja harjoittelemalla merkkien leikkaamista tuoheen, mutta korvamerkit opitaan tuntemaan vasta silloin, kun merkki leikataan vasan korviin ja nähdään turkin, karvan kasvun ja -lähdon sekä merkitsemiskäsialan vaikutukset korvamerkkeihin poron korvissa eri vuodenaikoina.

Tietämystä, miten maisema opitaan, tunnistetaan, luokitellaan ja miten siinä toimitaan, voidaan kutsua maisemamuistiksi, jolla on symbolinen, funktionaalinen, materiaallinen ja kielellinen ilmenemismuoto (ks. Näkkäläjäjärvi 2013, s. 43–44, 165–166). Maisemamuisti voidaan määrittellä myös perinteisen tiedon yläkäsitteeksi. Oheisen kuvan taustalla näkyvät maisemat näyttävät esteettisinä luonnonmaisemina, joissa on eri pinnanmuotoja, kasvillisuutta, asutusta ja reittejä. Poronpaimentolaiselle maisemat näyttävät kerroksellisenä ja kulttuurisena maisemana. Paikannimet, alueen historiallinen ja nykyinen käyttö, olosuhteet, reitit, äänimaailma, kasvillisuus, sääolosuhteet ja poronpaimentolaisen tietotaito muodostavat maiseman tulkinnan kulttuurisesti merkitykselliseksi maisemaksi, jossa poronpaimentolainen toimii.

Kielen ja kulttuurin suhde

Kielen ja kulttuurin suhde on kiinnostanut tutkijoita hyvin pitkään. Kieli ei ole vain kommunikaatioväline, vaan tapa luokitella, määrittellä, jäsentää ja tulkita maailmaa ja sen

ETNOEKOLOGINEN LOKERO
BILATERAALINEN YHTEISÖJÄRJESTELMÄ
ENKULTURAATIO
KIELIENKULTURAATIO

HORISONTAALINEN JA VERTIKAALINEN
TIEDONSIIRTO

MATERIAALINEN

KIELELLINEN

Maasto-, lumi- ja poroterminologia
Paikannimet

Maiseman eri ulottuvuudet perinteisen tiedon kannalta.

ilmiöitä. Kielivalinnat heijastavat täten kulttuuria (Sapir, 1949). Saamelaisten luontoon liittyvästä perinteisestä tiedosta puhuttaessa keskeiseksi kysymykseksi nouseekin, miten kieli ilmentää perinteistä tietoa. Erilaisia maastoon ja sen luokitteluun liittyviä termejä on pohjoissaamassa n. 480, lumi-, -jää ja säätermejä n. 470 ja poroon, sen tunnistamiseen ja muita poropaimentolaisuuteen liittyviä termejä yli 1 560 (Näkkäläjärvi 2017, liitteet 3–6). Sanojen deminutiivimuodot kaksinkertaistavat termimäärän, ja yhdyssanoja muodostamalla määrä nousee useisiin tuhansiin. Pohjoissaamen kielessä suomalais-ugrialaisten kielten tapaan voi nomineista johtaa verbejä ja verbeistä nomineja. Nämä seikat tekevät kielestä hyvin tarkan, vivahteikkaan ja termirikkaan. Osa termeistä on kuvattava suomeksi lauseella. Mitä terminologia kertoo meille saamelaisesta perinteisestä tiedosta ja kulttuurista? Sen laajuus kertoo elinkeinosta, kulttuurin arvoista, luontosuhteesta ja luonnon arvostamisesta. Luonto ei ole vain resurssi, vaan se on hyvin tärkeä, koska se on haluttu tunnistaa ja muistaa. Koska suuri osa termeistä on kontekstuaalisia, ne säilyvät elävänä kulttuuriperintönä vain käyttämällä niitä omassa kulttuuriympäristössään.

Lumen eri muodot, laatu ja paksuus on pitänyt tuntea tarkoin liikkumisen ja porojen ravinnon turvaamiseksi. Esimerkiksi erilaisille kinostyypeille on vajaat 20 eri sanaa. Pinnanmuotoja ei luokitella vain niiden korkeuden tai syvyyden perusteella, vaan myös muotojen ja suunnan perusteella. Erilaisia rotko- ja harjutyyppisiä voidaan pohjoissaamassa kuvata kumpaakin ainakin kuudella eri termillä. Harjua tai rotkoa kuvaava paikannimi pitää sisällään kulttuurisen ulottuvuuden eli seliteosan sekä maiseman muodon, mikä helpottaa muistin kiintopisteiden muodostumista. Elinkeinon tärkein eläin, poro, on myös haluttu tunnistaa ja luokitella yksityiskohtaisen terminologian avulla. Poroterminologia ei rajoitu vain porojen ulkoiseen olemukseen, vaan saamassa on erityinen terminologiansa poron luonteen kuvaukseen. Osa sanoista on elinkeinon harjoittamistapaan sidottua ja katoamassa aktiivisesta perinteestä. Esimerkiksi sana *guimmohalles*, joka tarkoittaa poroa, joka toisen ajokkaan ohittaessaan pyrkii siihen nojautumaan eikä mielellään menisi edelle, on suurimmilta osin jäänyt pois käytöstä, koska poroja ei käytetä kuljetusvälineinä muuten kuin matkailupalveluissa.

Sana *menodahkes*, joka tarkoittaa poroa, joka ei anna heittää suopungilla itseään kiinni, on kadonnut käytöstä alueilta, joissa ei käytetä suopunkia. Joillain alueilla suopungin käyttö on korvautunut *vimpalla* (sauva, jonka päässä on kiristytvä narusilmukka). Joillakin alueilla kesänmerkityksissä on siirrytty kirnuun eli pienempään aitaukseen, jossa ei käytetä suopunkia vaan porot otetaan kiinni käsin. Suopungin heittotaito erilaisissa porotöissä on hyvin vaativa taito, joka edellyttää hyvää heittokättä, korvamerkkien tuntemista, poron liikkeiden ja käyttäytymisen lukemista, mikä lienee yhtenä syynä siihen, että sen käyttö on vähentynyt.

Globaali ja teknologinen maailma tuo jatkuvasti uutta terminologiaa, joka vaikuttaa myös kielen rakenteisiin, käyttömahdollisuuksiin, perinteiseen tietoon ja luo eroja eri ikäryhmien välille. Arkikielen käytössä on yleistynyt tapa yhdistää valtakielten uudissanoja saamenkieliseen puheeseen, muodostaen eräänlaisen *pidgin*-kielen esiasteen.

Perinteistä tietoa on myös jäljittäminen – mitkä eläimet tai ihmiset ovat liikkuneet maastossa lumen aikaan. Jäljistä voidaan lukea, missä tarkoituksessa ihminen on maastossa liikkunut – poropaimenten jäljet poikkeavat virkistyskäytöstä. Myös porojen jälkiä voidaan tunnistaa sen mukaan, ovatko porot liikkuneet luonnollisesti, vauhkoontuneina tai pelästyneinä. Myös muiden eläimien – erityisesti petojen – jälkien tunnistaminen on oleellista, jotta poroja voidaan suojella. Jäljistä voi seurata tulokaslajien saapumista – saamelaisten kotiseutualueella on tavattu supikoiraa ja metsäkauriita. On tärkeää tietää, ovatko jäljet sellaisen poron jäljet, joka oli juossut tokasta erilleen (*ruvggáldat*) tai pelästyneen poron jäljet (*iras*), tai sellaisen poron jälki, jolla on tapana vaellella yksinään (esim. *meahcehas* tai *loavsku*). Tieto on tarpeen – poropaimentolaisen ei kannata pitää tokassaan poroa, joka ei porotyön kannalta eikä jalostuksellisesti ole hyödyllinen.

Jälkiä lumella. Poropaimenten ammattitaitoon kuuluu erilaisten jälkien tunnistaminen, sekä eläinten että ihmisten. Poropaimen pystyy tunnistamaan jälkien perusteella, onko poro esimerkiksi vauhkoon-tunut. Jäljitystaito on osa perinteistä tietoa.

Paikannimet ovat perinteistä tietoa. Saamelaiset paikannimet kertovat muun muassa ihmisistä, elinkeinoista, tapahtumista, kulttuurin muutoksesta ja myyteistä. Paikannimet voivat olla henkilökohtaisia, ja eri suvut tuntevat jonkin paikan nimen eri tavoin. Saamelaisia paikannimiä on kerätty, mutta virallisissa kartoissa kaikkia paikkoja ei ole nimetty tai ne on voitu nimetä eri tavoin kuin alueen saamelaiset ne tuntevat. Myös se, miksi kaikkia paikkoja ei ole nimetty, kertoo kulttuurista ja sen arvoista. Saamelaiskulttuurissa esimerkiksi niittyjä tai soita eli järviä ei ole kovin paljon nimetty, koska niillä ei ole ollut elinkeinon kannalta merkitystä. Tunturien laet ja pinnanmuodot on puolestaan nimetty hyvin yksityiskohtaisesti. Paikannimet ovat osa maiseman haltuunottoa, ja ne ovat myös vallankäytön väline. Osa saamenkielisistä paikannimistä onkin korvautunut suomenkielillä, ja paikkoja on nimetty uudelleen valtaväestön lähtökohdista ja tarpeista käsin. (Näkkäljärvi 2013.)

Luontoon liittyvä perinteinen tieto voidaan määritellä saamelaiskulttuurin kontekstissa perinteisiin elinkeinojen, maiseman, olosuhteiden ja eläinten kielelliseen ja kulttuuriseen luokitteluun, hahmottamiseen ja tunnistamiseen liittyväksi tiedoksi, johon kasve-taan toimien maisemassa ja elinkeinoissa ja joka muodostaa kielellisen ja toiminnallisen ympäristön ammattitaidolle ja luontosuhteelle. Perinteinen tieto on osa identiteettiä ja

kielellistä ja kulttuurista perintöä. Yksiselitteistä määritelmää saamelaisten luontoon liittyvälle perinteiselle tiedolle ei ole, koska käsitteenä perinteinen tieto ja aineeton kulttuuriperintö ovat juridisia. Onkin tärkeää ymmärtää, miten perinteinen tieto on syntynyt ja miten se siirtyy, jotta perinteistä tietoa voidaan suojella.

Perinteisen tiedon ja aineettoman kulttuuriperinnön suojelun haasteet

Saamelaiset ovat oma kielellinen, kulttuurinen ja etninen ryhmänsä. Saamelaiset ovat kokeneet merkittäviä muutoksia yhteisöelämässään, elinkeinoissaan ja kielissään erityisesti toisen maailmansodan jälkeen alkaneella ajanjaksolla, jolloin myös Suomi muuttui nopeasti agrariiyhteiskunnasta teolliseksi ja jälkiteolliseksi yhteiskunnaksi. Muutosprosessi vaikutti myös suhtautumiseen saamelaisiin. Ympärivuotinen elämä tunturissa asuen kodissa, laavuissa ja tuvissa perinteisillä vuodenaikaispaikoillaan päättyi, ja viimeiset saamelaiset muuttivat taloihin 1960-luvulla. Inarissa ja Utsjoella siirryttiin paikoitellen ympärivuotiseen taloasumiseen 1700-luvulta lähtien. Elinympäristön muuttuminen vaikutti elinkeinoihin, kieleen, yhteisöllisyyteen sekä luonnon tuntemiseen ja luontosuhteeseen. Sosiaaliset ja suorat assimilaatioprosessit 1900-luvulla johtivat saamen kielen ja kielellisten perinteiden katoamiseen monesta saamelaissuvusta (Näkkäläjärvi 2013).

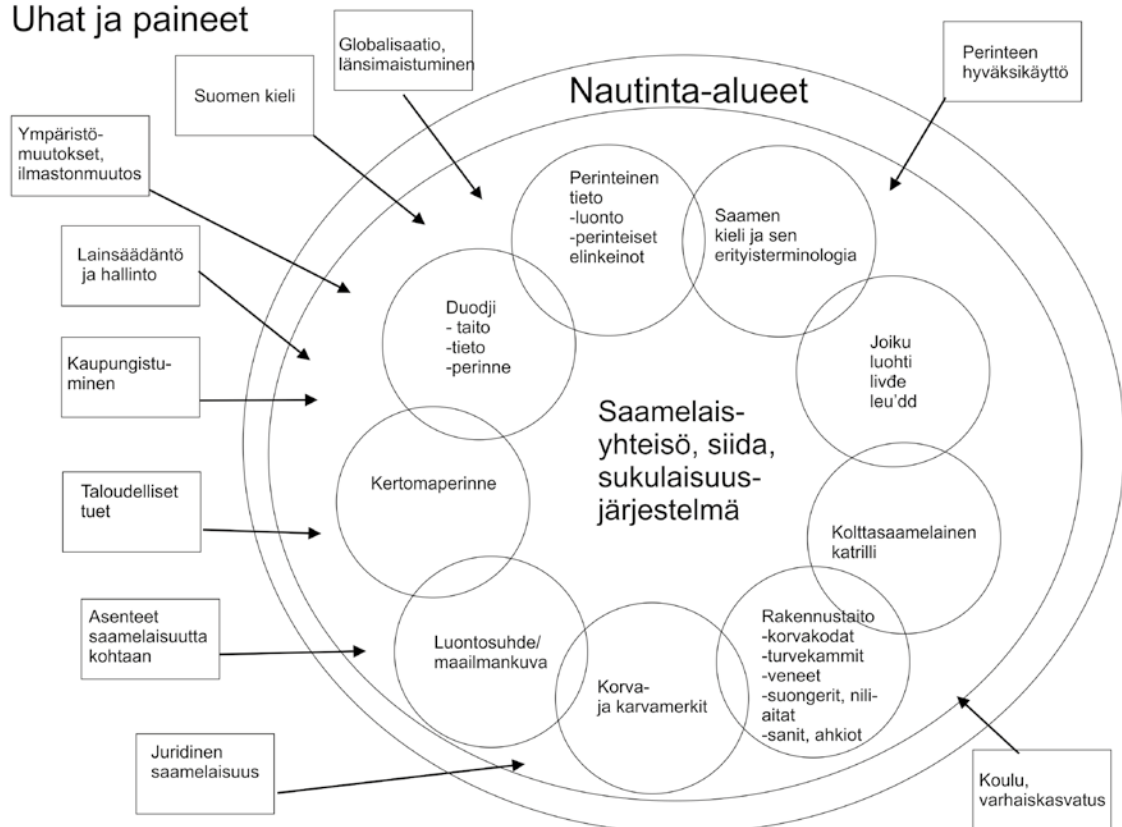
Saamelaisia asuu Suomessa noin 10 000 ja yhteensä noin 80 000–100 000 neljän eri valtion alueella. Saamen kieliä on elossa kahdeksan, ja vain viidellä kielellä on yli sata puhujaa. Kaikki saamen kielet on luokiteltu Unescon luokittelun mukaan uhanalaisiksi, ja on todennäköistä, että pienemmät kielet, joilla on vain muutamia kymmeniä puhujia, sammuvat lähitulevaisuudessa. Suomessa pohjoissaamea puhuu äidinkielenomaisesti arviolta 3 000 henkilöä, inarinsaamea ja koltansaamea kumpaakin arviolta noin 300 henkilöä. (Rasmussen & Nolan 2011; Unesco 2015; Saamelaiskäräjät 2016). Saamelaisten määrä on arvio, koska Venäjää lukuun ottamatta kansoja ei luokitella etnisyyden perusteella kansallisissa tilastoissa. Juridisten saamelaisten määrä on kasvanut 171 % vuodesta 1962 (Näkkäläjärvi & Jaakkola 2017) samanaikaisesti, kun saamen kielen puhujien määrä on laskenut. Vuonna 1962 saamea ensimmäisenä kielenään puhui noin 75 % juridisista saamelaisista, vuonna 2007 enää 26 % saamelaisista puhui saamea ensimmäisenä kielenään (Nickul 1968; Saamelaiskäräjät 2016). Tilastot ovat suuntaa antavia. Oletettavasti saamen kielen puhujien määrä on suurempi kielenelvytystoimenpiteiden johdosta (Näkkäläjärvi & Jaakkola 2017).

Saamen kansan pieni koko ja haja-asutus tekevät saamelaiset haavoittuviksi. Saamelaiskäräjien mukaan yli 60 % saamelaisista ja lapsista ja nuorista yli 70 % asuu kotiseudun ulkopuolella (Saamelaiskäräjät 2016). Kaupungistuminen, yhteiskunnallinen

kehitys ja lainsäädäntö ovat muuttaneet merkittäväällä tavalla perinteisen tiedon oppimis- ja toimintaympäristöä. Saamelaisille tärkeät tiedot ja taidot on opittu perinteisesti käytännönläheisesti porotyötä tehden, tunnistamalla maisemia ja paikkoja paikannimien avulla, eläinten ja porojen liikkeitä ja käytöstä seuraamalla ja oppimalla oikea toimintamalli kuhunkin olosuhteeseen. ”*li duottar jeara leatgo leamaš čeahppi skuvllas*” – ”Tunturi ei kysy, oletko ollut taitava koulussa”, sanotaan. Koulu, siirtyminen palkkatyöhön ja kyläasuminen on lyhentänyt aikaa, jolloin perinteistä tietoa ja taitoa voi oppia ja siirtää sukupolvelta toiselle. Yhdenmukaisessa koulujärjestelmässä saamelaisten perinteisten tietojen ja taitojen oppiminen on vähäistä jääden pääasiassa opettajien vastuulle. Suuri osa saamelaisopetuksessa käytettävistä oppikirjoista on käännöksiä suomenkielisistä oppikirjoista sosialisoiden saamelaislapsia ja nuoria suomalaisyhteiskunnan arvostamaan tietoon, taitoihin ja yhteiskuntajärjestykseen.

Saamelaisten kotiseutualue kuuluu kokonaisuudessaan taantuviin alueisiin, joita uhkaa poismuutto ja palvelujen näivettyminen (Hätälä & Rusanen 2010). Alueen tilanne on osaltaan paradoksi: palvelujen ja infrastruktuurin ylläpitämiseksi alue tarvitsisi lisää elinkeinoja, mutta uudet elinkeinot tuovat kilpailevia maankäyttömuotoja uhaten saamelaisten perinteisten elinkeinojen harjoittamismahdollisuuksia ja perinteisen tiedon elinvoimaisuutta.

Uhat ja paineet

Aineettoman kulttuuriperinnön toimintaympäristö ja uhkaavat tekijät.

Saamelaisten perinteisen tiedon tulevaisuuden kannalta keskeisintä on koko saamelaisen kulttuurimuodon tulevaisuus. Saamelaisyhteisö ja kansainväliset ihmisoikeuselimet ovat esittäneet vakavan huolenaiheen, että saamelaismääritelmä johtaa saamelaisten sulautumiseen (CERD 2012; 2017). Perinteinen tieto ei voi säilyä elävänä, mikäli saamelaiskulttuurin perusta, oma identiteetti, ei ole elinvoimainen ja suojattu. Suomessa on nousssut avointa vastustusta saamelaisten perinteistä tietoa kohtaan, ja sen olemassaolo on myös kiistetty tai sen on katsottu kuuluvan kaikille (ks. esim. oikeuskansleri 2014; Metsähallitus 2016: 107–131). Perinteisen tiedon ja aineettoman kulttuuriperinnön suojelu herättää poliittisia ja etnisiä ristiriitoja ja intohimoja, jotka vaikeuttavat osaltaan perinteisen tiedon suojan kehittämistä.

Saamelaisten perinteistä tietoa ja sen tilaa tulee tarkastella laajemmassa kontekstissa ottaen huomioon monitahoiset ja kauaskantoiset globaalit muutosprosessit. Ympäristöolosuhteet ovat kotiseutualueella muuttuneet, ja ilmastonmuutoksen lisäksi kotiseutualueen luonnon monimuotoisuus on köyhtynyt moninaisista yhteiskunnallisista ja elinkeinollisista muutosprosesseista johtuen. Arktisista olosuhteista johtuen luonnon monimuotoisuus ei kuitenkaan ole niin monipuolista kuin Etelä-Suomessa (Raunio et al. 2008; Ympäristöministeriö 2017). Suuri osa saamelaisten kotiseutualueesta on tunturipaljakkaa. Boreaalista metsää on löydettävissä alueen eteläosista ja vesistöjen läheltä.

Kauaskantoisin ja moniulotteisin vaikutus saamelaisten kotiseutualueelle on ilmastonmuutos, joka on jo vaikuttanut saamelaisten kotiseutualueen olosuhteisiin, elinkeinoihin, kieleen, kasvillisuuteen, eläimistöön, sääolosuhteisiin ja luonnon käyttöön. Tunturipaljakan ennustetaan vetäytyvän korkeimpien tunturien laelle vuosisadan loppuun mennessä (Ruosteenoja et al 2011; 2015, Käyhkö & Hortskotte 2017; Näkkäljärvi 2017). Kasvillisuusvyöhykkeen muutos muuttaa maisemaa ja muutokset olosuhteissa vaikuttavat suoraan perinteisiin elinkeinoihin, niiden harjoittamismalleihin, olosuhteiden ja ilmiöiden tunnistamiseen, terminologiaan ja perinteiseen tietoon. Arktisen alueen resurssien hyödyntäminen ja taloudellinen kiinnostus Koillisväylään, logistiikan kehittäminen ja poliittinen kiinnostus arktisen alueeseen luovat uusia käyttömuotoja, painetta ja resurssikilpailua saamelaisten kotiseutualueelle (Näkkäljärvi & Jaakkola 2017) vaikuttaen ympäristöön, sen käyttöön ja perinteiseen tietoon.

Miksi perinteisen tiedon suojelu on tärkeää? Ihmisoikeuksien kansainvälisestä julistuksesta lähtien niin sanottujen pehmeiden arvojen suoja on kehittynyt kansainvälisessä yhteisössä merkittävästi. Ihmisten ihmisarvoisen elämän turvaaminen ei ole vain aineellisen toimeentulon turvaamista, vaan arvojen, perinteiden ja kulttuurin turvaamista. Kyseiset tekijät tekevät ihmisistä ainutlaatuisen ja humanin. Historia osoittaa, että kulttuurit ovat sulautuneet, kehittyneet ja muuttuneet koko ihmiskunnan historian ajan joko pakotetusti, sulauttamalla tai kehittymällä. Sosiaalidarwinismin mukaan kulttuurit kamppailevat

ja vain parhaimmat kulttuuriaineokset säilyvät ja kyseisen ajattelun mukaan se merkitsee tasa-arvon hylkäämistä ja yhteiskunnan autoritaaristen, ei-demokraattisten, rakenteiden oikeuttamista luonnonlakina (ks. Isaksson & Jokisalo 1998: 154–192.) Tällainen ajattelu on johtanut monen alkuperäiskansan tuhoon, ja esimerkiksi ajattelutapa, jossa kaikkia kulttuureja on kohdeltava tasa-arvoisesti ilman, että esimerkiksi saamelaisille annettaisiin erityisoikeuksia, on eräänlaista sosiaalidarwinismia. Pienemmällä kulttuurilla ei ole samanlaisia mahdollisuuksia kamppailla globaalilla kentällä kuin kokonaisella valtiolla. Yhteisöillä ei ole enää samanlaisia mahdollisuuksia päättää omasta kehityksestään kuin ennen valtiojärjestelmien kehittymistä, koska lainsäädäntö ohjaa hyvin yksityiskohtaisesti elämää, elinkeinojen harjoittamista ja perinteisen tiedon siirtämistä ja harjoittamista. Vahvassa yhteiskunnallisessa ohjauksessa yhteiskunnan vastuu on huolehtia siitä, että valtakulttuurin arvomaailma ja lainsäädäntö eivät tuhoa vähemmistö-kulttuurien kulttuurista identiteettiä eikä kulttuuriperintöä.

Ihmiskunta on menettänyt suuren osan kulttuurisesta rikkaudestaan kulttuurien ja kielten katoamisen mukana. Samanaikaisesti ympäristö ja toimintaympäristömme on muuttunut ja ilmastonmuutos voi mullistaa lähitulevaisuudessa maailmanjärjestyksen, koska se tulee tekemään osista alueita asuinkelvottomia. Alaskassa pienyhteisöt ovat joutuneet hylkäämään etniset asuinalueensa ilmastonmuutoksen vuoksi, ja aavikoituminen, vedenpinnan nousu ja kuivuus tulevat tekemään miljoonien ihmisten nykyiset asuinalueet asuinkelvottomiksi. Ilmastopakolaisuus ja maailmanjärjestyksen muuttuminen vie ihmiskunnan arvaamattomaan tulevaisuuteen (IPCC 2014; Hamilton et al 2016; Lelieveld et al., 2016). Ilmastonmuutokseen sopeutuminen voi vaikeutua, jos perinteiset taidot ja tiedot lukea ja liikkua luonnossa heikkenevät tai katoavat. Porojen laidunnuksella on tärkeä

Lähde: Näkkäjäjärvi 2013, s. 117

Vasanmerkitys on tärkeä tapahtuma perinteisen tiedon siirrolle.

rooli ilmastonmuutoksen vaikutuksien hillinnässä estämällä muun muassa tulokaslajien tuloa ja ylläpitämällä paljakkaluontoa sekä hidastamalla lumen sulamisnopeutta (Käyhkö & Hortskotte 2017), mutta vain siinä tapauksessa, että porojen pääasiallinen ravinto perustuu luonnonlaitumille.

Miten luontoon liittyvää perinteistä tietoa tulisi suojella?

Tutkijoiden kiinnostus perinteiseen tietoon on herännyt biodiversiteettisopimuksen toimeenpanon innostamana (esim. Olsén et al. 2017), mutta tutkimusten vaikutus itse perinteisen tiedon suojelun kehittämiseen on ollut vähäistä ja luonteeltaan tallentavaa ja valtakulttuurin lähtökohdista tehtyä. Viranomaistasolla luontoon liittyvän perinteisen tiedon toimeenpano ja suojelu on herättänyt kiinnostusta vain ympäristöhallinnossa (Met-sähallitus 2016, ks. myös Markkula & Helander-Renvall 2014). Tietoa voidaan museoida jälkipolville, mutta silloin se muuttuu vain arkistoiduksi muistoksi menneisyydestä. Perinteinen tieto on sekä yksilöllistä että yhteisöllistä, ja ratkaisevaksi muodostuukin, mitkä ovat ihmisten mahdollisuudet ylläpitää ja siirtää perinteitään.

Saamelaiden perinteinen tieto ei säily, jos sen merkitystä ei ymmärretä yhteiskunnassa eikä vanhemmille anneta mahdollisuuksia siirtää perinteitään. Perinteisen tiedon tulevaisuus kulminoituu ennen kaikkea mahdollisuuteen harjoittaa perinteisiä elinkeinoja, ylläpitää luontosuhdetta ja tietämystä liikkumalla luonnossa sekä siihen, miten opetus, lainsäädäntö ja hallintojärjestelmä joustavat saamelaiskulttuurin mukaisten ratkaisujen löytämiseksi. Koska perinteinen tieto on saamelaisille vieras käsitteenä, suojelua tulisikin lähestyä saamelaiskulttuurin omien käsitteiden kautta: ammattitaidon, erityisterminologian, luonnossa liikkumisen ja suunnistamisen ja elämäntavan säilymisen ja siirtämisen avulla. Kansainvälisten sopimusten terminologiaa tulee avata suhteessa siihen kulttuuriin ja sen käsitteistöön, mitä kukin kulttuuri käyttää.

Saamelaisilla on edelleen elävä saamelainen perinteinen tieto, mutta se on vaarassa ohentua ja jopa kadota, mikäli kehitys jatkuu nykyisenkaltaisena, eikä saamelaiskulttuurin mukaisia lähestymistapoja luoda opetukseen ja hallintoon turvaamaan saamelaiselinkeinojen ja kulttuurien jatkuvuutta. Yhteiskunnalla on oma roolinsa perinteisen tiedon turvaamisessa, mutta ennen kaikkea saamelaisyhteisöille tulee antaa mahdollisuudet itse etsiä parhaimmat mahdolliset keinot perinteisen tiedon siirtämiseksi ja turvaamiseksi ennen kuin on liian myöhäistä. Viranomaisten ja tutkijoiden tulee tukea tätä prosessia saamelaisyhteisön ehdoilla, eikä saamelaiskulttuuria ohjailemalla tai käyttäen saamelaisia vain resursseina tutkimuksellisesti tai kansainvälispoliittisesti. Maailmalla on olemassa esimerkkejä systemaattisesta työstä perinteisen tiedon turvaamisesta lapsuudesta vanhuuteen. Suomenkin olisi aika lähestyä hajanaisten projektien ja tutkimushank-

keiden sijaan perinteisen tiedon suojelua kokonaisvaltaisesti aina varhaislapsuudesta hyvään vanhuuteen. Saamelaisten perinteisen tiedon säilyminen on ennen kaikkea Suomen valtion vastuulla, koska valtio on luonut edellytykset perinteisen tiedon uhanalaistumiselle ja katoamiselle.

FT, kulttuuriantropologi Klemetti Näkkäljärvi (Juvvá Lemet) työskentelee Lapin yliopistossa arktisten alkuperäiskansatutkimuksen tutkijatohtorina. Hänen tutkimusintresseihin kuuluu mm. ilmastonmuutoksen vaikutukset saamelaiskulttuuriin, saamelaisten perinteinen tieto, poropaimentolaiskulttuuri ja kulttuurin muutos. Hän on työskennellyt mm. Suomen saamelaiskäräjien päätoimisena puheenjohtajana, Saamelaismuseo Siidan ja Lapin museon museoiden pysyvän näyttelyn näyttelykäsikirjoittajana ja näyttelyn toteuttajana. Lisäksi hän on työskennellyt saamelaisen perinteisen tiedon suojan parissa.

Lähteet

Biologista monimuotoisuutta koskeva yleissopimus (1994) SopS 78/1994.

CERD (2017) Concluding observations on the twenty-third periodic report of Finland, adopted by the committee. CERD/C/FIN/CO/20-23. CERD, Geneva.

Eira, N. I. (1984) Boazobargi giella. Kautokeino: Sámi instituhtta.

Eira, N. I. (2011) Bohccuid luhtte: gulahallat ja ollášuhttit siidadoalu. Toinen ja uudistettu painos. Guovdageaidnu: DAT.

Hamilton, L. C.; Saito, K.; Loring, P. A.; Lammers, R. B. & Huntington, H. P. (2016) Climigration? Population and climate change in Arctic Alaska. *Population and Environment*, 38(2), 115–133. doi:10.1007/s11111-016-0259-6.

Hanski, I. (2014) Biodiversity, microbes and human well-being. *Ethics in Science and Environmental Politics*, 14(1), 19–25. doi:10.3354/esep00150.

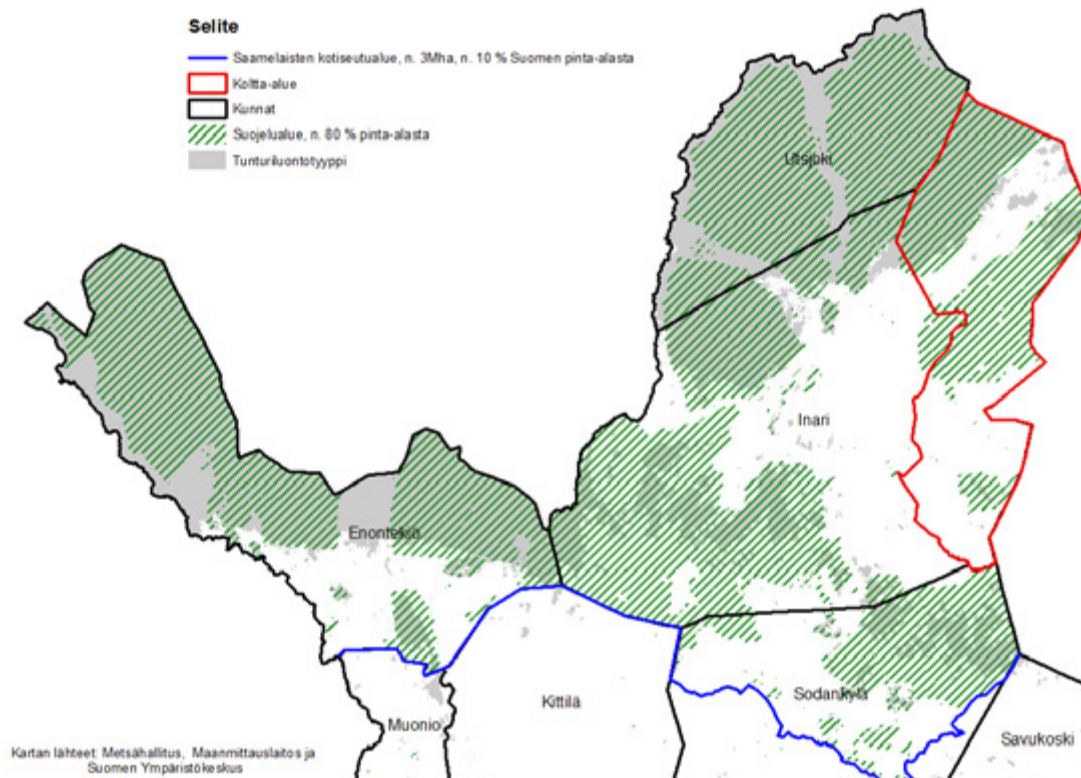
Hätälä, J. & Rusanen, J. (2010) Suomen aluerakenteen viimeaikainen ja tuleva kehitys. (No. 1/2010; numero 1/2010). Oulun yliopiston maantieteen laitos, Pohjois-Suomen maantieteellinen seura, Oulu.

IPCC (2014) Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. Geneva, Switzerland: IPCC.

- Isaksson, P. & Jokisalo, J. (1998) Kallonmittaajia ja skinejä: Rasismin aatehistoriaa. Like: Suomen rauhanpuolustajat, Helsinki.
- Käyhkö, J. & Hortskotte, T. (toim.) (2017) Reindeer husbandry under global change in the tundra region of Northern Fennoscandia. University of Turku, Turku.
- Laki biologista monimuotoisuutta koskevaan yleissopimukseen liittyvän Nagoyan pöytäkirjan täytäntöönpanosta (2016). 364/2016.
- Lelieveld, J.; Proestos, Y.; Hadjinicolaou, P.; Tanarhte, M.; Tyrlis, E. & Zittis, G. (2016) Strongly increasing heat extremes in the Middle East and North Africa (MENA) in the 21st century. *Climatic Change*, 137(1–2), 245–260. doi:10.1007/s10584-016-1665-6.
- Maffi, L. (2005) Linguistic, cultural, and biological diversity. *Annual Review of Anthropology*, 34(1), 2. doi:10.1146/annurev.anthro.34.081804.120437.
- Markkula, I. & Helander-Renvall, E. (2014) Ekologisen perinnetiedon käsikirja. Arktinen keskus, Rovaniemi.
- Metsähallitus (2016) Hammastunturin erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelma. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja C 142, Metsähallitus.
- Näkkäläjärv, K. (2013) Jauristunturin poropaimentolaisuus. Kulttuurin kehitys ja tietojärjestelmä vuosina 1930–1995. Julkaisematon väitöskirja. Oulun yliopisto, Oulu.
- Näkkäläjärv, K. (2017) Jauristunturin poropaimentolaisuus. Kulttuurin kehitys ja tietojärjestelmä vuosina 1930–1995. Hyväksytty julkaistavaksi. Dieđut. Saamelainen korkeakoulu, Kautokeino.
- Näkkäläjärv, K. (2017) Climate change in Sápmi. Effects to nomadic reindeer husbandry. Käsikirjoitus.
- Näkkäläjärv, K. & Jaakkola, J. I. K. (2017) Saamelaiset ja muutos. Teoksessa Tennberg (toim.), Barentsin alue muuttuu – miten suomi sopeutuu? (s. 44–67). Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 31/2017, Helsinki.
- Nickul, E. (1968) Suomen saamelaiset vuonna 1962. Selostus pohjoismaiden saamelaisneuvoston suorittamasta väestöntutkimuksesta. Opinnäytetyö. Helsinki.
- Oikeuskansleri (2014) Oikeuskanslerin ratkaisu, dnro OKV/1879/1/2013.

- Olsén, L.; H. Harkoma, L.; Heinämäki, L. & Heiskanen, H. (2017) Saamelaisten perinnetiedon huomioiminen ympäristöpäätöksenteossa. *Juridica Lapponica* 41; Lapin yliopisto, Rovaniemi.
- Rasmussen, T. & Nolan, J. S. (2011) Reclaiming sámi languages: Indigenous language emancipation from east to west. doi:10.1515/ijsl.2011.020.
- Ruong, I. (1964) *Jáhkåkaska sameby*. Svenskt landsmål och svenskt folkliv.
- Ruosteenoja, K.; Räisänen, J.; Venäläinen, A. & Kämäräinen, M. (2015) Projections for the duration and degree days of the thermal growing season in Europe derived from CMIP5 model output. *International Journal of Climatology*, 36(6), 3039–3055. doi:10.1002/joc.4535.
- Ryd, Y. & Rassa, J. (2001) *Snö: En renskötare berättar*. Ordfront, Stockholm.
- Saamelaiskäräjät (2016) Saamelaisten lukumäärä vuoden 2015 vaaleissa. Saamelaiskäräjät, Inari.
- Saijets, M. (2005) *Boazonamahusat*. Leksikála semantihkalaš guorahallan bohcco ahke-, sohka- ja guolga- ja coarvenamahusain báišduoddara bálgosis. Julkaisematon pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto.
- Sapir, E. (1949) *Language: An introduction to study of speech*. London: Harcourt-Davis.
- Unesco (2015) Interactive atlas of the world's languages in danger. Retrieved from <http://www.unesco.org/languages-atlas/index.php?hl=en&page=atlasmap>.
- Yleissopimus aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta (2013).
- Yleissopimus kulttuuri-ilmauksien moninaisuuden suojelemisesta ja edistämisestä (2007).
- Ympäristöministeriö (2011) *Biologista monimuotoisuutta koskevan yleissopimuksen alkuperäiskansojen perinnetietoa käsittelevän artikla 8j:n kansallisen asiantuntijatyöryhmän loppuraportti*. Ministry of Environment, Helsinki.
- Ympäristöministeriö (2017) *Uhanalaisten lajien suojelun toimintaohjelma*. Suomen Ympäristö 2/2017, Ympäristöministeriö, Helsinki.

Kartta saamelaisten kotiseutualueesta. Gárta sámiid ruovttuguovllus.

ČOAHKKÁIGEASSU

Mávssolaččamus gažaldat sámiid kulturárbbi suodjaleami dáfus lea árbevirolaš dieđu ja immateriála kulturárbbi meroštallan sihke kulturárbbi sirdin buolvadagas nubbái globála ja liegganeaddji dálkkádagas. Sámiid árbevirolaš diehtu, mii gullá lundui, lea dilálašvuodaid, albmonemiid ja dáhpáhusaid hábmen, cuohkki-čuovvumusgoriid hámuheapmi ja doaimmanvuogi välljen iešguđetlágán diliid várás. Árbevirolaš diehtu lea diehtovuogádat ja máhttu, mii čoahkkana mángggain sierra dagaldagain. Dat lea min ovddit buolvaid árbi, sámi álbmoga etnikkalašvuoda okta sierrasárggus ja birrasa háldui váldin. Mávssolaččamus ja mearrideaddji dagaldat lea kultuvrii rohttavuvvan, dan oahppan ja kultuvrras doaimman servoša oassin. Ovttaskas olbmuid ja servošiid välljemat váikkuhit dasa, mot árbevirolaš diehtu seailu ja sirdása.

Sámegeiella ovdanbuktet árbevirolaš dieđu. Dearpmat, mat laktásit sierralágán duovdagiidda ja dan klassifiseremii, leat davvisámegeielas s. 520, muohta-, jiek a- ja dálkedearpmat s. 560 sihke dearpmat, mat laktásit bohccui, dan identifiseremii ja ealloboazodollui, leat s. 1700 (Nákkäläjärvi 2017, čuvvosat 3–6). Árbevirolaš diehtu, mii laktása lundui, sáhtta meroštallojuvvot sámi kultuvrra konteavsttas árbevirolaš ealáhusaid, duovdaga, dilálašvuodaid ja elliid gielalaš ja kultuvrralaš klassifiseremii,

hábmemei ja identifiserema gullelaš diehtun, masa rohttuvvo bargadettiin duovdagiid ja ealáhusaid olis ja mii ráhkada gielalaš ja doaibmanbirrasa ámmátmáhttui ja luonddugaskavuhtii. Árbevirolaš diehtu lea identiteahta oassi ja maiddái gielalaš ja kultuvrralaš árbbi oassi. Ovttačilggolaš meroštallan sámi árbevirolaš dihtui, mii gullá lundui, ii leat, daningo doaban árbevirolaš diehtu lea juridihkalaš.

Gávpotlukkan, servodatlaš gárganeapmi ja lágat leat earáhuhtán mearkkašahti ládje árbevirolaš dieđu oahppan- ja doaibmanbirrasa. Sámiid árbevirolaš diehtu ja dan dilli galgá geahčaduvvot viiddit konteavsttas vuhtii válddedettiin mánggalágán ja guhkeáigásaš globála earáhuvvuanproseassaid. Birasdilálašvuodát leat ruovttuguovllus earáhuvvuan ja dálkkádatrivdama lassin ruovttuguovllu luonddu mánggahápmásašvuolta lea gefon mánggalágán servodatlaš ja ealáhuslaš rievdanproseassaid geažil. Sámiid árbevirolaš diehtu ii seaillo, jos dan mearkkašupmi ii ipmirduvvo servodagas eaige váhnemiidda addojuvvo vejolašvuodát sirdit árbevieruideaset. Árbevirolaš dieđu boahhteáigi guovddášlaččamus váimmusin šaddá leat earenoamážit vejolašvuolta bargat árbevirolaš ealáhusaiguin, bajásdoallat luonddugaskavuoda ja diđolašvuoda johtit luonddus sihke dat, mot oahpahuš-, láhkaásahan- ja hálddahušvuogádagat miedihit čovdosiid gávdnama sámi kultuvrra mielde.

Osso Pietinen / Museoviraston kuvakokoelmat, CC BY 4.0

Saamelaisnainen punomassa kenkäheiniä vieraksi säilytystä varten Inarissa 1930-luvun lopussa. Kenkäheiniä kerätään edelleen nutukkaiden heinittämiseksi.

Sápmelaš nissonolmos fierradeame gámasuinniid furkkodeami várás Anáris 1930-logu loahpas. Gámasuinniid čuhppet dálá áiggenai nuvttahiid dállasteami várás.

